

בעזרת השם יתברך

קונטרס

לשון קדשו

דברות קודש של כ"ק מרן אדמו"ר רבן של ישראל

מרן **יואל טייטלבוים** זללה"ה

אבדק"ק סאטמאר יע"א

(חלק) מתוך סעודה שלישית

שבת הגדול תשב"ז

[פרשת אחרי]

כמה אופנים בענין "שבת הגדול" - ובכח שמירת וקדושת השבת

• מתי יש מעלה להקדים זמן קבלת שבת • כשהגוי רואה עבריין בפרהסיא ואין מוחים נגדו, יש בזה חילול השם • השינוי בין דברות ראשונות לאחרונות במעם השבת • אין שום אומה בגוים שיום השבתיה שלהם הוא בהשבת • בני ישראל עוסקים ב"שירות ותשבחות" בשבת ובשאר זמני שמחה • השבת הוא כח ההגנה של ישראל נגד האומות • איך השבת הוא "זֶכֶר לִיצִיאת מִצְרַיִם" • שלימות השבת ע"י עבודת ה' בששת ימי המעשה • מעם אמירת וְאֲנִי תִפְלְתִּי לָךְ ה' עַתָּה רָצוֹן בְּמִנְחָה דְּשֶׁבֶת • מִשָּׁל הַסִּידוּרוֹ שֶׁל שֶׁבֶת בְּמַעַם שְׁנִיתָהּ שֶׁבֶת בְּמִקְרָה • בעת הגאולה רואין למפרע שבכל הצרות היה ממון רחמים חסדים

נעתקו בלשון אידיש

בהוספת ביאורים והערות

להבנת הענין

שנת תשע"ט לפ"ק

יצא לאור ע"י
מערכת לשון קדשו
מאנטריאל קאנאדא
1-514-585-3040
קונטרס 99

לשמיעת הדברות קודש:

072-3333419 (בארץ ישראל) **1-718-298-4641**

(פון אייראפע 072-3333419-972+)

ס"ג שבת הגדול תשכ"ז - חלק (שבקונטרס זו) 43 מינוט) דרוקט: #→1227.1→6→16

ס"ג שבת הגדול תשכ"ז - די גאנצע תורה (61 מינוט) דרוקט: #→1227→6→16

זייער קלאר

• ברכת מזל טוב •

לכבוד הר"ר חיים יודא יצחק לעפקאוויטש הי"ו

לרגל שמחת נישואי בתו

עב"ג החתן אפרים נ"י בן הר"ר יוסף אהרן לעפקאוויטש הי"ו

זכות לימוד התורה דברים וזכות רביה"ק זי"ע יגן עליהם, שהזיווג יעלה יפה,
ויזכו להעמיד דורות ישרים ומבורכים, על דרך ישראל סבא, לעטרת תפארת אבותם.

•

• וְהֵם יַעֲלוּ לְזָכְרוֹן •

לע"ג הרה"ח מוה"ר אהרן מנחם גרשון בן מוה"ר שלמה ז"ל גפן

נפטר כ' אדר ב' תש"ס

•

לע"ג הרה"ח מוה"ר אלימלך בן מוה"ר נחום יהודא ז"ל פריעד

נפטר כ"ו סיון תשס"ז

•

תנצב"ה

קושיית ודיוקים בענין שבת הגדול

יא

קושיא 1 - למה תלו זכרון הנס ביום "השבת"

והלא כל הימים טובים נקבעו לימי החודש ולא לימי השבוע

ס'שטייט שבת שלפני הפסח קורין אותו שבת הגדול, ברענגט דאך דער טור (אר"ח) סימן ת"ל^א. פארוואס, ווייל ס'איז נס גדול איז געשען. זיי האבן גענומען דעם [שה של] פסח און אנגעבינדן בכרעי המטה, האט מען זיי געפרעגט וואס דאס איז, האט מען זיי געזאגט ס'איז [לשחטו לשם] א קרבן פסח, [און] מ'זעט ה'ר'נען די בכורים. און מילא [=לא רק] מ'האט זיי נישט געטון קיינער גארנישט [המצריים לישראל], אדרבה נאך, די בכורים האבן זיך נאך געשלאגן מיט די 'פעטער' [=אבותם, כדכתיב] למכה מצרים בכו"ייהם [תהלים קלז, י], די בכורים האבן אויסגע'ה'ר'ג'עט אסאך [מהמצריים].

יב

1) פרעגן דאך אלע, א וועלטס קשיא נאך, אזוי ברענגען דארטן אלע (מפרשי הטור ושלחן ערוך) איבערהויפט דער ב"ח², אז תמיהים העולם [על מה שקבעו זכרון הנס ליום השבת, שהרי] אלע נסים וואס ס'איז געווען איז געווען [שקבעו היו"ט ליום החודש שאירע בו הנס, וכאן בהנס דשבת הגדול] דאס איז דאך געווען יו"ד בחודש, [ואם כן] אז ס'איז געשען א נס אין דעם טאג האט מען געמאכט [=געדארפט מאכן] דעם טאג יו"ד בחודש פאר אזא יום גדול, פארוואס האט מען עס אנגעהאנגען דא אין שבת, ס'איז דאך געווען יו"ד בחודש, פארוואס רופט מען עס "שבת" הגדול, [ולא קראו לכל עשירי בניסן בשם "יום" הגדול].

יג

אלע מפרשים [אמרו בזה] אן א שיעור, איבעראל איז דא טעמים, עד אין חקר. נאר וואס מ'קען נאך זאגן, האב איך גערעכנט דא אט 'עטליכע הערות'. איך האב שוין אויך געזאגט אסאך אנדערע ענינים, דאכט זיך מיר היצט [להוסיף עוד] עטליכע הערות אין דעם ענין.

יד

קושיא 2 מתוך הדרוש - למה נקרא בשם שבת "הגדול"

1) גם ראוי לתת טעם על מה שקורין אותו דייקא בשם "הגדול", וכמו שהאריכו בזה המפרשים, דבוראי לא דבר ריק הוא. (הקושיא בדברי רבינו להלן באות פז, והביאור להלן בכמה מקומות)

^א בטור שם: שבת שלפני הפסח קורין אותו "שבת הגדול". והטעם, לפי שנעשה בו נס גדול, שפסח מצרים מקחו בעשור וכו', ופסח שיצאו ישראל מצרים היה ביום ה' כדאיתא בסדר עולם, ונמצא ש' בחדש היה שבת, ולקחו להם כל אחד מה לפסחו וקשר אותו בכרעי מטתו, ושאלום המצריים למה זה לכם, והשיבו לשחטו לשם פסח במצות השם עלינו, והיו שניהם קהות על ששוחטין את אלהיהן, ולא היו רשאים לומר להם דבר. ועל שם אותו קורין אותו שבת הגדול.

ובבית יוסף שם בשם התוספות (שבת פז:): כתב: כדאיתא במדרש (שחר טוב תהלים מזמור קלו) כשלקחו פסחיהם באותה שעה נתקצו בכורות של מצרים אצל ישראל ושאלום למה היו עושים כך, אמרו להם זבח פסח הוא לה' שיהרג בכורי מצריים הלכו אצל אבותיהם ואל פרעה לבקש ממנו שישלחו ישראל ולא רצו, ועשו הבכורות מלחמה והרגו מהם הרבה, הדא הוא דכתיב למכה מצרים בכו"ייהם.

² בב"ח על הטור שם: מה שתמיהים העולם דאמאי יחסוהו לנס אל השבת, ולא ליום העשירי בחודש, כבר נאמרו בו דברים הרבה. ואני קיבלתי משם רבי משה חריף, דהטעם הוא וכו'. - [נעיין עוד שם בבלוש ופרי חדש, ושאר מפרשי השו"ע].

טו

קושיא ח - מתוך הדרוש

מי ביקש זאת מבני ישראל להגיד מזה להמצרים

(ח) גם יש להבין עצם הענין למה הוצרכו ישראל להגיד להמצרים מעם לקחת הצאן פֶּעֶשֶׁר לְחֹדֶשׁ, כי הרי לעולם היו בני ישראל רגילין תמיד באכילת הצאן גם בשאר זמנים וכדמוכח בקראי, ואם כן למה היה זה דבר תמוה בעיני המצרים לשאול על כבה. - והגם שלאחר שהגידו ישראל ופירסמו להם שהוא כדי לשחוט את אלהיהן ושיהיה מכת בכורות, שפיר חרדו המצריים על זה ועשו הבכורים מלחמה, אבל מעיקרא קשה מי ביקש זאת מבני ישראל לפרסם להם זאת, ולהכניס עצמם בסכנה עד שהוצרכו לנס לינצל מידם, והלא יכלו לומר שהוא סתם לאכילה, כמו בשאר זמנים. כי לא מצינו בפסוקים שום ציווי על זה, שיצטוו ישראל להגיד להם כל זה, ואם כן למה היה להם להגיד כל זאת להמצריים, עד שע"ז נעשה אצלם מהומה גדולה כל כך.

(הקושיא בדברי רבינו באות עב-עג)

טז

קושיא ט - מתוך הדרוש

לפי הטעם שנצטוו ליקח מבעשור, והוא עבור שיתעסקו במצוה איזה ימים קודם הנאולה,

אם כן למה לא נצטוו ליקח השה עוד קודם מבעשור לחודש

בפרשת הדרוש (בא יכ. א) הביא רש"י דברי המכילתא, מפני מה הקדים לקחתו לשחיטתו ארבעה ימים מה שלא צוה כן בפסח דורות, שאמר הקב"ה הגיעה שבועה שנשבעתי לאברהם שאנאל את בנו, ולא היו בידם מצות להתעסק בהם כדי שינאלו, ולכך נתן להם שתי מצות, דם פסח ודם מילה ע"י.ש.

(ט) ולכאורה יש להקשות, דבזה יש טעם רק על מה שלקחו בזמן מאוחר יותר, אבל עדיין אינו מוכן למה נצטוו להמתין עד בעשור לחודש, דאדרבה לפי זה היה להם להקדים הלכותה עוד יותר מזה, כדי שיתעסקו במצות מתחלת החודש.

(הקושיא באורך, בדברי רבינו באות מה)

יח

ישוב הקושיות

אופן ראשון

ישוב קושיא ו (אופן א)

קודם לאָמיר זען [לכאור] על פי "פשוט" [בישוב קושיא ו].

דאָ איז אַ שאלה פאַרוואָס מ'האַט אָנגעהאַנגען דאָס נס אין "שבת", מ'רופט [עס] אייביג דעם "שבת" הגדול, נישט אין יו"ד בניסן [קראו "יום" גדול]. דאָס [נהגה הגדול] איז דאָך געווען [אום] יו"ד בניסן [ולמה לא קבעוהו ליום החודש, כמו בשאר ימים טובים].

יט

מצינו כיוצא בזה בתענית ו' חקת, שקבעוהו על יום השבוע ולא על יום החודש [כבתענית כ' סיון ושאר תעניות שקבעו על ימי החודש], והטעם ע"ן שנתגלה להם מן השמים כי יום "הפרשה" גרמה הצרה של שריפת התורה

[ובפשוט יש לומר, דהנה] לעולם געפינט מען [כעין זה] אין מגן אברהם סוף הלכות תענית², רעכנט ער אויס די אַלע מנהגים וואָס ס'איז דאָ אין תעניות, דאָרטן אין

² במגן אברהם (או"ח תקפ, ט): ואיתא בכתבים (שער הכוונות דרושי הלילה עמוד שעה, פרי עץ חיים שער תיקון חצות ד"ה וכבר) שראוי לכל בר ישראל לבכות על שריפת התורה, שמכח זה נמסרה התורה לקליפות, המקום יחזירה לנו במהרה בימינו. - כתב התניא (סוף סימן נח), ביום השישי פרשת חקת נהגו יחידים להתענות, שבאותו היום נשרפו כ' קרונות מלאים ספרים בצרפת. ולא קבעו אותו בימי החודש, מפני שמתוך שאלת חלום נודע להם שיום 'הפרשה' גורם גזירת התורה, זאת חקת התורה מתרגמין דא גזירת אורייתא. וגם בשנת ת"ח נחרבו שני קהילות גדולות באותו היום, כמו שאומרים בסליחות (לכ' סיון) שחיבר בעל השפתי כהן. - גם נוהגין להתענות עשרים בסיון בכל מלכות פולין, נהרא נהרא ופשטיה.

פוילן פאסט מען כ' סיון [אויף] וואָס ס'איז געשען דאָרטן, ער רעכנט אויס אַסאָך [תעניתים, והיה תלוי] לויט די געגנטער.

נאָכדעם ברענגט ער עפעס גאָר אַ געגנט איז געווען [בצרפת], וואָס מ'פאסט ערב שבת פרשת חקת, [ווייל] ס'איז געווען עפעס אַ גזירה מ'האָט פאַרברענט עפעס כ' קרונות מיט ספרים, מ'האָט פאַרברענט אַסאָך ספרים. זאָגט ער דאָרטן, דאָס הענגט מען נישט אָן אין טאָג פון די "חודש", זאָגט ער, מ'פאסט נאָר ערב [שבת, פרשת חקת], ווייל דורך אַ שאילת חלום האָט מען זיי געזאָגט [מן השמים] אַז ס'איז געווען גורם געוועזן די "פרשה", דאָ גזירת אורייתא, [דעל פסוק] זאת חקת התורה (במדבר יט, ב) [מתרגם אונקלס] דאָ גזירת אורייתא, [ונתגלה להם כין דעס האָט גורם געוועזן די צרה, [ולכן] האָט מען קובע געווען דעם תענית אויף "ערב שבת חקת", נישט אויפן "יום החודש". - אַזוי זאָגט דער מגן אברהם.

ב

והרי דאפילו ביום "צרה", אם היה לחכמי הדור ידיעה שנגרם ע"י יום השבוע, קבעוהו על יום השבוע ולא על יום החודש זעט אויס, אַז מ'האָט עפעס געהאָט אַ ידיעה אַז ס'איז געווען יומא [דשבוע] קאָ גרים, נישט דער יום החודש, האָט מען אָנגעהאַנגען [ביום השבוע]. אפילו די צרה האָט מען אָנגעהאַנגען אין דעם טאָג [של השבוע, יען שידעו זה היה הגורם. וא"כ כל שכן לענינינו בענין ישועה ונס, כשיום השבת הוא הגורם].

כא

ובפרט בכאן הרי כל ענין הנס דשבת הגדול, הוא דבר שאינו מפורש בפשטות הכתובים, רק הוא דבר שהוא בקבלת חכמינו ז"ל שקיבלו ענין הנס ורמיזתה בפסוק, וגם קריאת שמה שבת הגדול היצט לאמיר'זשע זען, מילא עקסטערדעם [מה שיש לומר על פרט זה לבדן] ס'איז דאָך אַזוי 'מקובל' געוועזן אַז דער "שבת" [גרים להנס].

[הרי גם] די גאַנצע זאָך [כל ענין הנס דשבת הגדול] שטייט דאָך נישט אין ערגעץ [והוא רק 'בקבלה'], אין "פסוק" איז דאָך נישטאָ קיין רמז, אין פסוק איז דאָך נישטאָ קיין רמז אויף דעם גאַנצן נס, דער גאַנצער זאָך וואָס ס'האָט זיך געטון.

דעס [מה שכתוב בתהלים] אַז לְמִכָּה מְצָרִים "בבכוריהם" (תהלים קלו, י) זאָגט דער "מדרש" (שחר טוב תהלים מזמור קלו) [לפרשו דקאי על הנס דשבת הגדול]. איז אויכעט, אָבער אין "פשטות" [של "הפסוק"] - אין מקרא יוצא מידי פשוטו - [פירושו הוא] אַז מ'האָט געשלאָגן [די] מצרים מיט די בכורים [ששניהם הוכו בעשר מכות]. אָבער דער "מדרש" [מפרש הכתוב שהכו זה את זה].

ס'איז דאָך אַלעס נאָר אַ קבלת חכמינו ז"ל [ענין הנס, וכן רמיזתה בפסוק, אבל אינו מפורש בכתוב].

און אַזוי איז געווען די קבלה [גם בענין זה] אַז ס'הייסט "שבת" הגדול [מחמת שהשבת היה גורם כל הנס].

כב

וממילא בפשוט יש לומר שגם ענין זה היה להם בקבלה שיום "השבת" היה הגורם להישועה [ואפילו אם אנתנו לא נדע מעם למה השבת גרם לזה], ועל כן קבעו הוי"ט ליום השבת ולא ליום החודש, [ממילא] קען דאָך זיין, אַזוי ווי זיי זענען מקובל געווען זיי האָבן געוואוסט [עצם ענין הנס בקבלה], האָט מען געוואוסט [אויך] אַז יומא קא גרים, אַז דער "שבת", דער כח פון "שבת" האָט דאָס גורם געווען [ולכן קבעו זכר הנס דייקא על השבת, ווייל] זיי האָבן 'געוואוסט'. אַזוי ווי דאָרטן ביים תענית [ו' חקת].

כג

הקדמה לשאר האופנים בישוב קושיא ו

נאָר אַף על פי כן, דאַכט זיך מיר כמה הערות ו'הוכחות'¹ [שנבין גם אנחנו טעם הדבר] אַז דער "שבת" האָט גורם געווען, עקסטערדעס וואָס איך זאָל זאָגן [כדלעיל] אַז ס'איז געווען [הקבלה כן ביד החכמים], אַז ס'קאָן זיין ס'איז געווען אַזוי "מקובל".

כד

אופן שני

הקדמה ל'שוב קושיא ו' (אופן ב)

(עד אות מד)

במדרש המובא ב'ערות דבש': והיום הנה תאמננה שרות פרס ומדי, היום היה גורם

קודם ייש לומר בטעם הדבר].

[על פי וואָס] כ'וועל מקדים זיין, ס'איז דאָ אַ מדרש [בפסוק] והיום הנה תאמננה שרות פרס ומדי (אסתר א, יח), ברענגט דער יערות דבש², - איך ווייס נישט וואו דער מדרש [שטייט, אָבער] אַז דער יערות דבש ברענגט עס, מסתמא [מצא מקורו בדברי רז"ל], - והיום הנה תאמננה, היום הזה, יומא קא גרים, אי לאו האי יומא לא הוה אמר הכי. ווען נישט דער טאָג העט ער נישט אַזוי געזאָגט.

כה

קושיא י - על המדרש שביעירות דבש

יש להבין על איזה יום הוא הכוונה, שזה היה הגורם

דאָס גאַנצע איז דאָך אַ פלא [דברי המדרש].

ער [היערות דבש] זוכט עפעס דרכים דאָרט צו פאַרענטפערן, ער זאָגט עפעס אַ דרך, פאַרוואָס עפעס האַי יומא קא גרים³, והיום הנה תאמננה, [דלכאורה אינו מובן] פאַרוואָס פאַררווען, ס'שטייט נישט גאַרנישט [בהמדרש לאיזה יום הכוונה].
קוק אין ערשטן חלק אין יערות דבש, אין דרשה ג', ברענגט ער דעם מדרש.

כו

הקדמה ל'שוב קושיא י - ביאור המדרש שביעירות דבש

(עד אות מג)

בגמרא מגילה דרשו "ביום השביעי" כטוב לב המלך ביו, כי אותו יום "שבת" היה שהוא יום השביעי

איך האָב געקלערט [לבאר דברי המדרש לדרכינו, דהנה] די גמרא זאָגט אין מגילה⁴ [על הפסוק] ביום השביעי כטוב לב המלך ביו, פרעגט די גמרא אטו ביומא אחרינא לא הוה טוב לב המלך ביו?, נאָר ביום השביעי איז געווען טוב לב המלך ביו?.

¹ עיין להלן עוד ה' אופנים בישוב קושיא ו.² ב'יערות דבש' (חלק ראשון, דרוש ג ד"ה במדרש): במדרש, והיום הזה תאמננה שרות פרס ומדי, היום גורם, אילו היה שאר ימים לא דיבר כן. והוא לכאורה תמוה וכו'.³ עיין שם שעושה חשבון שיום השביעי של המשתה חל ביום הכיפורים, וחס ושלום לישראל קדושים הם שיאכלו ביום הכפור, ונמצא לא נהנו מסעודתו של אותו רשע רק ששה ימים אבל לא ביום השביעי, והנה ממוכן הוא המן הוא השטן, וביחוד כ"פ השטן אינו מקטרג על ישראל (יומא כ). ואדרבה יצא טובה מאתו, ולכן אמר הכתוב והיום הנה וגו', היום הוא גורם, כי יום הכיפורים הוא יום רצון לה, וגם האויבים ישלימו אז אתנו.⁴ בגמרא מגילה (יב): ביום השביעי כטוב לב המלך ביו (אסתר א, י). אטו עד השתא לא טב לביה בחמרא, אמר רבא יום השביעי שבת היה שישאל אוכלין ושותין מתחילין בדברי תורה ובדברי תשבחות, אבל עובדי כוכבים שאוכלין ושותין אין מתחילין אלא בדברי תיפלות, וכן בסעודתו של אותו רשע הללו אומרים מדיות נאות והללו אומרים פרסיות נאות, אמר להם אחשוורוש כלי שאני משתמש בו אינו לא מדי ולא פרסי אלא כשדי, רצונכם לראותה, אמרו לו אין וכו'. שבמדה שאדם מודד בה מודדת לו, מלמד שהיתה ושתי הרשעה מביאה

אלא זאָגט די גמרא, אותו יום "שבת" היה, דער טאָג איז געווען שבת. אין שבת, אידן [אוכלים ושותין], ממילא "אידן", ווען זיי זיצן בשמחה אידן, זאָגט מען "שירות ותשבחות" [להשם יתברך], און "זיי" [אומות העולם] אז זיי האָבן געמאַכט אַ שמחה האָבן זיי געזאָגט דברי נְבִלָה, ניבול פה, און דאָ אָט [בסעודת אחשורוש מתוך שששתו ושמחו ודברו דברי נבלה] האָט ער געהייסן ברענגען [ושותי, להראות העמים והשָׂרִים אֶת יָפִיהָ]. אַזוי ווי די גמרא רעכנט דאָך אויס וואָס ס'איז געווען מיט ושתין, [וואת היתה מדה כנגד מדה על מה שעשתה ושותי מלאכה בשבת בכנות ישראל בבזיון]. - אַזוי זאָגט די גמרא.

כז

קושיא יא - על הנמרא במגילה

וכי איזה חילוק היה לישתי ואחשורוש אם היה זה ביום שבת או ביום אחר

פונדעסטוועגן ברויך מען אלץ פאַרשטיין, וואָס גייט אָן דעם גוי [ענין] "שבת", וואָס אַ שייכות האָט אַ גוי מיט שבת, [והלא אדרבה] עכו"ם ששבת חייב מיתה (סנהדרין נח:), [ואנו אומרים] (בשחרית לשבת) [לֹא נִתְּנוּ ה' אֱלֹקֵינוּ לְגוֹי הָאֲרָצוֹת וְלֹא הִנְחָלְתוּ מַלְכֵנוּ לְעוֹבְדֵי פְסִילִים, וואָס גייט אים אָן [אם הוא בשבת או ביום אחר, וכי מהו החילוק אצלו בין אכילה ושתיה שבשבת, לשל יום אחר].

כח

והתניא אצל ישראל, הגם דמי שאומר שירות ותשבחות בכל שבת ואומר גם כן שירות ותשבחות בומני שמחה שבימות החול, אבל מ"מ שפיר יש חילוק בשבת שניתוסף אצלו "קדושת השבת", אבל אצל גוי מה חילוק יש בין שבת לימי החול

[והתנינא] ביי אידן איז אַזוי אין "שבת" [יותר מבימות החול, שאוכלין ושותין ומתחילין בדברי תורה ובדברי תשבחות ביום השבת, וכדברי הגמרא].

[ובאמת גם בבני ישראל, איז נישט נאָר אין "שבת", נאָר אידן [אפילו] ביי אָן "אַנדערע שמחה" [הם גם כן מרבין בשירות ושבתות]. די אידן וואָס זיי "זאָגן" [שירות ותשבחות בשבת], ווען ס'איז אָן "אַנדערע שמחה" זאָגט מען אויך "שירות ותשבחות".

ביי אידן איז סיי ווי סיי, 'דער איד' וואָס ער זאָגט [אום] "שבת יעדע וואָך", זאָגט ער ביי "יעדע שמחה" שירות ותשבחות. נאָר ס'איז אָן עקסטערע זאָך אז אין שבת איז ביי אַ איד [ניתוסף אצלו ענין] קדושת שבת [מה שלא שייך בימות החול ואף בזמן שמחה. ועל כל פנים יש חילוק בבני ישראל בין משתה השבת למשתה יום אחר].

אַבער ביי אַ גוי, וואָס גייט אָן אַ גוי [ענין] "שבת", [ומה נפקא מינה להם בין אם היה זה בשבת או ביום אחר].

כט

הקדמה לישוב קושיא יא - על הנמרא במגילה

(עד אחר אות לה)

ביערות דבש חלק שני: נותן טעם למה בדברות האחרונות נאמר בטעם שמירת שבת "וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּמִצְרַיִם", שלא כדברות הראשונות שנאמר שם הטעם "כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' וְגו' וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי"

האָב איך גערעכנט, ס'שטייט אין יערות דבש אין צווייטן חלק, אויך ערגעץ דרשה ג' אינדערמיט¹, טייטשט ער, זאָגט ער אַ טעם פאַר וואָס אין דברות הראשונות

בנות ישראל וכו' ועושה בהן מלאכה בשבת. היינו דכתיב (סאטר ב, א) אחר הדברים האלה כִּשְׁךָ חֶמֶת הַמֶּלֶךְ אַחֲשָׁרוֹשׁ זָכַר אֶת וְשָׂתִי וְאֶת אֲשֶׁר עָשָׂתָה וְאֶת אֲשֶׁר נָגְזַר עָלֶיהָ, כשם שעשתה כך נגזר עליה.

¹ ביערות דבש (חלק שני, דרוש ג ד"ה וזה מאמר): אשרי שוקדי תורתו, לדעת איך ומה יתנהג אדם במה שהוא איש ישראלי, ובפרט בענין שבת קודש, אשר הזהירתי ואמרתי כל פעם ופעם, מי שלא למד הלכות שבת על בורים פעמיים ושלש, לא יוכל להמלט שלא יקרה לו חילול שבת, הן דאורייתא והן דרבנן.

(יתרו כ, י) דָּאָרְט שטייט דעם טעם אויף שמירת שבת פֿי שֵׁשֶׁת יָמִים עֲשֵׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ [וגו'] וַיֵּנַח בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי, און ביי דברות האחרונות (ואתחנן ה, יד) שטייט וְזָכַרְתָּ פִּי עֶבֶד [היית בארץ מצרים ויצאך ה' אֱלֹקֶיךָ מִשָּׁם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֹרַע נְטוּיָה עַל כֵּן צִוְּךָ ה' אֱלֹקֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת], ער זאגט נישט 'דעם' טעם [של פֿי שֵׁשֶׁת יָמִים וגו'], ער איז גאָרנישט מזכיר מעשה בראשית, [נאָר] וְזָכַרְתָּ פִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּמִצְרַיִם.

ל

ומבאר היערות דבש, כי בעת דברות הראשונות עדיין לא הוחלט שהגוים לא יטלו שום חלק בשביבת שבת זאָגט דער יערות דבש, ביי די דברות הראשונות האָט מען נאָך גערעכנט אַז די גוים וועלן אויך האַלטן [שבת].

לא

באמת אין לגוים שום חלק בהשבת, וכמו שאומרים וְלֹא נָתַתָּה וְגו' וְלֹא הִנַּחְתָּהוּ מִלִּפְנֵי לְעֹבְדֵי פְסִילִים, דלכאורה מזה הרבותא בזה, והלא גם שאר המצוות לא ניתנו לגוים

זאָגט ער אַזוי.

אויף שבת זאָגט מען (בתפלת שחרית לשבת) וְלֹא נָתַתָּה וְגו' וְלֹא הִנַּחְתָּהוּ מִלִּפְנֵי לְעֹבְדֵי פְסִילִים. [דלכאורה קשה על זה, וכי] וואָס [מהתרי"ג מצות] האָט מען דען יאָ געגעבן פאַר'ן גוי, [והלא] די גאַנצע תורה איז נישט [ניתנה להם]. דאָס איז אַן עקסטערע זאָך [מה שעכו"ם ששבת חייב מיתה], אָבער אַז מ'האָט נישט [געגעבן], וְלֹא "נָתַתָּה", [על זה קשה] מ'האָט אים נישט "געגעבן" עפעס אַנדערש אויך נישט.

וענין שבת הוא מאוד לנו למחסה בגלות, עד שאמרתי טעם למה בדברות ראשונות נאמר טעם לשמירת שבת פֿי שֵׁשֶׁת יָמִים עֲשֵׂה ה' שָׁמַיִם וְאָרֶץ וגו' וַיֵּנַח בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי, ובדברות אחרונות נאמר פֿי עֶבֶד הָיִיתָ בְּמִצְרַיִם. אבל הענין כמו שאמר חז"ל (שבת י:) כי שבת לא הודיע ה' לאומות העולם, ומתנה טובה נתן ה' לנו, כדכתיב לְדַעַת פִּי אֲנִי ה' מְקֹדֶשֶׁךָ (שמות לא, יא). והענין, כי ודאי יודעים משבת, אבל כל מצוות עושים אומות העולם גם כן, זה בכה וזה בכה, אבל בכל העמים אין אחד שומר שבת, ואפילו האנשים שהיו מתחילה שומרים שבת, מסך ה' בקרבם רוח אחרת, שיסודו להסיר יום שבת ולשבות ביום ראשון, וכן ישמעאלים חתרו למצוא טעם בהעמדת יום שְׁמִשִּׁי בימי יהושע בן נון, ונתנו שביתה יום ששי תמורת שבת, על כל פנים לא ינחו שום אומה ביום השבת, כאשר יסודו בתפלה וְלֹא נָתַתָּה לְגוֹי הָאֲרָצוֹת וְלֹא הִנַּחְתָּהוּ וכו', וזו היא מתנה שנתן לנו ה', שלא ינחו וישבחו בה שום אומה, כי אם עם קדוש לה' ישראל.

ועיקר המתנה, כי שבת מגינה לנו מעכ"ם ומשעבוד מלכות, כאומרם (שבת קיח:) כאשר לא שמרו ישראל כראוי שבת, וַיָּבֹא עִמָּלֶךְ (בשלח יז, ח). וכן תמיד, בשמירת שבת יש לנו הגנה מאומות העולם, ולולי כן, ח"ו כבר תִּמְנֶה לְגֹעַ וספינו מהארץ, אבל זכות שבת מגינה עלינו. ולכן לא ניתנה שינוחו בה אומות העולם, כי א"כ לא היתה לנו הגנה כ"כ, כי היה פתחון פה למדת הדין לקטרג אף אלו שומרים שבת ולמה תגן המצוה זו על ישראל, אבל כאשר נשארה לבדה בישראל, יש לנו הגנה בשבת. ולכן אמרו במדרש (מוכא בתוספות חגיגה ג: ד"ה מי) כי שבת אמרה על ישראל, מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ, ועיין בתוספות פ"ק דחגיגה (שם) ובפירושו התפלה למנחה דשבת. משום דאין בכל העמים שומר שבת בישראל, והם בחרו בימים אחרים, וגעלו ביום קדוש כזה, ומאת ה' היתה זאת, למען תת לנו שארית בארץ למגן וחוסן.

והנה לפי טעם בדברות ראשונות, משום פֿי שֵׁשֶׁת יָמִים עֲשֵׂה ה' וגו', אף אומות בכלל שמירה, כי הכל נבראים, וכמו שכתב הכוזרי [כין] לכך לא נאמר אנכי ה' וכו' אשר 'בראתיך', כי היו כל אומות העולם בכלל השמירה, הלבן והשחור. אבל להטעם בדברות אחרונות, פֿי עֶבֶד הָיִיתָ בְּמִצְרַיִם, זה לא שייך רק בישראל, שהיו עבדים במצרים.

ולכן בדברות ראשונות, אילו לא חטאו ישראל, היה חרות על לוחות (תשא לב, טז) חירות מהמלכויות, ולא היה שעבוד וגלות כלל, אם כן אין קפידא אם ישמרו אומות העולם שבת, כי אין צורך להגנה מאומות העולם, ולכן נאמר הטעם פֿי שֵׁשֶׁת יָמִים וכו'. אבל בדברות אחרונות שכבר חטאו ונשברו, ונגזרו לגלות בשביל חטאם, אם כן ראה הקב"ה ליתן לישראל לבד השבת, מבלי שבות בה זרים, כדי שתהיה להם למגן ומחסה, ולכן נאמר הטעם פֿי עֶבֶד הָיִיתָ בְּמִצְרַיִם, וא"כ לא שייך זה באומות העולם, וא"ש. ולכן הביטו וראו, כמה גודל ענין השבת, ולא לבד שמירתה לבד לחלל אותה ח"ו במלאכה ושבות, אף גם לשמוח בה כעל כל הון, וכאילו מלאכתו עשויה בלי עצב כלל.

לב

אבל הכוונה דהוא סיבה מן השמים, דשום אומה ולשון אין יום השביתה שלהם בשבת, רק כגון ביום א' או יום ו'. והטעם כי כח הצלת והגנת ישראל נגד האומות הוא בזכות שמירת שבת, ואם גם הגוים היה להם קצת חלק בזה, היה נחלש זכות התנבחותם והצלתם של ישראל נגד האומות

זאָגט ער אַזוי.

לעולם העט מען גיווען געגעבן - זאָגט ער - פאַר גוים אויכעט שבת עפעס.

[אלא יען כי] דאָס ענין פון שבת - זאָגט ער - דער כח [השבת, הוא כח ההצלה שמגיין על ישראל נגד האומות].

ס'שטייט (שבת קיח:): ווען אידן האָבן נישט געהאַלטן שבת, [לכן] וַיָּבֹא עִמְלֶק, אלמלי שמרו ישראל שבת ראשונה לא שלטה בהם שום אומה ולשון, זאָגט די גמרא^ט, [נאָר] ס'איז געווען וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יֵצְאוּ מִן הָעֵם לְלֶקֶט וְלֹא מִצָּאוּ (בשלח טז, כז), מִיד וַיָּבֹא עִמְלֶק (שם יז, ח).

זעט מען דאָךְ אַז דער כח [ההצלה לישראל] איז, [צו] ניצול ווערן פון די אומות העולם, [און] מתגבר זיין אויף די אומות העולם, איז דער כח פון "שבת".

לג

זאָגט ער, ווען גוים העטן אויך גיווען געהאַט "שבת", העטן זיי דאָךְ אויך גיווען געהאַט עפעס פון דעם זכות, העט דער כח פון אידן זייער שוואַך געווען, העטן זיי חלילה געקאָנט שולט זיין מער [על ישראל].

איבערדעם האָט מען "זיי" נישט געגעבן קיין שבת, ס'איז נישט פאַרהאַנדן [ועל כן סיבבו מן השמים כי יום השביתה שלהם הוא ביום א' או ביום ו' ולא בשבת].

קיין "שומרי שבת" איז נישטאָ נאָר ביי אידן, און מיט דעם כח קאָן מען ניצול ווערן [מיד האומות]. ווען נישט, העט מען נישט געהאַט קיין כח ניצול ווערן פון די אומות. אַזוי זאָגט ער.

לד

אבל בעת "דברות הראשונות" שנעשו ישראל חירות "משעבוד מלכות", עדיין לא היה חשש אם גם הגוים ישמרו שבת, כי לא היה להם כח כלל נגד בני ישראל, וע"כ בדברות הראשונות נאמר הטעם של "בריאית שמים" שהוא טעם השייך גם אצל הגוים, שהם נכללים בהבריאית

איבערדעם, [ביי] דברות הראשונות איז דאָךְ נאָך געווען חירות מן המלכיות, משעבוד מלכיות (עירובין נד:; שמו"ר מא, ז), מ'האָט נישט מורא געהאַט פאַר די אומות, ס'איז נישט געווען קיין צרות וואָס מ'האָט מורא געהאַט, האָט מען 'זיי' אויך געקאָנט געבן שבת. איבערדעם שטייט פֿי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וגו', שטייט דער טעם [כזה] אַזוי ווי ס'איז גוט פאַר די גוים אויך, [שגם הם בכלל בריאת שמים וארץ].

אבל "בדברות האחרונות" היה לאחר חטא העגל, כשחזרה גזירת שעבוד מלכיות, והוצרכו ישראל לזכות וכה שמירת שבת כדי להנצל מהאומות, ע"כ הוחלט שהגוים אין להם עוד חלק בשבת, ולכן נאמר שם טעם "עציאת מצרים" השייך רק בישראל אָבער [בדברות האחרונות] נאָכ'ן חטא העגל, האָט מען שוין געזען ס'וועט זיין שעבוד מלכיות, האָט מען דאָךְ מורא [שלא יהיה להאומות זכות בשבת], מוז מען איבערלאָזן אַ כח [הצלה לישראל], האָט מען שוין געמוזט [למנוע הגוים מן השבת], האָט

^ט בגמרא שבת (ק"ח:): אמר רב יהודה אמר רב, אלמלי שמרו ישראל שבת ראשונה לא שלטה בהן אומה ולשון, שנאמר וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יֵצְאוּ מִן הָעֵם לְלֶקֶט, וכתוב בתריה וַיָּבֹא עִמְלֶק.

מען שוין נישט געטאָרט געבן פאַר גוים קיין שבת. איבערדעם שטייט נאָר דעם טעם וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּמִצְרַיִם, [שהוא] אַזאַ טעם וואָס ס'איז נישטאָ נאָר ביי אידן, נִכְי האומות העולם לא נשתעבדו במצרים]. - [עד כאן דברי היעירות דבש בחלק שני].

לה

וכעין חילוק זה מבואר בבלי יקר, רק מטעם פשוט, כי בדברות הראשונות נתנו מקום גם להאומות אם ירצו לקבל התורה, אבל בדברות האחרונות כבר היה לאחר שסירבו האומות מלקבל התורה, ועל כן נאמר שם טעם השייך רק בישראל לעולם דער רעיון שטייט אין כלי יקר, נאָר אַביסל אויף אַן אנדערע בחינה. ער זאָגט פשוט, ווייל דאָס ערשטע מאָל האָט מען נאָך געקלערט, מ'האָט דאָך זיי אָנגעטרָגן די תורה, מ'האָט נאָך געקלערט זיי וועלן אויך מקבל זיין, - פשוט זאָגט ער, - [ולכן] האָט מען געזאָגט אַזאַ טעם וואָס ס'איז גוט פאַר יעדן. אָבער ביי די צווייטע דברות האָט מען שוין געזען אַז זיי ווילן נישט, ממילא האָט דער בורא כל עולמים געגעבן 'בחשאי' [נאָר] פאַר אידן, האָט מען שוין געזאָגט 'דעם' טעם [כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּמִצְרַיִם]. [המשך הדרוש בישוב קושיא יא, באות מ]

לו

ביאור מה שאומרים בקידוש "זָכַר לִיצִיאַת מִצְרַיִם" הראשונים נתקשו לכאור למה השבת הוא זָכַר לִיצִיאַת מִצְרַיִם, דלכאורה הוא רק להפוך שיציאת מצרים הוא זכר לאות השבת וחידוש העולם מיט דעם [בדברי היעירות דבש] דאָכט זיך מיר, [לייבש וואָס] לעולם פלאָגט מען זיך, מ'זאָגט ביי קידוש זָכַר לִיצִיאַת מִצְרַיִם, [ונדחקו לפרשו דלכאורה] ווי קומט "שבת" [זאָל זיין א] "זָכַר לִיצִיאַת מִצְרַיִם", וואָס פאַר אַ שייכות האָט שבת מיט יציאת מצרים. פאַרקערט [קען מען זאָגן], יציאת מצרים [הוא אות על השבת], דורך "יציאת מצרים" איז אַ זכר אויף "שבת" [דהנסים שנעשו ביציאת מצרים בשידוד מערכת הטבע, הם מורים כי יש בורא

' בבלי יקר (תירו כ, ח): ראה ראינו ליתן טוב טעם ודעת על השינויים שנמצאו בדברות ראשונות ואחרונות וכו'. ג', בראשונות נתן טעם לשמירת השבת כי שִׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' גור, ובאחרונות נתן טעם אחר וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ וגו' [ועיי"ש שחושב' שינויים, ומתרחן] בשכבר יצאו מפרשי התורה ללקוט טעמים מפורשים, ולא מצאו דרך אחד אשר יספיק לכל הספיקות הנזכרים, הלא קרוב לשמוע אחת קצרה לקוחה מדברי רז"ל [וילקוט ברכה רמז תתקנא] שחזר הקב"ה על כל האומות אם ירצו לקבל התורה, ועשו לא רצה לקבלה בעבור לא תרצה, וישמעאל בעבור לא תגנוב, ועמון ומואב בעבור לא תנאף, שמעת מינה ששמעו תחילה כל האומות כל עשרת הדברות, וכאשר אמרה כל אומה לא חפצתי לקחתה מאז מסרה לישראל. ועל כן נמצאו כל השינויים הללו בין דברות ראשונות לאחרונות, כי הדברות הראשונות נאמרו בלשון אשר השמיע ה' לכל האומות אף על פי שנאמרו בנוכח לישראל כמו ששמעו מן לשון אֲשֶׁר הוצאתיך מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, מכל מקום אילו היו האומות רוצים היו מקבלים גם המה עליהם ועל זרעם כל הדברים אשר צוה ה' לישראל. דרך משל יצחק צוה ליעקב שלא יקח אשה מבנות כנען, וַיָּדָא עֲשֹׂו כִּי רָעוּת בְּנוֹת כְּנָעַן בְּעֵינֵי יִצְחָק אָבִיו וַיִּלָּךְ עֲשֹׂו אֶל יַשְׁמָעֵאל גּוֹר, אף על פי שיצחק לא צוה לעשו כלום, מכל מקום אחר שראה כי דעת אביו אינה נוחה מן בנות כנען רצה גם הוא למלאות רצון אביו למצוא חן בעיניו. כך כל האומות כששמעו כל הדברות אשר צוה ה' לישראל וראו כי רצה ה' במצות אלו, מן הדין היה שיקבלו גם המה לשמור ולעשות ככל אשר צוה ה' לישראל, ועל כן אמר הקב"ה בדברות הראשונות באותו ענין שלא ימצאו האומות שום פתחון פה לטעון ולערער עליהם בשום צד, ועל כן נאמרו דברות ראשונות בקולות והיה הקול הולך מסוף העולם ועד סופו כדי שישמעו כל האומות ויקבלו מהם כל דבר הנאות לכולם בשוה, ולפי שמאנו לקבלם מחמת אותן מצות פרטיות שהם כנגדם, כמו לא תִּתְּצָח לא תנאף, על כן אמר אחר כך בדברות שניות 'בחשאי' לישראל לבד.

ובזה יתורצו כל השינויים הללו וכו' [ועיי"ש], ומטעם זה הוצרך ליתן טעם בדברות ראשונות כי שִׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' גור, כי זה טעם לזכור חידוש העולם. ואילו היה נותן טעם וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ וגו', היו אומרים האומות אנחנו לא היינו עבדים במצרים על כן אין אנו צריכין לקבלה השבת, לפיכך נתן להם טעם כי שִׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' גור, כי טעם זה מספיק לשנויה לישראל ולאומות וכו'. אבל דברות שניות שנאמרו לישראל לבד וכו', על כן נתן הטעם וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ וגו', כי זהו טעם על השביתה ממלאכה [ועיי"ש עוד].

עולם ומחדשו], דער "שבת" איז דאָך אויף בריאת העולם, [כדכתיב וַיִּבְרָךְ אֱלֹקִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדְּשׁ אֹתוֹ] כִּי בּו שְׁבַת מְכַל מְלָאכָתוּ [אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹקִים לַעֲשׂוֹת] (בראשית ב, ג).

לז

ובתוספות תירצו כי הל"ט מלאכות האסורים בשבת, הם זכר להל"ט מלאכות שנשתעבדו בהם ישראל במצרים
תוספות^א (פסחים קיז:): וויל עפעס זאָגן [בטעם שאומרים בקידוש דשבת הוא זָכר ליציאת מצרים] ווייל מ'האָט מיט זיי געאַרבעט [במצרים] ל"ט מלאכות [ולזה צוה השי"ת לשבות בשבת מאותם ל"ט מלאכות], אַזוי ברענגט תוספות אַ מדרש.

לח

אבל אין תירוצם מספיק, כי הל"ט מלאכות הם רק אותן מלאכות שעשו בבנין המשכן, אבל במצרים עשו גם שאר מלאכות שונות שאין להם שייכות להל"ט מלאכות

אַבער ס'איז נאָכנישט אַזוי אינגאנצן מספיק, וואָרן האָבן זיי דען [שעבדו בַּפֶּרֶךְ] נאָר ל"ט מלאכות ווען מ'האָט מייגע געוועזן [אידן אין מצרים].

מ'קאָן טון האַרבע [=שווערע] מלאכות אין שטוב [ומכל מקום] און ס'איז נישט פון די ל"ט מלאכות, נאָר [שבותים]. וכן יש מלאכות קלות שחייבין עליה חטאת בשבת. כי הלא מלאכות האסורות של "שבת" האָט מען אַרויסגעלערנט פונעם מִשְׁכָּן (שבת מט:), ס'איז געדרינגען [ממלאכת המשכן] וועלעכעס ס'איז דאורייתא, וועלעכעס הייסט אַ [אב] מלאכה. און ס'איז נאָר אסור וועגן "עובדא דחול" [שאר עבודות שלא היו במשכן, אף שהם עולים בגיעה וטירחא יתירה]^ב.

ס'שטייט מ'קאָן זיך [אַנשטרענגן], מ'קאָן אַרבעטן מיטן 'גאַנצן כח', און טראָגן כלים ביי זיך אין שטוב, אפילו גאָר שווערע אַרבעט [ואין עוברין בזה על הל"ט מלאכות].

[ובמצרים עבדו אותם לאו דוקא בהל"ט מלאכות, אלא בכל עבודה קשה ומפרכת] מ'האָט דאָך געאַרבעט [במצרים לאו דוקא בהל"ט מלאכות, אלא בכל מיני עבודה קשה המפרכת, כדכתיב (שמות א, יד) וַיִּמְרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה וגו' וּבְכָל עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה] אֶת כָּל עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר עָבְדוּ בָהֶם בַּפֶּרֶךְ, מיט פאַרשידענע סאַרט אַרבעט.

[ואם כן קשה לומר כדברי התוספות, דלכן השבת הוא זכר ליציאת מצרים, מפני ששיעבדו עמהם באותן ל"ט מלאכות].

לט

אמנם לדברי היערות דבש אתי שפיר, כי השבת הוא כח המגין ומציל את ישראל משעבוד הגלות, ועל כן גם במצרים נגאלו ויצאו בוכות השבת, ונמצא דשמירת השבת הוא שפיר "זכר ליציאת מצרים"

נאָר וואָס דען, לויט דעם יערות דבש [בחלק שני] קאָן מען עס פאַרשטיין.

ער זאָגט דאָך אַז דער גאַנצער כח ניצול ווערן פון די אומות [הוא ע"י שמירת שבת]. ממילא [גם בגאולת מצרים], וויאָזוי האָבן געקאָנט אידן אַרויס פון מצרים, וויאָזוי האָט מען זיך געקאָנט מתגבר זיין אויף די מצריים, איז דאָך אויך נאָר דורכן שבת,

^א בתוספות פסחים (קיז:): לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם (ראה טז, ג). לכן קבעו [לומר] זָכר ליציאת מצרים. ושמעתי מהר"מ [לפרש זה], שיש במדרש לפי שבמצרים עבדו בהם בישראל בַּפֶּרֶךְ (שמות א, יא), וּפְרָ"ךְ בא"ת ב"ש [הם אותיות] וגו'ל שהם [בגימטריא ל"ט, שהם] מלאכות ארבעים חסר אחת, וכשנגאלו ממצרים הזהירים על השבת לשבות מאותם ל"ט מלאכות.

^ב ועיין ברמב"ם (שבת כד, יב) בטעם שאסרו חכמים טלטול מוקצה וז"ל: שלא יהיה טלטול בשבת כטלטול בחול כדי שלא יהיה כיום חול בעיניו ויבוא להגביה ולתקן כלים מפינה לפינה או מבית לבית או להצניע אבנים וכיצא בהן שהרי הוא בטל ויושב בביתו ויבקש דבר שיתעסק בו, ונמצא שלא שָׁבַת, ובטל הטעם שנאמר בתורה (ותחתן ה, יד) לְמַעַן יִנּוּחַ.

[דבזכות ששמרו את השבת בעודם במצרים, בכח זה ניצלו מהם ויצאו ממצרים, ונמצא דשפיר היו שמירת השבת זכר ליציאת מצרים].

מ

ישוב קושיא יא - על הגמרא מגילה

הריגת ושתי, שזה היה התחלה גם למפלת המן, היה בזכות שמירת שבת, שהוא כח הצלתם של ישראל

יהיה איך שיהיה, דאָס קאָן זיין דער פשט [בפסוק] בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי כָּטוּב לָב הַמֶּלֶךְ בְּיָיִן, דאָס זאָגט די גמרא, [אז] ס'איז געווען דער "טאָג" איז געווען "שבת", [כי זכות השבת מסוגל להציל ישראל מיד אויביהם, וכדברי היעירות דבש, ולכן דייקא ביום השבת] דעמאלטס איז געשען די מפלה, די מפלה פון זיי [הגויס] און פון המן'ן איז אַרויסגעקומען פון דעם טאָג, ער [אחשורוש] האָט זיי געהייסן ברענגען ושתין, און המן [שהוא ממוכן] האָט געזאָגט זיין פֿסק [להורגה], און מ'האָט גע'הרג'עט ושתין, איז געקומען אסתר המלכה אויף דעם פלאץ, און דורכדעם [נצמח לבסוף כי] אסתר האָט גע'הרג'עט המן'ן.

מא

העצה להרוג ושתי נעשה ע"י המן בעצמו שהוא ממוכן, וע"ז גרם לבסוף למפלת עצמו, שְׁמִלְכָה אסתר ונשתלשל הנס פורים המן אליין האָט געגעבן די עצה², און ער האָט דעם גאַנצן דרך, די לידה פון זיין מפלה, האָט המן אליין געגעבן. ער איז געווען דער בעל היועץ מ'זאל הִרְגֵנוּ ושתין און מ'זאל נעמען אַן אַנדערע. און ווען ער ראָט דאָס נישט, קומט עס נישט צו דעם, קומט נישט אסתר המלכה אַהין, ווערט ער [המן] ניצול³.

מב

וראשית צמיחת מפלתו היתה בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שהיה ביום השבת, וזה שמשמעו הפסוק והגמרא כי אותו יום שבת היה דאָס איז געווען האָט זיך אָנגעהויבן דאָס 'צמיחת' פון זיין מפלה אין דעם טאָג. און לויט ווי דער יערות דבש זאָגט, די 'צמיחה' וויאזוי אידן זאָלן זיך מתגבר זיין, די אומות העולם זאָלן האָבן אַ מפלה פאַר אידן, איז נאָר דער כח פון "שבת". איבערדעם זאָגט די גמרא [כי הפסוק] בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי כָּטוּב לָב הַמֶּלֶךְ בְּיָיִן, ער דערציילט מיר [אז] דאָס איז געווען אַן השגחה פרטיית אַז דאָס איז געשען אום "שבת", אום שבת האָט געקאָנט זיין [צמיחת הצלת ישראל], דעמאלט איז געווען דער טאָג וואָס ער איז מסוגל געווען [אז] אידן זאָלן מתגבר זיין אויף די אומות, [און] די אומות העולם זאָלן האָבן אַ מפלה פאַר אידן, איבערדעם איז די גאַנצע זאך.

מג

ישוב קושיא י - ביאור המדרש שביעדות דבש (חלק ראשון)

וממילא מובן גם המדרש "והיום הזה תאמרנה, היום גורם", והכוונה על יום השבת, כי אלמלי היה זה בימות החול לא היה המן מיעץ בן, כי באמת היה עצה זו נגד השכל, כי לא היה כלל לכוונתו של המן, אלא יען שהיה בשבת כשבני ישראל אומרים שירות ותשבחות והגוים היו מדברין דברי נבלה ותפילות, ע"כ נתעורר לישראל כח הזכות של השבת, ונגרם מפלת ושתי והמן

מיט דעם פאַרשטייט מען דעם מדרש [המובא ביערות דבש בחלק ראשון], וְהַיּוֹם הַזֶּה תֹּאמְרֶנָּה, יוֹמָא זֶה קָא גְרִים, [והכוונה על יום "השבת"].

² כדכתיב (אסתר א, טז-ט): וַיֹּאמֶר מְמוּכָן לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים לֹא עַל הַמֶּלֶךְ לְבַדּוֹ עֲוֹתָה וְשִׁתִּי וְגו'. וְהַיּוֹם הַזֶּה תֹּאמְרֶנָּה שְׂרֹת פָּרַס וּמִדֵּי וְגו'. אַם עַל הַמֶּלֶךְ טוֹב יֵצֵא דְבַר מַלְכוּת מִלִּפְנֵי וְגו' אֲשֶׁר לֹא תִבּוֹא וְשִׁתִּי לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ אַחֲשֵׁרוֹשׁ וּמַלְכוּתָהּ יִתֵּן הַמֶּלֶךְ לְרֵעוּתָהּ הַטּוֹבָה מִמֶּנָּה וְגו'. - ואמרו בגמרא (מגילה יב.): תנא ממוכן זה המן.
³ ועיין באורך בסעודת פורים של אותה שנה תשכ"ז, שהביא רבינו ג' דוגמאות איך שמפלת המן והצלת וגדולת מרדכי נגרם הכל ע"י המן בעצמו. וכאן מוסיף עוד דוגמא בזה.

ווען נישט [שחל בשבת] העט המן דאָס נישט גיווען געזאָגט [עצה זו], ווייל לכאורה וואָס האָט אים דאָס געטויגט צו זאָגן, ער איז דאָך געווען [גדול בחכמה], ער האָט דאָך געקאָנט אַסאך אַצטגנינות, האָט ער דאָס געדאַרפט צו זען [שלא יצמח מזה טובה אליה]. און [בכלל] וואָס האָט ער [געדאַרפט מייען זיין אזוי], וואָס האָט דאָס געטויגט די גאַנצע זאך, [והלא היה לו לחשוש שלאחר הזמן יעצב המלך ועוד יכעס עליה], וואָס האָט [המן הרוויה מזה], פון אים האָט געדאַרפט אַרויסקומען - פון אים אַליין - דאָס גאַנצע זאך? נאָר וואָס'זשע דען, ס'איז געווען דער "טאָג" [קא גרים], ס'איז געווען "שבת", ס'איז געווען אַ טאָג פון שבת, וואָס 'אידן' האַלטן שבת, איז דער כח זייער גרויס [להצלת ישראל], און 'זיי' [הגוים] זענען געזעסן באַבל, באַפילה ובחושך, [שדיברו והתנהגו] נידעריג, מיט נידעריגע זאכן, אין "יום השבת", ס'איז געווען "דער" טאָג, אַזוי ווי די גמרא זאָגט ס'איז געווען דער טאָג [שישראל אוכלין ושותין ומתחילין בדברי שירות ותשבחות, וממילא] דעס האָט גורם געווען אַז ס'איז געווען אַן השפעה אלקות, אַן השגחה מן השמים, [אז] המן אַליין זאָל אַרויסגעבן אַזא פֿסק [שמזה נצמח כל מפלתו]. ווען ס'איז נישט אום שבת, ווען נישט דער כח פון שבת, העט נישט געווען 'די' השפעה מן השמים, העט ער דאָס נישט גיווען געזאָגט. וואָרן מיטן דרך הטבע, סתם מיטן שכל אָנושי, האָט ער דאָס נישט געברויכט צו זאָגן. נאָר מ'האָט אים מן השמים אַריינגעגעבן, און דאָס האָט דער "טאָג" גורם געווען. איבערדעם זאָגט ער [בהכתוב] וְהָיָה הַיּוֹם תְּאֻמְרָנָה, זאָגט דער מדרש, זאָגט ער כי יומא קא גרים, [והכוונה לדרכינן] דער "שבת" האָט דאָס גורם געווען.

מד

עוד הקדמה לשיבו קושיא ו (אופן ב)

(עד אות מט)

ברש"י מבואר דלכן הקדים ד' ימים ללקיחת הפסח, כדי שיהיה בידם מַצּוֹת להתעסק, ושיפרשו מע"ז, שבוכות זה יגאלו מיט דעם איז מיר פֿאַרענטפערט. כ'האָב שוין זיך געשטעלט אַמאָל דערויף. [דהנה בפסח מצרים צוה השי"ת (בא יב, ג-ו) בְּעֶשֶׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה יִקְחוּ וגו' שֶׁה לַבֵּית וגו' וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עד אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ. און] רש"י זאָגט, מפני מה הקדים ד' ימים די לקיחת הפסח [קודם לשחיטתו], מה שלא עשה כן בפסח דורות. ווייל זיי האָבן נישט געהאַט קיין מַצּוֹת מ'זאָל אויסגעלייזט ווערן [בזכותו], האָט מען געהייסן זיי זאָלן זיך פֿאַרען [שיתעסקו עם הקרבן פסח] פיר טאָג.

און כדי זיי זאָלן זיך פורש זיין מעבודה זרה, וואָרן דעמאָלטס [בשעת לקיחת הטלה] האָבן זיי זיך פורש געווען, [כדכתיב] מִשְׁכּוֹ וקָחוּ לָכֶם (יב, כא) [ודרשו במכילתא מִשְׁכּוֹ ידיכם מעבודה זרה [ואחר כך וקחו לָכֶם צאן של מצוה]. האָט מען זיי געגעבן פיר טאָג פריער.

מה

[קושיא ט]

ולפי זה קשה למה לא נצטוו ליקח השנה עוד קודם מבעשור לחודש, כדי שיהיה בידם עסק המצות באויה ימים יותר, כי הלא נצטוו על זה מר"ח, וכבר קיבלו עליהם המצוה מר"ח

לכאורה איז מיר אַסאך מאָל קשה געווען, [דחירוק זה] דעס פֿאַרענטפערט פֿאַרוואָס מ'האָט געגעבן 'פיר טאָג' [און נישט 'איינס'], פֿאַרוואָס האָט מען נישט געטון 'שפעטער'. אָבער וואָס איז דער תירוק פֿאַרוואָס נישט 'פריער'.

מ'האָט דאָך עס נאָך געזאָגט [כל הצייוי דפרשת קרבן פסח] אום "ראש חודש", און זיי האָבן דאָך מקבל געווען [על עצמם] מראש חודש [לעשות כן, וכדכתיב בסוף הענין] וְיָלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (יב, כח), פרעגט דאָך רש"י וואָס הייסט, מ'האָט דאָך הערשט געהייסן [שהלקיחה יהיה] בַּעֲשׂוֹר לַחֹדֶשׁ, פאַרוואָס זאָגט ער [בראש חודש] וַיַּעֲשׂוּ, [ומפרש רש"י] אלא משקבלו עליהם [מעלה עליהם הכתוב כאילו כבר עשו].

האָבן זיי דאָך שוין מקבל געווען פון ראש חודש. נו אז מ'האָט זיך מקבל געווען פון ראש חודש, נו פאַרוואָס האָט מען געהייסן [נעמען הערשט] בַּעֲשׂוֹר לַחֹדֶשׁ?.

מו

והגם שאין אתנו יודע במעם המצות, אבל כאן רואין שחכ"ל נתנו טעם לדבר על מה שלא לקחו לאחר עשור לחודש, ואם כן יש להבין דעדיין אין טעם זה מספיק על מה שלא הקדימו עוד יותר

מילא אודאי עֲמָקוּ מַחֲשָׁבוֹתָיו יִתְבָּרַךְ, מ'קאָן נישט וויסן אויף אַלעמען אַ טעם, אָבער די גמרא [=חכ"ל] זוכט דאָך דערויף, די גמרא זאָגט דאָך אַ טעם אויף דעם [כמובא ברש"י בשם המכילתא], און דער טעם איז דאָך נישט מספיק, וואָרן לויט דעם טעם [קשה דאָס כן למה לא הקדימו הלקיחה עוד יותר].

נאָר וואָס דען, מוז דאָך זיין עפעס אַנדערע טעמים [אויך], ווייל לויט דעם טעם [שבמכילתא ורש"י] העט מען גיווען געדאַרפט הייסן [ליקח השנה ב"ח] תיכף. פאַרוואָס זאָל מען זיך נישט פורש זיין פון ע"בודה זרה תיכף אום ראש חודש, [און] פאַרוואָס זאָל מען נישט עוסק זיין במצוה פון ראש חודש אָן, ווען מ'האָט געזאָגט די אַלע זאָכן.

מז

ישוב קושיא מ

אבל להנ"ל מיושב, כי יען שהיו זקוקין לנס להנצל, והגם היה רק בכח וזכות השבת, ע"כ המתניו עד יום העשור שחל בשבת

נאָר לדרכינו איז דאָס פאַרענטפערט, וואָרן מ'איז דאָך אָנגעוויזן געווען אויף אַ גרויס נס, אַז די זאָלן האָבן אַ מפלה די בְּכוֹרִים, וואָרן ס'איז טאַקע געווען א נס, אויף דעם הייסט דאָך עס הַגְדוֹל, ס'איז דאָך געווען א נס. און צו דעם האָט מען געמוזט האָבן דעם כח פון "שבת" [שבה טמון כח הצלתם של ישראל, וכדברי היעירות דבש בחלק שני, ולכן] דאָס האָט געמוזט וואָרטן אויף "שבת"^{טו}.

מח

איבערדעם האָט דער בורא כל עולמים געהייסן "בַּעֲשׂוֹר לַחֹדֶשׁ", [ווייל] דער בורא כל עולמים האָט געוואוסט דאָס געפאַלט זיך אום "שבת", [כדי אין מיטן כח פון שבת וועט מען ניצול ווערן].

^{טו} והיינו זכות ששמרו ישראל את השבת הזאת של בַּעֲשׂוֹר לַחֹדֶשׁ כהלכתו, אחר שפירשו מעבודה זרה, דבלא זה לא יועיל ולא נחשב לשמירת שבת, כמו שביאר ביערות דבש (ח"ב דרוש ב) מאמר חז"ל (שבת קיח:) כל השומר שבת כהלכתו אפילו עובד עבודה כאנוש מוחלין לו, כי ע"י שמירת שבת מבטל דעת העובדי עבודה זרה שאמרו שהעולם קדמון ח"ו, והשבת מורה כי העולם הוא מחודש, נברא בכוונה מיוצר הכל, עיי"ש באריכות. ועכ"פ בעשור לחודש לאחר שפירשו מע"ז שמרו שבת כהלכתו בעדות נאמנה על אחדותו יתברך כי הוא שורש מצות השבת עלינו. (הגדה של פסח מהר"י ט"ב). - [ועיין עוד בענין דברי היעירות דבש אלו, בס"ג שבת הגדול תשי"ט].

מט

ישוב קושיא ו (אופן ב)

אם כן מזה גופא שנצטוו להמתין עד בעשור לחודש, יש לנו הוכחה ברורה שהשבת הוא הגורם, ועל כן קבעו ה"ט על יום השבת ולא על יום החודש

על כל פנים איז דאָן געווען טאַקע אַ 'הוכחה' ברורה, איז דאָך געווען דברים ברורים אַז דער "שבת" האָט דאָס גורם געווען. [דאס לא כן למה לא נצטוו ליקח עוד קודם יום העשור לחודש].

נו אַז דער שבת האָט דאָס גורם געווען, דאָרף עס טאַקע הייסן "שבת" הגדול, דאָרף מען עס אָנהענגען אינעם "שבת", נישט אין "יום", [להקרא "יום" הגדול].

ג

אופן שלישי

הקדמה להוספה על ישוב קושיא ו (אופן ב), ולישוב קושיא ז (אופן א)

אבתי קשה על תירוצי הנ"ל, דהא גם ג' ניסן חל או בשבת, וא"כ אמאי לא נצטוו ליקח בשלישי לחודש

מ'קען נאָך זאָגן דערינען עפעס [להוסיף על אופן הב'].

[דהנה לפי דרכינו באופן הב' שלכן הוצרך להיות לקיחת השנה בעשור לחודש, לפי שחל בשבת. אם כן] לעולם קאָן מען דאָך פרעגן, ס'איז דאָך דאָ אַ "שבת" פריער אויך [בשלישי לחודש], פון ראש חודש אָן ביז עשור לחודש איז דאָך דאָ אויך אַ שבת [אינדערמיט], איז נאָך אַלץ קשה מ'האָט געקאָנט נעמען דעם "ערשטן" שבת [כדי שיתעסקו במצוה ויפרשו מע"ז במוקדם יותר].

נא

אמנם מבואר ביטומח משה דלכן אמרו בגמרא דאלמלי שמרו "שתי" שבתות מיד נגאלין,

כי רק בשבת השני נחשב לשמירת שבת בשלמות, יען שקדמה לה "ששת" ימי המעשה ושפיר נקרא יום "שביעי"

נאָר ס'שטייט אין ישמח משה^{טו}, זאָגט ער פשט אין די גמרא (שבת קיח). אלמלי שמרו ישראל שתי שבתות מיד היו נגאלין.

^{טו} בישמח משה פרשת כי תשא: ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם וגו' (תשא לא, טז). יבואר דהנה אמרו ר"ל (שבת קיח): אלמלי שמרו ישראל שתי שבתות מיד היו נגאלין, שבאמר (ישעיה נד ד-ו) אֲשֶׁר יִשְׁמְרוּ אֶת שַׁבְּתוֹתַי וגו' וְהִבֵּיאוּתִים אֶל הָרָקָדִישׁ וגו', עד כאן. ואומרים הטעם ששני שבתות דוקא, דלא הוי שבת אמיתי מצוה כמאמרם, שבייתה ביום "השביעי", רק אם שומר מקודם שבת אחד, ואם כן מתחילין אחריו ששת ימי המעשה, ואחר כך יום השביעי ושובת בו, אם כן הוי כמאמרם. אבל שבת הראשון ששמר, אם כן אין זה לו יום "השביעי" שאחר ימי המעשה, רק אחר כמה מאות או אלפים ימי המעשה, ואין זה לו יום השביעי ולא הוי מצוה כמאמרם, והבן זה. ועל פי זה פירשתי בפרשת ויקהל (לה, ב) הפסוק שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָכֶם קֹדֶשׁ שַׁבַּת שַׁבְּתוֹן לָהּ, כמו שמבואר במקומו [בישמח משה פרשת ויקהל]. וזה שבאמר הכתוב ושמרו בני ישראל את השבת, ר"ל שצריכין לשמור שבת אחד, לעשות את השבת, ר"ל כדי שיעשו את השבת האחר לשבת אמיתי, ואז לדורותיהם לבטח עולם, כי אז יהיו נגאלין ויהיה כולו שבת.

ובפרשת ויקהל כתב הישמח משה וז"ל: שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָכֶם קֹדֶשׁ שַׁבַּת שַׁבְּתוֹן לָהּ. בהקדים דיש סמך להשבות, איטור מלאכה על ידי עבדים, על פי הילקוט (תשא רמז שצא) הובא בעטרת שלמה פרשת עקב, כתוב אחד אומר (כאן) שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מְלָאכָה, וכתוב אחד אומר (יתרו כ, ט) שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד, אלא כשישראל עושים רצונו של מקום, מלאכתן נעשית על ידי אחרים, עיין שם. הרי דהפסוק שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה וגו' איירי במלאכה על ידי עבדים. ועל זה אמר וביום השביעי יִהְיֶה לָכֶם קֹדֶשׁ, להורות דאפילו על ידי עבדים אסור [במעשה שבת, דינו כקודש], וזה ברור. - ומעתה לפי פירוש הילקוט יש לפרש באופן נאה, כי לעתיד ודאי יהיה מלאכתן נעשית על ידי אחרים, דהפסוק (ישעיה סא, ה) וְעֲבָדוּ זָרִים וגו' (עי' ברכות לה:). קאי על לעתיד, וכן כתיב (שם מט, כג) וְהָיוּ מְלָכִים אֲמִנְיָן וגו'. והנה אמרו רז"ל (שבת קיח:). אלמלי שמרו ישראל שתי שבתות מיד היו נגאלין, ושמעתי טעם לזה, כי אין שבת אלא "שביעי" מהתחלת ימי המעשה, נמצא אם שמר שבת אחד, אז [שבת] השני הוא "השביעי" מהתחלת ימי המעשה. ועל פי זה מבואר שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מְלָאכָה, ר"ל שתראו שתעשו מלאכה על ידי אחרים דוקא, ועל ידי מה תבואו לזה, לזה אמר וביום השביעי יִהְיֶה לָכֶם קֹדֶשׁ. ר"ל שתשמרו יום "השביעי" דייקא ותקדשו אותו, ואיך יהיה זה, על זה אמר "שבת שַׁבְּתוֹן לָהּ", ר"ל שתשמרו שתי שבתות, אז יהיה [שבת] השני יום "השביעי" ותזכו לגאולה ויתקיים הכל כנ"ל.

[וקשה דהרין אין זוהר] (זוהר חדש, יתרו דף מב. ותיקוני זוהר דף נז.) **און אין מדרש** (שמו"ר כה, יב. מדרש תהלים מזמור צה, וירושלמי תענית פ"א ה"א) **שטייט 'איין' שבת.** און דא [בהגמרא] שטייט 'צוויי'. [ויש ליישב הסתירה].

ב [און [בכלל יש להבין טעם הגמרא] פארוואָס גראַד "שתי" שבתות".

נג

זאָגט דער ישמח משה, ווייל אַ "שבת" הייסט נאָר [ווען ס'איז] 'נאָך' ששת ימי המעשה, וואָרן אַז מ'האָט נישט געהאַלטן פריער קיין שבת [ראשונה], איז דאָך עס נישט [השבת שניה] 'נאָך' "ששת" ימי המעשה, איז עס נישט דאָס דמיון [והכר פון] פֿי "ששת" ימים וגו' וביום השביעי שבת וינפֿש, [שהרין] ער האָט דאָך 'הונדערטער' ימי המעשה [לפני שבת זה, ולא רק 'ששת' ימים], ס'איז דאָך געווען כסדר [אצלן] 'ימי המעשה'. [ועל כן] אַ "שבת" איז [דוקא] נאָך "ששת" ימי המעשה [ולא יותר].

איבערדעם זאָגט ער, דער ערשטער שבת [שהאדם שומר] איז נישט אַזוי חשוב, ווייל ער איז נישט 'נאָך' "ששת" ימי המעשה. נאָר אַז מ'האָט געהאַלטן דעם ערשטן שבת, זענען דאָך 'די טעג דערנאָך' געוועזן ששת ימי המעשה, איז חשוב'ער דער צווייטער שבת. - אַזוי זאָגט דער ישמח משה.

נג

וכעין זה בקדושת לוי, דשלימות השבת הוא כשעובד את ה' בששת ימי המעשה, ולעבוד את ה' כראוי בשש הימים צריך שתקדים לה כח שבת שעברה, ולכן אמרו ב' שבתות, אבל עיקר הכוונה על שבת "אחד" בשלימות שהיה רק בשבת "השניה" ער דער קדושת לוי זאָגט עפעס כעין זה, אָבער [אויף] אַן אַנדערן דרך.

ער זאָגט, ס'זאָל זיין שבת בשלימות - דער קדושת לוי אין פרשת כי תשא^{טז}, - צו האַלטן שבת בשלימות, מוז מען דינען דעם אייבירשטען אַ גאַנצע וואָך, און נאָך אַ עבודה פֿון אַ גאַנצע וואָך קען מען [לכאֹל לשמירת שבת בשלימות].

"בישמח משה הזכיר רק קושיא זו השניה, למה בעצם אמרו "שתי" שבתות [וכן הקשה הישמח משה גם בפרשת וישב]. אבל בדבריו מתיישב גם קושיא הראשונה, ליישב הסתירה בדבר רז"ל בדמיון: אחר אמרו שבת אחד, וקושיא זו נזכר בדברי קדושת לוי (המובא להלן) ועוד כמה מפרשים, ונוכר בדברי רבינו בכמה דרושים ליישב.

"בקדושת לוי פרשת כי תשא: וְשָׁמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת [לְעִשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת] (תשא לא, טז). בו יבואר הגמרא אלמלא שמרו ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד גנאליים. כי הנה כשאדם שומר שבת כראוי ונכון, אז מזה השבת יש לו חיות ושפע על כל השבוע, בכדי לעבוד את ה' כל השבוע. וכשאדם עובד את ה' כל השבוע, אז בשבת הבאה קל בידו לשמור כראוי, וכן לעולם יתנהג כך. - ועל פי זה יתורץ הקושיא, שבמקום אחד (ירושלמי תענית פ"א ה"א) אמרו אילו שמרו ישראל שבת אחד, וכאן אמר שתי שבתות. כי העיקר הוא שבת אחד, וכששומר שבת אחד אז עובד את ה' בלב טהור כל השבוע, ומחמת זה קל לו לשמור שבת שני כראוי. ונמצא העיקר הוא שבת אחד, כי ע"י שבת אחד ישמור שבת שני בקל, וכן לעולם. - וזהו הרמז בפסוק וְשָׁמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל [אֶת הַשַּׁבָּת], שישמרו שבת אחד, לְעִשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת זה שבת שני, ששמירת שבת שני יבוא לו בקל. וזהו וְשָׁמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת לְעִשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת". (רע"צ בחינה זו בקדושת לוי פרשת ויצא עה"פ יוקח מאבני, ובפרשת בא עה"פ כה אמר ה').

ועיין עוד בקדושת לוי פרשת כי תשא, בענין הכנה לשבת בששת ימי החול, וז"ל: אֶת שַׁבְּתֹתֵי תִשְׁמְרוּ כִּי אוֹת הָיָה לָנוּ וּבְיָמֵינוּ לְדַרְתֵּיכֶם לְדַעַת כִּי אֲנִי ה' מְקַדְּשֶׁכֶם (תשא לא, יג). והנה חכמינו ז"ל (שבת י:) למדו מכאן דהנותן מתנה לחבירו צריך להודיעו, אמר הקב"ה לישראל מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה. דבוראי "שבת" הוא מתנה טובה, רצה לומר האור והקדושה הבא מלמעלה לתוך לבות בני אדם, ורוח קדושה וְשָׁכַל חדש וחיות רוחניות הבא מעולם עליון הנקרא עֲרֻבֹת, אשר שם תענוג וחיות, שבו גנזי חיים (כמבואר בחגיגה יב:). - והנה באמת יש לאדם לצפות כל ימי החול על הַמִּתְנֻת שבת, על קדושה וחיות זו הבאה לאדם, ובוודאי פְּעִי הכנה רבה כל ששת ימי המעשה על שבת, וכפי אשר יעשה הכנותו כן תהיה השגתו, והכתוב אומר (בשלח טז, ה) וְהִכִּינוּ אֶת אֲשֶׁר יִבְיאוּ, שאדם צריך להטריח את עצמו בחול שיהא לו בשבת, ומי שטרח [בערב שבת יאכל בשבת כו' (ע"ז ג, א)]. ואף על פי שאדם מכין את עצמו, מכל מקום מתנה טובה הוא, כי אף אם יכין אדם את עצמו בכל מיני הכנות שונים, אינו ראוי לקדושה ורוש שפע לו מהש"ת ביום השבת, ובוודאי הוא מתנת חנם. אך דהכנה צריך להיות, להכין את עצמו האדם להיות לו לבית קבול וכן לקבל

און אז מ'זאל טאקע מ'זאל 'אינדערוואָכן' האָבן אַ האַרה [איך לעבד את השי"ת ולהכין את עצמו להשבת], מוז מען האָבן אַ "שבת" פריער, אז ס'זאל האָבן עפעס אַ האַרה אויף אינדערוואָכן.

איבערדעם זאָגט ער אזוי, דער ערשטער שבת נוצט אז מ'זאל האָבן אַ האַרה אויף אַ גאַנצע וואָך, אָבער ס'איז נישט בשלימות נאָך דער [ערשטער] שבת. מה שאין כן דאָס צווייטע [שבת] קען שוין זיין בשלימות. (ועיין עוד להלן אות ס בשם הכלי יקר).

נד

אָבער טאָקע דער עיקר איז טאָקע 'אייין' [לקיים שבת 'אחד' בשלימות].

נה

ובזה מיושב הסתירה דבגמרא אמרו שתי שבתות, ובוהר ומדרש אמרו שבת אחד, וכדי לזכות לשבת אחד בשלימות צריך שתהיה זאת שבת "השניה"

מיט דעם איז פאַרענטפערט דאָס ענין פון 'שתי' [שבתות, שאמרו בגמרא]. ס'איז טאָקע נאָר 'אייין' שבת [אם שומרה כהלכתה מביא את הגאולה, וכדברי הזוהר והמדרש]. נאָר וואָס דען, אז ס'זאל זיין אַ שבת "בשלימות" מוז מען האָבן אַ שבת פריער, [כדי] אז דער צווייטער [שבת] זאל זיין בשלימות, [ולכן אמרו בגמרא 'שתי' שבתות].

נו

הוספה על ישוב קושיא ו (אופן ב)

ולכן גם במצרים בשבת הראשון של ג' ניסן, עדיין לא היו בשלימות, עד שבת השניה שחל בעשור לחודש, וע"ז זכו להנס בזכות שמירת השבת בשלימות

היצט איז דאָך רעכט [למה לא היה סגי ליקח השנה בשבת ראשון של חודש ניסן] (כדהקשינו לעיל באות ג). דער ערשטער שבת [בג' ניסן] האָט נאָכנישט געקענט זיין אזוי בשלימות. - מ'האָט זיי אָנגעזאָגט פון ראש חודש, מ'האָט זיי אודאי מזהיר געווען על השבת [כיון שהיה בזה צורך לענין הנס והשתלשלות הגאולה]^ט. - האָט מען געמוזט האָבן דעם צווייטן שבת [בעשור לחודש. ועכ"פ נמצא שכל ענין הנס נגרם ע"י יום "השבת"].

נז

ישוב קושיא ו (אופן ג)

וכן לפי פשטות דברי הגמרא אתי שפיר, דהלא אמרו כי שמירת "שתי" שבתות מביא הגאולה, וע"כ הוצרכו להמתין עד שבת השניה (לאחר שנוחרו על השבת מראש חודש), כדי שתהיה בידם "שתי" שבתות, שע"ז מיד נגאלין [וגם לפי פשוטו של הגמרא², הרי אמרו] "שתי שבתות" אין פשטות [אין] מיד 'נגאלין'. [ולכן] האָט מען געמוזט האָבן שתי שבתות [לצורך הגאולה], ס'זאל זיין אַ צווייטער שבת. דעמאָלט [בשבת השניה] האָט מען שוין געקאָנט נעמען דעם קרבן פסח, האָט מען שוין געקאָנט זיין גערישט אויף אַזאָ נס [שהיתה התחלה לנס הגאולה], איבערדעם האָט דאָס געמוזט זיין [בפֿעשור לחדש].

נח

על כל פנים איז דאָך געווען יומא קא גרים, האָט טאָקע דער "שבת" גורם געווען [לענין הנס].

^ט ואף ששמרו ישראל את השבת גם במצרים, אבל היה להם רק לטעם נייחא ושביטה ממלאכה, ולא ל'שם מצותו להעיד על אחדותו יתברך, וזכו לזה רק אחר שפירשו מע"ז כנ"ל (בהערה טו), וע"כ הוצרכו עוד לשבת שניה שניה של בעשור לחודש (שהוא גם אחר "ששת" ימי המעשה), ועל ידו זכו להיות נגאלים. (הגדה של פסח מהר"י ט"ב). - [ועיין עוד להלן בהערה ל].

² אף בלא הקדמת דברי הישמח משה.

[הן לפשטות דברי הגמרא שאז בעשור לחודש היו שתי שבתות כהלכתן, שעל זה אמרו מיד "נגאלין" (לאופן הג' בישוב קושיא ו'). והן לפי הישמח משה שאז היה השבת האחד שהיה בשלימות, וכח השבת גורם להצלת וגאולת ישראל כדברי היעירות דבש (לפי ההוספה באופן הב' שבישוב קושיא ו').]

נט

ישוב קושיא ז (אופן א)

ובזה אתי שפיר גם קריאת שם "הגדול", כי גדול מכלל דאיכא קטן מיניה, וכאן היה שבת השניה של י' ניסן "גדול" בערכה יותר משבת הראשונה של ג' ניסן

קען זיין, עקסטערדעם הייסט דאָס שבת "הגדול", וואָרן דער ערשטער שבת [בג' ניסן, לא היה גדול וחשוב כל כך כמו שבת השניה].

די גמרא זאָגט^{כא} [על לשון המשנה] כלל "גדול" אמרו [בשבת], מכלל דאיכא "קטן". "גדול" הייסט אז ס'איז דאָ עפעס אַ "קטן", אַז ס'איז דאָ דאָרט פון דעם [זעלבן] ענין איז דאָ אַ קלענערע בחינה, אַ קלענערער כלל, קען מען דאָס רופן כלל "גדול".

איז דאָ אזוי, זיי האָבן דאָ געהאַט צוויי שבתים, אָבער ס'איז געווען אַ חילוק פונעם ערשטן צום צווייטן, מ'האָט נישט געהאַט קיין "ששת" ימי המעשה [לפני השבת הראשון, וע"כ לא היה השבת ההוא חשוב "וגדול" כל כך כמו שבת השניה]. (עיקר ההמשך באות

(סא

ס

בבלי יקר מפרש הפסוק ששת ימים "תעבוד", דהכוונה על עבודת ה' בכל ימות השבוע, והוא כעין דברי הקדושת לוי דלעיל ער דער כלי יקר טייטשט^{כב} שֵׁשֶׁת יָמִים "תַּעֲבֹד", מיינט מען עבודת ה'.

טייטשט ער אויכעט [כעין דברי הישמח משה והקדושת לוי הנ"ל], דאָס שטימט מיט דעם וואָס דער קדושת לוי זאָגט (כדלעיל אות ג).

מ'דאַרף דינען דעם אייבירשטען זעקס טאָג, אַז מ'זאָל קאַנען האַלטן "שבת" בשלימות.

סא

על כל פנים זיי האָבן פריער אויך געהאַלטן שבת [בשלישי לניסן]^{כג}, נאָר לגבי 'דעם' [שבת שבעשור לחודש] איז עס געווען אויף אַ קלענערע בחינה, 'דעם' איז געווען אַ גרעסערע בחינה.

איבערדעם איז רעכט, זיי האָבן געהאַלטן קודם שבת [אין] דעם ערשטן שבת, [וגם זה אין] זייער גוט געווען, נאָר דערנאָך זענען זיי געוואָר געוואָרן, [ווען] ס'איז געקומען דעם צווייטן שבת זענען זיי געוואָר געוואָרן [אז] ער איז 'אסאך אַ גרעסערע' בחינה ווי יענער, איבערדעם הייסט עס שבת "הגדול", ווייל ס'איז פריער געווען [שבת הקטן ממנו], דער פריערדיגער שבת איז געווען נאָר אַ 'קלענערע' בחינה, "גדול" מכלל דאיכא קטן, הייסט עס 'בעצם'^{כד} אַ שבת "הגדול".

^{כא} עיין בגמרא שבת סח. וברש"י שם ד"ה עוד כלל אחר.

^{כב} בבלי יקר (יתרו כ, ח): ואמר שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעֵשֶׂת יָמִים תַּעֲבֹד. פסוק זה כולו מיותר. ועוד שהתחיל 'בעבודת' וסיים 'במלאכה'. ועוד שלשון עבודה צריך ביאור, כי אין עבד כי אם בצירוף אדון, והעובד לעצמו מי אדון לו. ובחבורינו עוללות אפרים מאמר רס"ט פירשנו, ש"תעבוד" בעבודת השם יתברך הוא מדבר, ואמר שכל ו' ימים תעבוד עבודת השם תחילה, ואח"כ תעשה גם כל מלאכתך, כי טובה תורה שעמה מלאכה (אבות ב, א). אבל יום השביעי כולו לה' אלקיך, לא תעשה בו כל 'מלאכה' שלך, אבל עבודת השי"ת 'תעבוד' גם בשבת.

^{כג} וכן אף בכלל במצרים.

^{כד} פירוש במהותו ואיכותו. (ולא בשיעורו וזמנו, כהפירוש דלהלן).

סב

אופן רביעי

הקדמה לישוב קושיא ז (אופן ב)
(עד אות סד)

קען זיין 'פשוט' אויך^{כה} [בטעם ששבת השניה בעשור לחודש היה גדול יותר מן שבת הראשונה שבשלישי לחודש].

סג

קושיא יב - למה מקדימים לומר "מאחרים לצאת" קודם "ממהרים לבא"
והלא "כניסת השבת" מוקדם תמיד לפני "ציאת השבת"

איך האָב געזאָגט^{כז} דעם טייטש, וואָס מ'זאָגט (בזמנן כל מקדש שביעי) הַמֵּאַחֲרִים לְצֵאת מִן הַשִּׁבְתִּי וּמִמְהָרִים לְבֹא.

פרעגט מען די קשיא, קודם קומט דאָך דער 'אַרײַנקומען' אין שבת, איז דען קודם דער 'מֵאַחֲרִים לְצֵאת'?, קודם איז דאָך דער 'מִמְהָרִים לְבֹא'. נו פֿאַרוואָס איז ער מאחר את המוקדם, פֿאַרוואָס הייבט ער אָן [מיט] "הַמֵּאַחֲרִים" [לצאת, ואח"כ אמר "וּמִמְהָרִים לְבֹא"]. לכאורה דאָרף ער ווען זאָגן "הממהרים לבא ומאחרים לצאת", וואָרן דעם איז דאָך פריער, פריער איז מען דאָך "ממהרים לבא" און דערנאָך איז מען דאָך "מאחרים לצאת", 'פֿאַר' שבת איז דאָך פריער ווי 'נאָך' שבת, פֿאַרוואָס הייבט ער אָן פֿאַרקערט.

סד

הקדמה לישוב קושיא יב

בסידורו של שבת נתן טעם למה שהשבת ניתנה במרה עוד קודם מתן תורה, שהוא כדי להטעימן קצת מנועים התורה ע"י הרגשת נועם ומתקנות השבת, וע"ז ירצו לקבל כל התורה

האָב איך געזאָגט, ס'שטייט, דער סידורו של שבת זאָגט^{כז}, פֿאַרוואָס האָט מען געגעבן שבת בְּמֶרֶה [עוד קודם מתן תורה].

^{כה} כי לדרך דלעיל היה השבת השני גדול מן הראשון "בערכה" ובאיכותה, אבל לפי דרך זה היה גדול 'בפשטות', שהיה יותר ארוך "בזמנה".

^{כז} ב"ס"ג שבת חנוכה תש"ז.

^{כז} בסידורו של שבת (שורש א, ענף ב, עלה ט): נראה לתת טעם על מה שבת במרה נצטוו (סנהדרין נז:). וכו'. והוא על פי משל לאחד שהיה לו הרבה מיני רפואות למכור, ובמקום אשר הוא יושב שמה לא מצא קונים לסחורתו וכו', ושמע שיש מדינה אחת בכרכי הים הרחוקה למאוד שאין שם כלל ממיני הרפואות, אשר על כן יש שם בעלי מומין מרובין וְחָלְלִים רעים למאוד, ואמר אלך לי אל מדינה הלז, ושם אוכל למכור מהם הרבה וביוקר גדול. וכן עשה, שבא לו אל המדינה הלז עם המיני רפואות. וכאשר ישב שם יום או יומיים, והנה אין קול לו קול אליו לשאול על הרפואות, כי לא ידעו מעת הוסדם במדינה הזאת אם יש בעולם כלל מיני רפואות להחיות ולרפאות את המום או החולי שנחלה, כסבורין הן אם יקרה לאדם מקרה רעה איזה היוק הגוף או חולי, כך יהיה נשאר ואין תרופה למכתו, גם האיש הלז מכריו בשווקים וברחובות "מאן בעי סמא דחיי, מאן בעי סמא דחיי" ואין קול ואין קשב, הכל עבור רב התרחקות מדינתם ממדינות אשר הרפואות גדילות שמה, ועל כן מעולם לא שמו על לבם ליקח רפואה להם לרפאות נפשם, כי לא ראו מימיהם הסרת החולאים על ידי הרפואה.

מה עשה האיש הלז, ראה איש אחד עובר לפניו, אשר רָכוּו כמו רָכוּו עליו תחלואי הגוף עד למאוד ממומים רבים וחולאים נאמנים, לקח את האיש הלז ורפא אותו באחד מתחלואיו בחנם, כי אם למען הָרָאוֹת תועלת הרפואות. והיה כראות האיש הלז שנתרפא על אחד ממומיו ונשתנה ממה שהיה מקדם קדמתה, שָׁכַר אותו בהון רב לְרַפְאוֹתוֹ על כל תחלואיו, וממילא רצו ובאו אליו מבני המדינה הצריכין רפואה, ונתעשר למאוד. והנה האיש הראשון נשאר בטובה יותר מכולם, שרפא אותו תחילה בחנם ולא בשכר.

וכן הוא ממש ויותר מה בענין תורתנו הקדושה, שכל מיני רפואות והצלות וגאולות הכל הוא בתורה, וכמאמר הקרא (משלי ד כב) פי חיים הם לְמַעְיָאֵיהֶם וְלָכֵן בִּשְׁוֹר מִרְפָּא, ואומר (שם ה, לה) פי מְצִיא מִצָּא חַיִּים וְיָפֶק רָצוֹן מֶה, וכל מיני ברכות של כל העולמות עליונים ותחתונים, הכל הוא בהתורה וכו'. אולם בצאת ישראל ממצרים, מקום הטומאה וערות הארץ, חש הקב"ה אולי חס ושלום מאחר שאינם יודעים את התורה בטוב

זאגט ער אַ משל, אַ דאָקטער איז אַראָפּגעקומען [לאיזה מדינה], ער האָט געהאַט רפואות, אַ דאָקטער וואָס ער האָט געהיילט. ס'האָט זיך אָבער קיינער נישט צוגעכאַפט, ווייל מ'האָט נישט געוואוסט וואָס ער האָט. ער איז עפּעס געווען אַ סם רפואה] נפלא געהאַט, אָבער מ'האָט נישט געוואוסט, מ'האָט נישט געשפּירט.

האָט ער זיך מיישב געווען, ער האָט אָנגעהויבן צו געבן בחנם פאַר אַ טייל מענטשן, איז מען געוואָר געוואָרן וואָס דאָס איז, האָט מען געזען ס'האָט געהיילט.

[והנמשל] מ'האָט געוואָלט אידן זאָלן שפּירן אַ טעם אין די "תורה", און דאָס [השבת] איז דאָך [טעימה מנועם התורה], דורכ'ן "שבת" שפּירט מען אַ טעם [בכל התורה הק']. ולכן] האָט מען קודם געגעבן שבת במרה, [כדי] מ'זאָל שפּירן "וואָס" דאָס איז.

אַזוי זאָגט ער אין קדושת לוי"ה, און אין סידורו של שבת.

סה

ישוב קושיא יב - טעם הקדמת אמירת "המאחרים לצאת"

ונמצא שכשנצטוו במרה על השבת היה זה עוד קודם שהרגישו טעם מתיקות השבת. ואם כן בשבת הראשונה לא שמרו רק שמחוייב, ולא הקדימו להיות מן "הממהרים לבוא", אבל לאחר שכשבא שבת והרגישו נועם השבת, לא רצו לצאת ממה במרצא שבת והיו "מאחרים לצאת". משא"כ בשבת השניה במרה כבר היו גם מן "הממהרים לבוא". ונמצא שבתחלת נתינת השבת במרה קדם להיות המאחרים לצאת, ועל שם זה אנו אומרים על זה הסדר

לפי זה קומט אויס אַזוי, האָט מען נאָך געגעבן שבת בַּמָּרָה איידער מ'האָט געשפּירט אַ טעם דערינען.

נו איידער מ'האָט געשפּירט אַ טעם, איז מען נישט געווען מַמְהָרִים לְבֵא, דעמאָלטס איז גענוג וואָס מ'מוז. אָבער ווען מ'האָט שוין געשפּירט דעם טעם, האָט מען זיך שוין נישט געגלוסט אַרויסצוגיין, איז מען געווען מַאָחֲרִים לְצֵאת.

קומט אויס ביים ערשטן שבת [כשנצטוו בַּמָּרָה] איז מען נאָך געווען מַאָחֲרִים לְצֵאת, האָט מען געהאַט אַ 'געפיל' [אינעם שבת, און] מ'האָט נישט געקאַנט אַרויס [דערפון "במרצא שבת"], אָבער מ'איז נאָכנישט געווען מַמְהָרִים לְבֵא ["בערב שבת" שלפניו, שהרין מ'האָט דאָך נאָכנישט געוואוסט וואָס דאָס איז.

אָבער דעם צווייטן שבת [שכבר ידעו אז מגדול מתיקות השבת] איז שוין געווען מַמְהָרִים לְבֵא [מערב שבת].

קומט אויס, פון תחילת אָן איז מען קודם געווען מַאָחֲרִים לְצֵאת [בשבת הראשון שבמרה], און דערנאָכדעם איז מען געווען מַמְהָרִים לְבֵא [בשבת השניה].

[ועל שם זה תקנו לומר בזמירות לשבת "המאחרים לצאת מן השַׁבָּת", ואח"כ "וממהרים לְבֵא"].

[עד כאן ממה שאמרתי מכבר לפרש בלשון הזמירות לשבת].

ערכה ובמתק נופת צוף טעמה וכו', ימאנו מלקבלה. וכאשר כן היה בשאר כל האומות וכו'. מה עשה מלכנו ובוראנו ברוך הוא וברוך שמו, החפץ בתקנתנו ומשתוקק לגדולתינו ולטובתינו, ולמען הקים את דברו הטוב אשר נשבע לאבותינו. תָּפַס וְלָקַח מצות השבת מכל מצות התורה ונתן לנו, וצוה עליו במרה קודם בואו להר סיני וכו', ואחר שקיימנו מצוה זו טַעַמְנוּ וְרָאִינוּ בנועם מצוה הזאת כי טוב ה' במצותיו, והכי נחמדים מזהב ופז רב ומתוקים מדבש, ומה נמלצו אמרותיו לחיך, ומזה הוקשו לכל דברי ה' ומצותיו, שודאי הושוו זה לזה בצוף נועם מתיקות אורם הבהיר, אשר בודאי כל חפצי הגוף וחפצי כל העולם לא ישוו למי שזוכה לטעום בנפשו חשוקת אור המצוה וענן ה' החופף על האדם על ידי עשיות מצותיו באהבה, וטעימת טעם הלז טעמו כל ישראל בשבת הראשונה וכו', לכן אחר שנתן לנו את השבת קרבנו לפני הר סיני, וענו כולם פה אחד ואמרו כל אֲשֶׁר דָּבָר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע (יתרו יט, ח) בגדול אהבה.

^{כב} עיין קדושת לוי פרשת משפטים (ע"פ ריבא משה ויספר לעם).

סו

ישוב קושיא ז (אופן ב)

וכמו כן י"ל בענין השתי שבתות "שבמזרים", דבג' ניסן היו רק "מאחרים לצאת", אבל לא היו "ממהרים לבא" כי לא ידעו מקודם מענין הרגשת אור השבת (שנתחדש לפי בחינה ההוא במזרים לאחר ר"ח ניסן), אבל ב' ניסן כבר היו גם "ממהרים לבוא", ונמצא שהיו "גדול" בזמנה לעומת שבת הראשונה

די זעלבע זאך קען מען דאָ זאָגן, אין מצרים איז אויך געווען - קען זיין - 'שוין' די זעלבע זאך.

אויף די בחינה וואָס מ'האָט געהאַלטן שבת אין מצרים [בדרך אינו מצווה ועושה, עד שלא נצטוו עליה במרה]^כ, איז געווען דער ערשטער שבת [בשלישי לחודש "מאחרים לצאת" בלא "ממהרים לבא"], און נאָכדעם [בשבת השני שבעשור לחודש] איז שוין געווען [אויך] ממהרים לבא.

סז

איבערדעם איז רעכט [מה שנקרא שבת השני בשם שבת "הגדול", שהרי לפי זה] איז דאָך 'דער' שבת - דער 'צווייטער' - געווען "גרעסער".

וואָרן פריער [בשבת הראשון] איז מען נאָכנישט געווען ממהרים לבא, האָט מען געהאַלטן נאָר פונקט דעס וואָס מ'מוז. אָבער דערנאָכדעם, ביי דעם צווייטן שבת, איז שוין געווען [אויך] ממהרים לבא, [ווייל] זיי האָבן [שוין] געהאַט אַ גרויס 'השתוקקות', זיי האָבן געהאַט 'געפיל' [אינעם שבת], האָט מען זיך צוגעאיילט [בערב שבת להקדים ביאת השבת], האָט מען שוין מוסיף געווען מחול על הקודש, איז עס געווען אַ "גרעסערער" שבת בעצם, בעצם אין "זמן" איז ער גרעסער געווען אין זמן, וואָרן מ'איז שוין געווען ממהרים לבא'.

סח

ישוב קושיא יב (באופן ב) - טעם הקדמת אמירת "המאחרים לצאת"

יש בני אדם שממהרין לקבל שבת מבעוד יום, אבל גם מקדימין לעשות מלאכה במוצאי שבת לפני זמן הראוי, אבל אין זה נכון כי "אפוקי יומא" חמור טפי מן "עיולי יומא", להוציא עצמו מן הספק בזמן מוצאי שבת

אין 'פשוטות' האָב איך געזאָגט שוין אַסאַך מאָל [בביאור לשון המאחרים לצאת וגו']. וואָרן מ'זעט אַסאַך מאָל, מ'זעט ס'איז דאָ מקומות וואָס מ'מאַכט זייער פרי [זמן הדלקת הנרות בערב שבת], "פערציג מינוט" פאַר [די שקיעה, אום] פרייטיג. און מוצאי שבת איז בצמצום גדול, [שמתפללין ומבדילין] נאָך פאַר'ן זמן [רבינו תם], מ'מאַכט זייער פרי [הזמן מוצאי שבת].

פאָרוואָס [מקדימין כל כך בערב שבת], כדי - ווייל מ'מוז דאָך עפעס אַ שטיקל זמן האָבן [לשמירת 'המעת לעת' של שבת, ואם יאחרו בערב שבת יצטרכו לאחר גם במוצאי שבת, ועל כן הם מקדימין בערב שבת] - כדי מ'זאָל קאָנען "מוצאי שבת" מאַכן גאָר פרי.

^כ הכוונה בזה ליישב שלא יסתור הדרוש שבכאן בענין השתי שבתות שבמזרים, להדרוש הקדום בענין שתי שבתות שבמרה. כי תרוייהו איתנייהו, והם בחינות ומדריגות שונות בהשגת והרגשת קדושת השבת. [ונמצא כי באמת יש כאן ד' מדריגות בשמירת שבת, א' אופן ששמרו מקודם במזרים, ב' לאחר ר"ח ניסן, ג' לאחר שנצטוו במרה, ד' לאחר מתן תורה ועשרת הדברות].

^ל ואף שכבר שמרו ישראל שבתות במזרים אף קודם לכן, מ"מ עד ר"ח ניסן היה השבת אצלם רק כיום מנוח, לפרוש מעמל העבודה המפרך את הגוף, אבל מן ר"ח ניסן כשאמר משה רבינו לישראל פרשת החדש הזה לכם, החלו ישראל לפרוש מעבודה זרה וקבלו על עצמם לשוב ולהתדבק בבורא כל העולמים, וע"כ היה קיום המצוות אצלם על בחינה נשגבה ונעלה יותר, והשיגו אז ישראל גודל קדושת השבת ותפארתו. (דברי יואל פרשת אחרי).

[אָבער] 'דעס' איז דאָך אַסאַך האַרבער, [דער] "אפוקי יומא" לאַ [מן] "עילוי יומא".
והיינו כי להקדים זמן עשיית מלאכה במוצאי שבת, חמיר מלאחר את הזמן בערב שבת.

סט

ולזה מקדימין מעלת "המאחרים לצאת" אל מעלת "הממהרים לבוא", כדי להורות
דרך באופן זה שמאחר לצאת במוצאי שבת, יש מעלה במה שמקדים לבוא בערב שבת

האָב איך געזאָגט, איבערדעס שטייט קודם "המאָחרים לְצֵאת". [דבא להורות כן]
קודם מוז מען קוקן אויף 'דעס', ווייל דעס איז מער [וויכטיג], דעס איז האַרבער.
[ולאפוקי] אַז דו וועסט זיין מְמַהְרִים לְבֹא כדי דו זאָלסט זיין מְמַהְרִים לְצֵאת, דאָס איז
נישט [גוט], דעס טאָר מען נישט. איך בין דיר מוחל [מעלת ההקדמה בערב שבת], ליבער
[איז אז] "קודם" מוז זיין [להחמיר על ענין] מְאָחֲרִים לְצֵאת, און "נאָך דעס" קען זיין
[להחמיר על ענין] מְמַהְרִים לְבֹא, 'געדעקט' מוז מען קודם זיין מיט 'דעס' [להיות מן
המאָחרים לְצֵאת, ואח"כ תוכל להחמיר גם על ממהרים לבא].

ע

נאָר דאָס איז אַן עקסטערע זאָך [מה שאמרתי מכבר, ואינו נוגע לדרוש שבכאן]. אָבער
אין פשטות האָב איך געזאָגט אַז דאָס קאָן זיין [כאופן הא' הנוגע לדרכינו עתה, שהוא זכר על
סדר הדברים שהיה בשבת ראשונה שבמרה ניתנה]. על כל פנים [בזה מבואר] לענינינו, מ'זאָל
אויסקומען צום חשבון פון שבת "הגדול" [למה היה הנס בשבת שניה ולא בשבת ראשונה
שבניסן, ולמה נקראת בשם "הגדול"].

עא

אופן חמישי

הקדמה לישוב קושיא ו (אופ' ד) (עד אחר אות פב)

קען זיין על פי פשטות אַ בחינה נאחרת בישוב קושיא ו, לבאר] אַז דער "שבת" האָט
גורם געווען [ענין הנס].

עב

[קושיא ח]

מי ביקש זאת מבני ישראל להגיד להמצריים סיבת לקיחת הצאן, והלא היו רגילין בני ישראל תמיד באכילת צאן,
והיו יכולין לומר שהוא סתם לאכילה כמו בשאר זמנים, כי הרי לא מצינו שנצטוו ישראל לפרסם זאת להמצרים
[והוא בהקדם להבין עוד בענין הנס דשבת הגדול, דהנה] לכאורה מ'געפינט נישט אין
ערגעץ [שבני ישראל נצטוו להגיד להמצריים טעם לקיחת הצאן, והיו יכולים לומר שלוקחים הצאן

לא הוא מלשון הגמרא (ברכות נב: ובפסחים קה:): שאני עילוי יומא מאפוקי יומא, עילוי יומא כמה דמקדימין ליה
עדיף, אפוקי יומא כמה דמאחרין ליה עדיף, כי היכי דלא להוי עלן כמשוי.

וכונת רבינו בכאן הוא דאף שבשניהם יש מעלה, הן בהקדמת עילוי יומא, והן באיחור אפוקי יומא, מ"מ
להוציא נפשו מן הספק בזמן "אפוקי יומא" חמיר טפי מבזמן "עילוי יומא", וכמבואר במגן אברהם (סימן שמב),
דאף שמבואר בשו"ע שם דלא גזרו על שבתים דרבנן בבין השמשות, מ"מ צ"ע אם גם בבין השמשות של
מוצאי שבת אומרים כן דלא גזרו משום שבות, דשאני אפוקי יומא מעילוי יומא, דמספיקא לא פקע קדושה
(כמבואר בעירובין לו:), כמו שכתב בסימן שפ"ו (במג"א ס"ק יב-ג), ועיין ריש סימן תקס"ב (במג"א), ועיין בספר
הזכרונות דף כ"ו, עכ"ד המג"א.

ובריש סימן תקס"ב כתב המחבר דכל תענית שלא השלים עד "צאת הכוכבים" אינו תענית, וכתב שם
המגן אברהם וז"ל: כתב הגהות מיימוני (דפוס קושטא ה' תענית, א יד) אע"ג דבגמרא מוכח דאי לא חומרא
דתשעה באב בין השמשות שלו הוי שרי, משמע דבשאר תענית שרו ספיקא דידהו, יש לומר שאני עילוי יומא
מאפוקי יומא, דליכנס בתענית שרי בין השמשות שלו כגון ערב ט"ב, אבל סוף התענית מספיקא לא נפקא
קדושתה עד צאת הכוכבים דאז הוי רדאי לילה, עכ"ל בית יוסף בשמ"ו, והוא בגמרא פרק ד' דפסחים (נה:), ועיין
סימן שפ"ו סעיף ט' (ס"ק יב-ג) מה שכתבתי וכו'.

לאכילה, כן לעולם סתם אידן האָבן גענומען [תמיד צאן לשחיטה כדי לאכלס], זיי האָבן דאָך געגעסן אייביג, [כדכתיב] **כִּי תוֹעֲבָה הָיָא לְמַצְרַיִם**^ל. זיי האָבן געגעסן "שאָף" און אנדערס מאָל אויך, אידן האָבן אמאָל גענומען א "שאָף" און מ'האָט געגעסן, מ'האָט זיך אָנגעבינדן אַ שאָף כדי [ליקחו לשחיטה], נו וואָס איז עפעס געווען א דבר [תמוה, במה שקשרו שה לכרעי המטה בעשור לחודש].

נאָר וואָס דען, [שבכאן הגידו ופירסמו להמצרים כן] 'דעס' איז געווען אויף אַ "קרבן פסח". נו [לכאורה] ווער האָט זיי [דאָס געהייסן דערציילן להמצריים ענין הקרבן פסח, ושימות כל בכור במצרים. והלא יכלו לומר שהוא לאכילה, כמו בשאר זמנים].

ממה נפשך, אַז דאָס איז אַ גרויס נס [במה שניצולו ישראל מהם], אַז מ'האָט 'זיי' דערציילט אַז מ'גייט דאָ שחט'ן אַ קרבן פסח און נאָכדעם מ'וועט הַרְגִּיעֵן די בכורים, איז געווען אַ נס, נו ווער האָט זיי דאָס געהייסן דערציילן. [והלא] מ'געפינט נישט אין די תורה הקדושה, מ'געפינט נישט אין די ציווי [פרשת החודש] אַז מ'זאָל 'אַנזאָגן' פאַר אידן [אז] זיי זאָלן דאָס "דערציילן" פאַר די 'גוים' "פאַרוואָס זיי טוען דאָס".

מ'האָט [נאָר] געהייסן מ'זאָל "קויפֿן" אַ קרבן פסח, עפעס אַנדערש גאָרנישט, [כי הצייוי היה רק] "קויף אַ קרבן פסח בַּעֲשׂוֹר לַחֲדָשׁ", [כדכתיב בַּעֲשׂוֹר לַחֲדָשׁ הָיָה וַיִּקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׁהָיָה אֲבֹת וּגְרִי, וְכָל עֵנִין מִצֹּת הַפֶּסַח בִּשְׁחִיתָתוֹ וְאִכְלִיתוֹ. וגם הודיעו לישראל כי בזכות זה יתקיים וְעִבְרָתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילָה הַזֶּה וְהַכִּיתִי כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וגו', וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לֵאמֹר וְגו' וְרָאִיתִי אֶת הַדָּם וּפְסַחְתִּי עֲלֵיכֶם וְלֹא יִהְיֶה בְכֶם נֶגֶף לְמִשְׁחִית בְּהַכְתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם].

[אַבער] ס'שטייט נישט אין ערגעץ [שיספרו מכל ענין זה להמצריים, ואם כן] וואָס האָבן 'זיי' [אידן] געדאַרפט דערציילן אַזאַ מעשה [להגוים], אַז דאָ וועט מען טון דעם "פסח" און מ'וועט הַרְגִּיעֵן די בכורים, מ'וועט שחט'ן אַ קרבן פסח, מ'וועט הַרְגִּיעֵן די בכורים, [שעל ידי זה נגרס] אַז ס'זאָל ווערן אַזאַ מהומה [בין המצריים, עד שהיו ישראל בסכנה והוצרכו לנס גדול להנצל מהם].

עג

ואף שבאמת היה זה בהשגחה מן השמים כדי שהמצריים יתודעו מזה, ועי"ז ישתלשל כל הנס הגדול שנגרם בוה, אבל מכל מקום יש להבין מה היה סברתם של ישראל במה שהגידו זאת להם

מילא אמת הדבר ס'איז געווען מן השמים, כדי [שיהיה הנס], ווייל דורכדעם האָבן זיי גע'הרג'עט [מן המצריים הרבה אלפים], און ס'זאָל טאַקע דאָס נס [של שבת הגדול] זאָל אַראָפֿקומען אויף דעם עולם, ס'איז אַ גרויסער כבוד שמים געווען [שהיו שיניהם קהות

^{לב} בפרשת מקץ (מג, לב) במשחה שעשה יוסף להשבטים כשבאו לביתו לשבר אוכל, כתיב: וַיִּשְׁמְעוּ לוֹ לְבָדּוֹ וְלָהֶם לְבָדֶם וְלַמִּצְרַיִם הָאֻכְלִים אֹתוֹ לְבָדֶם, כִּי לֹא יוֹכְלוּן הַמִּצְרַיִם לֵאכֹל אֶת הָעֲבָרִים לָחֶם כִּי תוֹעֲבָה הָיָא לְמַצְרַיִם. ומתרגם אונקלס: ארי לא יכלין מצראי למיכל עם עבראי לחמא, ארי בעירא דמצראי דחלין ליה עבראי אכלין. וברשי" שם: כי תועבה הוא. דבר שנאוי הוא למצרים לאכול את העברים, ואונקלוס נתן טעם לדבר.

וד"ל הרד"ק (מקץ שם): וַיִּשְׁמְעוּ לוֹ לְבָדּוֹ, דרך גדולה וכבוד כמנהגו. וְלָהֶם לְבָדֶם וְלַמִּצְרַיִם לְבָדֶם, אמר הטעם כִּי לֹא יוֹכְלוּן [וגו', ופירושו] כִּי הָעֲבָרִים הֵיוּ 'אוֹכְלִים' בשר כמו שאמר (שם, טז) וּטְבַחַת טְבַח, והמצרים לא היו אוכלים, ומה שהיו מגדלין הצאן [היה רק] לחלב ולגוה. ואמרו שהיו עובדים מול טלה, לפיכך לא היו אוכלים שום בשר בהמה:

וכן בפרשת ויגש (מו, לג-לד) אמר יוסף לאחיו: וְהָיָה כִּי יִקְרָא לָכֶם פְּרֻעָה וְאָמַר מֶה מַּעֲשִׂיכֶם. וְאָמַרְתֶּם אֲנַחְנִי מְקַנְהֵי הָיוּ עֲבָדֶיךָ מְנַעְרִינוּ וְעַד עַתָּה גַם אֲנַחְנוּ גַם אֲבֹתֵינוּ, בַּבְּכוֹר תִּשְׁבּוּ בְּאֶרֶץ גִּשְׁן, כִּי תוֹעֲבַת מִצְרַיִם כָּל רֵעָה צֵאן. - ועיין עוד בפרשת וארא (ח, כא-כב).

על ששוחטין אלהיהן ולא היו רשאים לומר דבר, וכדברי הטור], און ס'בלייבט דאך לדורות א הארה פון אַזאַ נס.

אמת הדבר, אמת ונכון אז נאָר דורך דעם האָבן זיי זיך געשלאָגן. אָבער, גוט גוט, אָבער ס'איז טאַקע [א פלא מצדם של ישראל למה עשו כן], מ'געפינט דאָך נישט אַז מ'האַט דאָס געזאָלט זאָגן [לישראל שיגידו להם], פון וואו האָבן זיי? [איידן] דאָס גענומען, פון וואו האָבן זיי דאָס גענומען אַז מ'זאָל דאָס "דערציילן", וואָס דאָרף מען דאָס "דערציילן" זיי, מ'האַט געדאַרפט "אויסזאָגן פאַר די גוים" אַזאַ מעשה וואָס מ'טוט דאָ? אז מ'דאַרף "נעמען" [שָׁה לְבֵית אֲבוֹת, הִיא סִגִּין וועל איך נעמען אַ 'לעמעלע' און איך בינד מיר אָן [בכרעי המטה, כאילו הוא לצורך ווייל] איך וויל עסן דאָס לעמעלע [כמו שהיה רגילין לעשות בכל השנים לצורך אכילה], וואָס דאָרף איך עפעס דערציילן דאָרטן [שהוא לצורך שחיקת קרבן הפסח ושימותו הבכורים].

עד

[וכן יש להבין מצד המצריים, מה כל החרדה הלזו אשר חרדו בראותם את ישראל לוקחים להם צאן למשפוחתיהם, לחקור ולדרוש מה הצאן הזה אשר המה קונים, ולמה היה זה מילתא דתמיהא בעיני מצרים שישראל לוקחים צאן ובקר, לאחר שהיה ידוע להם מאז ומקדם כי דרך העברים לאכול צאן ובקר, ומה להם כי נזעקו לדעת מה זה ועל מה. וכיוצא בזה הקשה הב"ח²⁷. (דברי יואל פרשת אחרי).]

עה

הקדמה לשיב קושיא ח

(עד אחר אות פא)

המצריים ידעו שבני ישראל רגילין לשמור את השבת עוד במצרים, ובפרט שבט לוי והצדיקים

נאָר די זאך איז דאָך אַזוי געווען, דאָ איז געשען אַ מעשה, פֿעשור לחדש [הזה] וַיִּקְחוּ לָהֶם אִישׁ שָׁה וְגו', [והיה זה ביום השבת], און ס'איז דאָך געווען אידן [במצרים] וואָס זענען געווען שומרי שבת²⁸, [וגם פרעה והמצריים ידעו שהם שומרי שבת וכמבואר במדרש (הובא בקדושת יום טוב פרשת שמות) בפסוק הבה נתחכמה לן] שרצו לבטל השבת, [והרי כי נתייעצו פרעה והמצריים] וויאָזוי איז מען [פון] זיי מבטל די מצות שבת.

טאַקע גאַנץ שבט לוי איז געווען צדיקים [ושמרו השבת], פון משה ואהרן שמועסט מען דאָך נישט [שבודאי שמרו כל התורה עד שלא ניתנה].

[און] אפילו 'אַזוי' [סתם] אידן האָבן [גם כן שמרו השבת עד שלא ניתנה].

ווי דער אור החיים הקדוש זאָגט²⁹ (בראשית ב, א), ס'האַט [קיינמאָל] נישט געפעלט קיין שומרי שבת, פון אדם הראשון'ען אָן איז אַלץ געווען שומרי שבת [בעולם].

²⁷ ד"ל הב"ח (א"ח סימן תל): ומה שכתב והיו שנייהם קהות על ששוחטין את אלהיהם. קשה דלמה יהיו שנייהם קהות עכשיו ביותר, וכי לא היו המצריים יודעין שישראל שוחטין ואוכלין אילים וכבשים בכל יום ויום. (ועיי"ש תירוצו).

²⁸ כמבואר בשמות רבה (א, כח) דכשראה משה שאין להם מנוחה, הלך ואמר לפרעה מי שיש לו עבד אם אינו נח יום אחד בשבוע הוא מת, ואלו עבדיך אם אין אתה מניח להם יום אחד בשבוע הם מתים, אמר לו לך ועשה להן כמו שתאמר, הלך משה ותקן להם את יום השבת לנח.

וכן מבואר עוד בשמות רבה (ה, יח) שהיו בידם מגילות שהיו משתעשעין בהם משבת לשבת לומר שהקדוש ב"ה גואל, לפי שהיו נוחין בשבת.

²⁹ באור החיים הקדוש (בראשית ב, א): להיות שהשבת הוא המקיים העולם כל ששת ימים, ואחר עבור ששת ימים יבא שבת אחרת ויחיהו ויקיימהו עוד ששת ימים אחרים, ולך לדעת כי מציאות השבת בעולם הוא קיומו שמקיימים אותו, כי אם אין מקיימים שבת אין שבת וכו'. ולך לדעת כי מיום בראו אלקים אדם לא חסר העולם דבר המעמיד, צדיק יסוד עולם שהוא שומר שבת, כי אדם שומר שבת היה ע"ה (מדרש תהלים צב), ואחריו קם שֵׁת

עו

וכשראו כאן שפתאום הלכו כולם "לקנות" צאן בשבת, "הכניסו" השה מרה"ר לרה"ר, וטלמלו מוקצה, "וקשרו" לכרעי המטה, לכן תמרו ושאלו על זה. כי אף שהיו רגילין העברים לאכול צאן, אבל לא שיקנו אותם בשבת.

[וואס כן הלא גם פרעה והמצריים] זיי האָבן דאָך געוואוסט אַז ס'איז דאָ אידן, אידן צדיקים, אידן וואָס זיי האַלטן שבת, זיי האָבן דאָך געוואוסט דאָס אַלעס.

און פלוצים איז דאָ געשען אַ מעשה, 'אַלעס' [כולם] איז אַרויסגעגאַנגען 'אויפן מאַרק' 'קויפן' שאָף, אום "שבת"! , אַזוינס איז נישט געשען נאָך [במצרים עד אז, שיחללו הצדיקים את השבת. כי] אפילו מ'האָט 'געגעסן' שאָף [אייביג במצרים] אָבער מ'איז נישט געגאַנגען אום "שבת" קויפן.

[ופתאום ראו בעשור לחודש כי] יעדער איז געגאַנגען קויפן אום שבת, [שיש בזה איסור] מקח וממכר, און דערנאָכדעם [מלאכת] הוצאה, מ'איז געגאַנגען [לרשות הרבים לקנות, וכמו שדרשו בפסוק משכו וקחו] מי שאין לו יקח מן "השוק"^ל. מ'איז אַרויס געגאַנגען אויף די "גאַס" [שהוא רשות הרבים] און מ'האָט "געקויפט" אַ לעמעלע [שהוא מוקצה בשבת] און "אֵהיים געטראַגן" אין שטוב אַריין [שהוא רשות היחיד], ס'איז הוצאה והכנסה [מרשות הרבים לרשות היחיד], און טלטול [מוקצה], און קושר געווען בכרעי המטה, קשירה איז אויך פון די אבות מלאכות, די ל"ט מלאכות. [ונמצא כי] כמה מלאכות האָט מען דאָ עובר געוועזן, כמה איסורים דאורייתא און דרבנן, צוליב דעם קויפן דעם קרבן פסח.

עז

ואין להקשות למה באמת עשו "מלאכות" בשבת לצורך לקיחת השה,

כי הוא מצוה שדוחה את השבת, ובפרט שנצטוו בהוראת שעה מפי הקב"ה לעשות כן בשבת

נאָר ס'איז נישט קיין קשיא [באמת איך עשו ישראל כן, שהרי] אַז דער בורא כל עולמים האָט געהייסן קויפן [בעשור לחודש שהוא שבת], מ'האָט געהייסן [כן], ממילא ס'איז דאָך [הפסח] דוחה את השבת (פסחים יט.), אַזוי ווי אַ יעדעס קרבן ציבור [שהוא] בכנופיא^ל [דוחה שבת].

איבערהויפט 'דעס', [פסח מצרים דהוא קרבן פסח הראשון]^ל. שהוא כעין מה שמצינו דקרבן "חינוך" [המשכן והמקדש]^ט האָט דוחה געווען אפילו אַ קרבן 'יחיד', האָט זיך אויך געטראַפֿן^ב.

בנו כי הוא היה צדיק גמור, ואחריו כמה צדיקים, וכשזה נופל כבר בא השמש שומר שבת, מתושלח, נח, שם, אברהם וכו', ומשם לא פסקה שמירת שבת מישראל ואפילו במצרים היו שומרי שבתות כמאמרם ז"ל, ונכון.

^ל כמובא הלשון ברש"י (בא יב, כא, ומקורו במכילתא) וז"ל: משכו. מי שיש לו צאן ימשוך משלו: וקחו. מי שאין לו יקח מן השוק:

^ט מלשון הגמרא יומא (דף נא.), ועיין שם כל הסוגיא (דף נג-נא.).

^ב והוא כעין "חינוך" לכל הפסחים, [וכן לכל הקרבנות, שהוא הקרבן ראשון שנתחייבו עליה בציווי מפורש]. ואם אף לדורות נקטינן דכשחל ערב פסח בשבת, שחיתתו דוחה את השבת, אם כן קל וחומר בפסח מצרים שהוא הראשון, ואף בליקחתו [שהיתה אז מכלל המצוה, שפסח מצרים מקחו מבעשור].

^ט שהיא התחלת העבודה, ועל כן אף שבסתם עבודת קרבנות אין קרבן 'יחיד' דוחה שבת רק קרבן ציבור לבד, מ"מ בקרבן חינוך אף קרבן יחיד דוחה את השבת. ואינו דומה למלאכת "בנין" המשכן והמקדש שאינו דוחה שבת, כי זהו בשעה שעדיין לא נגמר הבנין ולא הגיע אליו קדושתו. ועיין ביוראל משה (מאמר א, סימן סד, באמצע ד"ה וכוה), ובדברי רבינו ליל זאת חנוכה תשכ"ד (לשון קדשו אות לו), ועוד.

^ב וכגון בקרבנות הנשיאים, עיין במועד קטן (דף טו.).

[על כל פנים] דער בורא כל עולמים האָט אַזוי געהייסן [במפורש] אַ הוראת שעה [ליקח בעשור לחודש שחל בשבת]. אַז דער בורא כל עולמים האָט געהייסן קויפן אום שבת, ממילא האָט מען אַוודאי געמעגט קויפן אום שבת.^א

עח

אבל עכ"פּ הגוים המה ראו כן תמהו על זה

אַבער דאָס האָבן זיי עפעס 'אַנגעקוקט' - די גוים - [בתמהון לאמר] וואָס איז דאָס עפעס? [שהם קונים טלה בעצם יום השבת].

עט

והנה הרמב"ם כתב דמטעם שאסרו לעשות "מלאכת פרהסיא" ע"י נכרי בשבת אפילו באופן דמותר מדינא, הוא כי שמא כשיראו הגוים יחשבו שהוא באופן האסור מדינא, ויש בזה חילול השם לעיני הגוים שישראל אינם שומרים התורה [והנה] דער דין איז דאָך [שו"ע אר"ח סימן רמג-רמד] אַז ווען מ'טאָר נישט [לעשות מלאכה בשבת, רק מפני מראית העין], אַ 'מלאכת פרהסיא' טאָר מען נישט טון [אפילו "בקבלנות" דמותר מדינא, משום מראית העין, ווייל] מ'וועט אים חושד זיין, מ'וועט אויף אים זאָגן אַז ער איז [שהגוי הוא שכיר יום ולא קבלן, דאז נמצא שהגוי עושה המלאכה בשבת בשליחות הישראל ואסור מדינא].

בפשטות איז [דעת הפוסקים בהחשש שמא] אַז מ'וועט "זאָגן" [שהוא שכיר יום, דהכוונה] "אידן" וועלן זאָגן [כך, ויש בו משום חשד].

נאָר דער רמב"ם אין פירוש המשניות (עבודה זרה, סוף פרק א)^{בב} זאָגט ער [דהחשש הוא שהגוים יאמרו כן], אַז איבערדעם טאָר מען נישט טון קיין מלאכת פרהסיא אום שבת [מחשש כן] מ'וועט "זאָגן" אַז ס'איז געווען בשכיר יום, [כאָטש] דאָס איז דאָך אויך נאָר אַ דרבנן^{בג}, ווייל ס'איז אַ "חילול השם" פאַר די "גוים". אַזוי זאָגט דער רמב"ם.

פ

והקשו על הרמב"ם דאם כן למה אמרו בנמרא דכשהמלאכה הוא חוץ לתחום עיירות ישראל, הרי זה מותר פרעגן זיי אים אַלע האַרב, וואָס דען שטייט (מועד קטן יב.) אַז חוץ לתחום איז מותר, [דהביאור הוא לפי דעת הפוסקים] ווייל חוץ לתחום גייט נישט קיין "אידן", [און] מ'זעט נישט קיינער, הייסט עס שוין ווי אַ מלאכת בצניעא, ס'הייסט נישט קיין מלאכת פרהסיא. נו אַבער [לטעם הרמב"ם קשה דהלא] פאַר די "גוים" איז דאָך דאָס נישט קיין חילוק, [איז] חוץ לתחום אויכעט [בפרהסיא, שהם יכולים ללכת בשבת אף חוץ לתחום כמו בתוך התחום], ביי די גוים איז דאָך נישטאָ [החילוק בין תוך התחום לחוץ לתחום], נו וואָס איז דער תירוץ [למה מחוץ לתחום מותר].

^{אא} וגם 'הקשירה' לכרעי המטה, בודאי נצטוו על ככה. - וז"ל רבינו בס"ג שבת הגדול תש"כ [לשון קדשו אות יח]: אפילו ס'שטייט נישט אַרויס בפירוש אין דער ציווי [ענין הקשירה לכרעי המטה], אַבער מ'האָט אַזוי געטוהן אַסאך זאכן [נעל שנצטוו כן, אף שלא נכתב להדיא בתורה]. ווי דער רמב"ן זאָגט, אַסאך מאל זאָגט דאָס דער רמב"ן, אַז נישט אַלעס שטייט אַרויס בפירוש אין די תורה. זיי האָבן עס געוואוסט בעל פה [הציווי]. מסתמא אז זיי האָבן אַזוי געטוהן, אַז זיי האָבן קושר געווען בכרעי המטה, מסתמא האָט זיי משה רבינו געזאָגט, מסתמא דאָס איז געווען "מצוותו בכך".

^{בב} במשנה מסכת עבודה זרה (א, ט): ובכל מקום לא ישכיר לו [לנכרין] את המרחץ, מפני שהוא נקרא על שמו. וכתב שם הרמב"ם בפירוש המשנה: ואמרו על שמו, כלומר על ישראל בעל המרחץ, ועובד כוכבים הדר בו יחמם אותן בשבת, וינסו בו העובדי כוכבים ואומרים רחצנו במרחץ פלוני היום, ובזה יש חילול השם למי שישמע זה ואינו יודע שהוא שכור אצלו לזמן קצוב בדמים ידועים [דהיינו קבלנות, רק סובר שהוא שכיר יום].

^{בג} אפילו אם הגוי עושה מלאכה בשבת בשכיר יום, או במפורש בשליחות הישראל, הוא גם כן רק איסור דרבנן של אמירה לעכו"ם.

פא

ועל זה תירצו, דרך כשהמלאה הוא בעיר ישראל, והגוי רואה שישאר אחד עובר עבירה, והשאר כולם שותקים על זה, אז יש בזה חילול השם, משא"כ כשרואה שיש עברין אחד חוץ לתחום, אין בזה חילול השם, כי הכל יודעים שבין ציבור גדול מתרמז לפעמים יחידים שהם עוברים על הדת

ענטפערט מען^{מד} אָבער דעם רמב"ם אזוי:

[כין חכמינו ז"ל האָבן נישט חושש געווען אַז די גוים וועלן זען אַז ס'טרעפט זיך "אינינער" [בישראל שהוא עברין, ווייל] ביי יעדן [בכל הדתות] ווייסט מען [אַז] ס'טרעפט זיך עוברי עבירה "יחידים" [בתוך הציבור הגדול], דאָס איז נישט קיין אויפפאלנדע זאך.]

נאָר [אַם המלאכה נעשית] "אין שטאָדט" בפרהסיא, איז אַ קשיא וואו איז דאָס "בית דין", וואו איז דער "עולם" [שאנים מוחים על זה], ווי פאַרשווייגט מען דאָס?.

[ולכן] אַז ס'שפּרינגט איינער אַרויס אַ מחלל שבת "בפרהסיא" [בתוך התחום, ואין שומעין קול מחאה נגד זאת], דעם איז שוין אַ "חילול השם" [אַף בעיני הגוים].

אָבער "חוץ לתחום" איז דאָ אַ תּירוצ' [על חסרון קול מחאה], ווייל [היות] קיינער זעט נישט, וואָגט ער זיך "אינינער" [לעבור על הדת], פאַרדעם האָט מען נישט חושש געווען

[שיצמח מזה חילול השם בעיני הגוים], איז עס נישט אסור [חוץ לתחום, כשהוא בקבלנות].

אזוי טייטשט מען [בכוונת הרמב"ם]^{מה}.

^{מד} עיין בשו"ת כתב סופר (א"ח סימן מא) שהארין בזה, וכתב בתירוץ וז"ל: לכן בחרתי לי דרך לעצמי בכוונת הפירוש משניות, ויתיישב הכל. ואומר, בוודאי אין חילול השם כשרואה הנכרי שישאר מחלל שבתו וחגו בצנעה, כמוהו כמוהם יש הרבה שאין שומרים דתם ומחללים חגיהם, ואין בזה חילול השם שיאמר ישראל אינו משמר דתו, האיש [אחר] יחטא ועל כל העדה אמור יאמר שמחללים שבת. אלא כיון שבונה עושה לעיני כל על ידי נכרי, שאין ידוע נראה לו היתר, ואין מוחה בידו, וכל העם ראשיהם ומנהיגיהם ודיניהם רואים את הקולות, ואין קול קורא למחות על ידו, או אין קשב להקשיב למוריו, זה הוא חילול השם גדול. וכל זה בעיר או תוך התחום דשכיחים ורגילים עוברים ושבים טובא, ומסתמא הקול נשמע בבית דין דיני העיר שבתוך התחום וכו'. אבל חוץ לתחום דלא נראה לנכרי עוברים ושבים וכו' ליכא חילול השם כשיאמר [הגוי] זה הישראל היושב בדד מחלל שבת, וגם אם שכיחי אורחים דמעלמא אתו לשם במקרה, והולכים לדרכם אחר השבת, משום הכי לא יהיה חילול השם, כי מה להו לאורחים ולו, היום הם כאן ולמחר ילכו למו. ועוד גם אם חוששים לאורחים, היינו מפני מראית עין שלהם שיחשדוהו, אבל לאורחים ומשום חילול השם דנכרי על ידי זה, כל כי האי בוודאי לא חיישינן. כן נראה לי פירוש לפירושו של הפירוש משניות. ולא קשה מידי משמאל דמחלק בין תוך לחוץ לתחום, דגם משום חילול השם דנכרי ליכא חוץ לתחום כדכתיבנא, ומשום הכי לא כתב הרמב"ם בחיבורו דבמרחץ גם חוץ לתחום אסור. והדברים נכונים וקרוכים למרכז האמת בכוונת הרמב"ם. - [נע"ע בחידושי כתב סופר על מסכת ע"ז סוף פ"ק בריש סוגיא דמרחץ].

ועיין בשו"ת מהר"ם שיק (א"ח סימן ק) וז"ל בתוה"ד: דוודאי זה אם ידוע לנכרים שיש ישראלים מחללי שבת, אין זה חילול השם, כולי עלמא ידעו שיש בכל אומות פרוצי הדת, ולכן בעיר שאין בה ישראלים, אם אין חשש אורחין מותר, ומשום חילול השם לא שייך אז. ולכאורה הוה אמינא דהמגן אברהם (סימן רמד, ס"ק ח) כתב כן רק בבנין של רבים, שיאמרו שרבים כולם אינם משמרים שבת, וזהו החילול. אמנם לפי מה שכתב מרן (בשו"ת חתם סופר) בסימן נ"ט בפי' הרמב"ם בפירוש המשנה, נראה דסובר דבעיר שדרים ג"כ הרבה ישראלים, יאמרו הגוים מדלא מיתו על כרחן כולם מסכימים לזה שחילל השבת, וזה ג"כ חילול השם.

^{מה} ועיין דא בוודאי משה (אמרא א, סימן קיד) וז"ל: והנה דעת הרמב"ם בפירוש המשנה במסכת עבודה זרה פרק קמא, ולכן אסור לעבור בשבת במרחץ [אף בקבלנות] מפני חילול השם דגוים שיאמרו שיהודי מחלל שבת. ותמהו עליו כולם מגמרא מפורשת (מו"ק יב.) מקבלי קבולת בתוך התחום אסור חוץ לתחום מותר בשבתות ויו"ט, אלא בחולו של מועד דשכיחי אינשי דאזלי ואתי להתם אסור, ולדברי הרמב"ם שהטעם הוא בשביל חילול השם 'דגוים', מאי נפקא מינה בין תוך התחום או חוץ לתחום, או בין שבת לחולו של מועד, הלא הליכת הנכרים אינו תלוי כלל בתחומין. ונראה להם לפרש דברי הרמב"ם שסובר שמה שרואה הנכרי שאיזה יהודי מחלל שבת, אין החילול השם גדול כל כך, כי גם בכל האומות נמצאים אנשים פרטים שאינם שומרים דת, אבל כשהוא בעיר וכל העם מחשים, גם המנהיגים ובית דין צדק אין קולם נשמע, זה חילול השם גדול, כי על הכלל כולו יצא. ולכן כשהוא חוץ לתחום בשבת, שאין ישראל הולכין שם ולא נודע הדבר, לא הוי כל כך חילול השם כמו אם הוא בעיר, או אף חוץ לתחום בחול המועד, ששכיחי ישראל רואין. ונמוזה הוכיח שם רבינו אחד מהטעמים בגדול חיוב העצום לצאת למחות נגד ממשלת הציונים לעיני העמים, כדי שלא יהיה חילול השם בעיני הגוים אם יראו ששותקים על מלכות ישראל שהוא ממשלת כפפה בלי תורה ואמונה, עיי"ש.]

פב

ישוב קושיא ח

ולפי זה כאן במצרים כשראו "שכולם" עושים חילול שבת, וגם "הצדיקים וקדושים", היה בזה חילול השם לעיני המצרים, ועל כן 'הוכרחו' ישראל להגיד להם קושט אמרי אמת, שהוא למצות קרבן פסח הדוחה את השבת נו אָבער היצטערט [בשבת הגדול במצרים], אַז טאַקע מ'האַט "בפרהסיא" דער גאַנצער ציבור, אַלע צדיקים און אַלע קדושים זענען געגאַנגען, יעדער איז געגאַנגען מחלל שבת בפרהסיא זיין און "קויפן", איז דאָך אַ "חילול השם" פאַר די גוים. נו וויאזוי אימער ... דאָס אַליין טאָר מען דאָך נישט, [לעשות חילול השם בעיני הגוים]. נאָר וואָס דען, האָט מען זיי געמוזט אויסזאָגן אַז 'היצטערט' דאָס איז עפעס אַן אַנדערע מעשה, היצט מוז מען קויפן [אף בשבת, ווייל] דאָס איז אַ "קרבן פסח" [במצות ה' עלינו]¹⁰. מ'האַט זיי געזאָגט דאָרטן [פאַר] די בכורים, האָט מען דערציילט די גאַנצע מעשה.

פג

ישוב קושיא ו (אופן ד)

ולפי זה אם היה הלקיחה באחד מימות החול, לא היה שום תמחון על זה להמצרים, ולא היה שום סיבה לישראל להגיד להם מכל הענין, ולא היו הבכורים לוחמים עם המצרים, ולא היה שייך כל הנם דשבת הגדול אָבער ווען זיי טוען דאָס "אין דער וואָכן" [לקיחת הטלה], וואונדערט מען זיך נישט [המצריים על זה], און מ'מוז עס נישט דערציילן פאַר די גוים. [וממילא אם לא היה הלקיחה בשבת] העט נישט גיווען געשען דאָס גאַנצע נס.

פד

ועל כן שפיר קבעוהו על יום השבת, ולא על יום החודש, כי רק השבת גרם לכל הנם איבערדעם איז רעכט, דער גאַנצער נס איז געשען [נאָר] ווייל ס'איז געווען אום "שבת".

איבערדעם איז רעכט [מה שלא קבעוהו ליום החודש, שהרי לפי זה] קומט אויס איז דאָך, האָט דאָך דער "שבת" גורם געווען דאָס גאַנצע נס, איז דאָך נישט דער יו"ד בחודש [הגורם, שהרי] ווען דער יו"ד בחודש העט געווען 'אין דער וואָכן', העט דאָס נישט גיווען געווען די גאַנצע זאך.

פה

ישוב קושיא ט (אופן ב)

ומהאי טעמא גופא צוה הקב"ה ליקח השנה בעשור לחודש (ולא מקודם או לאחריו), כי אז חל יום השבת, וע"ז יצא השתלשלות כל הנם און 'טאַקע פאַר דעם' [נצטוו ליקח דייקא בעשור], דער בורא כל עולמים האָט טאַקע דאָס געהייסן, קען טאַקע זיין 'טאַקע דאָס' איז געווען דער מכוון, [כדי] ס'זאָל זיין אום "שבת", 'כדי' מ'זאָל פרעגן, מ'זאָל מוזן זאָגן פאַר די גוים, און מ'וועט זיי זאָגן [ענין הקרבן פסח ומכת בכורות, וממילא] וועט געשען אַ גרויס נס. מ'האַט [דאָס געוואָלט], דער בורא כל עולמים האָט געוואָלט האָבן דעס נס.

פו

אָבער על כל פנים איז אַלץ רעכט [בישוב קושיא ו], אַז דער "שבת" האָט גורם געווען. "שבת" האָט גורם געווען דאָס גאַנצע נס.

¹⁰ וכדיוק לשון הטור.

פז

אופן ששי

[קושיא ז]

קאָן גאַר זיין, [לכאר] וואָס רופט מען עס [מיט] דאָס וואָרט "גדול", [דלכאורה] סיי ווי סיי [=איך שיהיה, הן אם היה נקבע לימי החודש והיה נקרא] "יום" "הגדול", [והן עתה שנקבע ליום השבת ונקרא] שבת "הגדול".

פח

הקדמה ליישוב קושיא ז (אופן ג)

(עד אחר אות ק)

בגמרא מבואר דמשה אמר "הגדול הגבור והנורא", וירמיה ודניאל לא אמרו "גבור" או "נורא", עד שבאו אנשי כנסת הגדולה והחזירו עטרה ליושנה לומר "הגדול הגבור והנורא", ולכן נקרא בשם אנשי כנסת "הגדולה" די גמרא זאָגט אין יומא דף ס"ט (ע"ב)¹⁰, ביי עזרא'ן שטייט (נחמיה ח, ו) [וַיִּכְרֹךְ עֲזָרָא אֶת ה' הָאֱלֹקִים הַגְּדוֹל], ער האָט געזאָגט הָאֱלֹקִים הַגְּדוֹל, פרעגט די גמרא מאי "גדול" [כלומר, במה גידל עזרא את ה'], וויל די גמרא זאָגן קודם שגידלו בשם המפורש, ווייל ער האָט געזאָגט דעם שם המפורש. (ראה עוד בזה בהלן אות קטו)
פרעגט די גמרא מ'טאָר דאָך נישט פּגְבֹּלִין [חוץ להעזרה] זאָגן דעם שם המפורש, נאָר אין "בית המקדש". איז די גמרא מפלפל [על זה].
דערנאָך זאָגט די גמרא אַנדערשט [במערבא מתנו הכי, דרב מתנא אמר מאי גדול, הקל הגדול הגבור והנורא, והא דרבי מתנא מטייא לדרכי יהושע בן לוי]. רבי יהושע בן לוי האָט געזאָגט, למה נקראו אנשי כנסת "הגדולה", פאָרוואָס רופט מען זיי אנשי כנסת "הגדולה". דאָס איז געווען דעמאָלטס [באותה תקופה] מיט עזרא הסופר.
אויף דעם זאָגט די גמרא, משה רבינו האָט געזאָגט (עקב י, יז) הֶקֶל הַגְּדוֹל הַגָּבֹר וְהַנּוֹרָא.

אתא ירמיה, און ער האָט געזאָגט, גוים דוקרין בבית המקדש, גוים נכרים גייען אַרום [ומקרקרין בהיכלו], אַיִה מ'וֹרָא', וואו איז דער [בחינת] "נורא", האָט ער אויפגעהערט צו זאָגן נורא, [ואמר] נאָר הַגְּדוֹל הַגָּבֹר (ירמ' לב, יח).
איז געקומען דניאל, האָט ער געזאָגט, די גוים וואָס מ'טוט נעבעך [שמשחעבדים] מיט בניו, אַיִה גְּבוּרָתוֹ', האָט ער אויפגעהערט צו זאָגן הַגָּבֹר [ואמר הֶקֶל הַגְּדוֹל וְהַנּוֹרָא (דניאל ט, ד)].

איז נישט געבליבן נאָר הַגְּדוֹל [שאמרו כולם].
דערנאָכדעם זענען געקומען די אנשי כנסת הגדולה און זיי האָבן אויפגעטון [לחדש, דאדרבה] הֵן הֵן גְּבוּרוֹתֵיהֶן הֵן הֵן נְוִרָאוֹתֵיהֶן.

¹⁰ בגמרא שם: ויברך עזרא את ה' האלקים הגדול. מאי גדול, אמר רב יוסף אמר רב שגידלו בשם המפורש, רב גידל אמר ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם. אמר ליה אביי לרב דימי, ודילמא שגידלו בשם המפורש, אמר ליה אין אומרים שם המפורש בגבולים. ולא, והכתיב (ו) ויעמד עזרא הספר על מגדל עץ אשר עשו לדבר, ואמר רב גידל שגידלו בשם המפורש, הוראת שעה היתה וכו'. במערבא מתנו הכי, רב גידל אמר גדול שגידלו בשם המפורש, ורב מתנא אמר הקל הגדול הגבור והנורא. והא דרב מתנא מטייא לדרכי יהושע בן לוי, דאמר רבי יהושע בן לוי למה נקרא שמן אנשי כנסת הגדולה, שהחזירו עטרה ליושנה. אתא משה אמר הקל הגדול הגבור והנורא, אתא ירמיה ואמר נכרים מקרקרין בהיכלו איה נוראותיו, לא אמר נורא, אתא דניאל אמר נכרים משחעבדים בכניו איה גבורותיו, לא אמר גבור, אתו אינהו ואמרו אדרבה זו היא גבורת גבורתו, שכובש את יצרו שנותן ארך אפים לרשעים, ואלו הן נוראותיו, שאלמלא מוראו של הקדוש ברוך הוא היאן אומה אחת יכולה להתקיים בין האומות.

'דעס' איז טאָקע די "גבורה" [של הקב"ה], אַז מ'קאָן זיך איינהאַלטן [כעסן], מ'קוקט צו וואָס מ'טוט [בהיכלו, ונותן ארץ אפים לרשעים].

און די "מוראו" איז טאָקע [הן הן נוראותיו, מה שהאומות אין יכולין להשמיד את ישראל], וואָרן ווען נישט [מוראו של הקב"ה] ווי קאָן מען זיך אויפהאַלטן שה אחת בין כמה זאבים, וויאָזוי קאָן בלייבן א ביסל, דעם ביסל אידן זאָלן זיך אויפהאַלטן, דעם איז די "מוראו".

האַבן זיי [האנשי כנסת הגדולה] 'אויפגעטון' אַז מ'זאָל צוריק טאָקע יאָ זאָגן הַגְדוֹל הַגָּבוֹר וְהַנּוֹרָא (נחמיה ט, לב), איבערדעם איז געבליבן [כך שמם], איבערדעם זאָגט ער "גדול", זיי הייסן אנשי כנסת "הגדולה".

פס

קושיית בעל הויקוקין דנורא

לכאורה היה יותר ראוי לקרותם אנשי כנסת "הגבורה", או אנשי כנסת "הנורא", כי אלו הם התוארים שהם החזירו לאומרם, משא"כ תואר "הגדול" הלא כולם אמרוהו

ברענגט דער עיון יעקב^{מח} - פונעם שבות יעקב איז דאָ [פירוש עיון יעקב, על העין יעקב], - ברענגט דער עיון יעקב אַז דער זקוקין דנורא האָט אים געפרעגט, דער בעל זקוקין דנורא [על התנדרב"א] האָט אים געפרעגט, לפי זה [שהם החזירו לומר תואר הגבור והנורא] איז דאָך פאַרקערט, העטן זיי גיווען געדאַרפט הייסן "גבור" אָדער "נורא", די אנשי כנסת [הגבורה, או אנשי כנסת הנורא], פאַרוואָס הייסן זיי [אנשי כנסת] גְדוֹלָה, [שהוא מלשון] "גְדוֹל", [והלא תואר] "גְדוֹל" איז דאָך געווען פריער אויך [בימי ירמיה ודניאל], 'זיי' האָבן דאָך אויפגעטון אַז מ'האָט געזאָגט הַגָּבוֹר וְהַנּוֹרָא אויכעט, נו דאַרפן זיי דאָך הייסן [אויף] דער נאָמען פון "הגבור והנורא", פאַרוואָס הייסן זיי אויפן "הגדול", אין "הגדול" האָבן זיי דאָך נישט אויפגעטון גאַרנישט, דאָס האָט מען דאָך פריער אויך געזאָגט. אַזוי האָט ער געזאָגט, פרעגט ער אים [הזיקוקין דנורא מן השבות יעקב].

צ

תירוצן השבות יעקב, על קושיית הויקוקין דנורא

כשחזרו לומר גם "הגבור והנורא", נתעלה יותר גם תואר "הגדול", שבו פותחין והוא ראש לכולם

ברענגט ער [העיון יעקב], ער האָט אים געענטפערט, [אַז] דאָס חשיבות פון "הגדול" איז אַז ס'קומט נאָך [לאחריו עוד בחינה], ס'איז דאָ נאָך עפעס [לאחריו], איז עס [תואר "הגדול"] דאָס ערשטע, ס'איז גדול מכולם. [אַבער] אַז מ'נעמט אים צו די צוויי "הגבור והנורא", ער בלייבט אַליין, איז עס נישט אַזוי גרויס [גם תואר "הגדול"]. אַבער לויט די [אנשי כנסת הגדולה] אַז ס'קומט צו נאָך אַנדערע צוויי שבחים און ער איז דאָס ערשטע, פותחין בו, איז דער [שבח תואר] "גדול" גרעסער.

אַזוי ברענגט ער, האָט ער אים געענטפערט.

^{מח} בעיון יעקב (על העין יעקב, יומא שם) וז"ל: הקשה לי בעל מחבר זקוקין דנורין, דְלִמָּה נקרא שמם כנסת "הגדולה", דהאי תיבת "הגדול" נשאר קיים לעולם, מה שאין כן "הגבור והנורא" פְּחָתוּ, ואם כן שחזרו לומר "הגבור והנורא", הוי להו לקרותם "אנשי כנסת הגבורה" או "הנורא". והשבתי לו דכשאומרים כל השלשה שבחים "הגדול הגבור והנורא", ו"הגדול" אומרים בראש, נמצא הגדול הוא עטרה לראש כולם, מה שאין כן אם אין אומרים רק הגדול, אין לו יתרון משאר שבחים ותוארים. וזו כוונת הש"ס שהחזירו 'עטרה' ליושנה, בראש כולם.

צא

קושיא על תירוץ השבות יעקב

הגם דתיבת "הגדול" נעשה חשוב יותר כשיש שבחים לאחריו, אבל מכל מקום "הגבור והנורא" היו חסרים לגמרי והם החזירוהו, וא"כ הוא עיקר החידוש שלהם, והיה ראוי להזכירם על שם זה

נאָר דער אמת איז עס נאָך אַלץ, ס'איז אַלץ נאָך שווער. גוט גוט [כי תואר "הגדול" נתעלה יותר], אָבער "הגבור והנורא" איז דאָך 'גאָרנישט' געווען, זיי האָבן דאָך 'מער' אויפגעטון 'דאָך' [בשבח "הגבור והנורא"], וואָרן דער "הגדול" איז דאָך כאַטש געווען דאָך [גם לפני זה], אָבער ביים "הגבור והנורא" [שלא הזכירו מקודם כלל] האָבן זיי דאָך מער אויפגעטון, מ'האָט עס 'גאָרנישט' געזאָגט [בימי ירמ' או דניאל] און 'זיי' האָבן [יא] געזאָגט. - און צום סוף, פאַר דעם אַרויף וואָס זיי האָבן געזאָגט איז מען זיי גאָרנישט מזכיר [לשבח בשמם], מ'איז זיי נאָר מזכיר דאָס חשיבות אויפן "הגדול", דעם וואָס מ'האָט געזאָגט 'פריער' אויכעט, אַז ער זאָל עס זאָגן [מיט] מער חשיבות. על כל פנים די גמרא זאָגט אַזוי.

צב

הקדמה לישוב קושיית הויקוקין דנורא, לדרכינו (עד אחר אות צו)

תואר "הגדול" מורה על מדת החסד

איך האָב גערעכנט, אפשר קאָן זיין [לתרץ קושיית בעל זקוקין דנורא], הַגְדוֹל איז דאָך, דער כלל איז דאָך הַגְדוֹל איז דאָך [מורה על מדת] חֶסֶד, דאָס זעט מען דאָך אין אַלע ספרים אַזוי (בספרי קבלה וספרי חסידות), [וכדכתיב לך ה'] גדולה וגבורה^{מט}, [ואף] רש"י זאָגט אין פרשת ואתחנן [על הפסוק] אֶת גְּדֻלָּהּ (ג, כד), זו מדת טובך. דאָס איז אַ כלל גדול [שלשון גדולה מורה על מדת החסד].

צג

קושיא יג - להבין סברת ירמיה ודניאל

והנה לכאורה יש להבין סברת ירמיה ודניאל, והלא אף בשאין רואין המדה למטה

מצד המקבלים שאינם ראויים, אבל הלא בודאי לא חסר אצלו יתברך שום תואר ומדה

לעולם וואָס הייסט עפעס מ'האָט נישט געזאָגט [הגבור והנורא, ווייל] איה גבורותיו ואיה נוראותיו. איז דען חלילה [נישטאָ דער שבח, בזמן הגלות] ?.

צד

ובגמרא אמרו (לתרץ קושיא אחרת עליהם), כי מתוך שידעו בהקב"ה שהוא אמיתי, לפיכך לא כיזבו בו

די גמרא פרעגט דאָך^י אויף זיי [ירמ' ודניאל], האָבן זיי זיך נישט מורא געהאַט [לעקור תקנת משה רבינו] ? , משה רבינו האָט געזאָגט [הגבור והנורא] און זיי זאָגן נישט ? . ענטפערט די גמרא, זיי האָבן געוואוסט אז הקדוש ברוך הוא איז אמת, [לפיכך] לא כיזבו בו, [ולכן לא רצו לשבחו במדות אלו].

אמנם אינו מובן תירוץ הגמרא, כי בודאי כל המדות הם אמת אצל הבורא ב"ה בכל הזמנים, וגם מדת גבורתו ומוראו [אמנם קשה על זה] וואָס הייסט [לפי שהוא] אמת לא כיזבו בו, איז דען חלילה נישטאָ דער שבח [אצל הקב"ה בזמן הגלות] ? , וואָס הייסט עפעס ? , ווייל [שלעיני בשר יש

^{מט} כידוע בספרים הקדושים דהמדות העליונות המה: חסד גבורה תפארת נצח הוד יסוד מלכות. ומדת חסד נקרא גדולה בפסוק (דברי הימים א' כט, יא) לָךְ ה' הַגְדֹּלָהּ וְהַגְבוּרָה וְהַתְפָּאֶרֶת וְהַנִּצְנָח וְהַיְהוּדָה כִּי כָל בְּשָׂמִים וּבְאָרֶץ [יסוד] לָךְ ה' הַמְמָלְכָה. (וע' בזה"ק ח"א לא. ועוד).

^י בגמרא יומא שם, בסוף הענין: ורבנן (רש"י: ירמ' ודניאל) היכי עבדי הכי ועקרי תקנתא דתקין משה. א"ר אלעזר מתוך שידעין בהקדוש ברוך הוא שאמיתי הוא מסכים על האמת ושונא את השקר) לפיכך לא כיזבו בו.

לשאלו] איה גבורותיו איה נוראותיו [הכי אין למעלה מזה זו], האָסט דו אַ קשיא²¹?, איז דען פֿאַרהאַנדן אַ זאָך [אַ מדה] וואָס ס'איז נישטאָ ביים בורא כל עולמים.

צה

ישוב קושיא יג - לפי פשוטו

באמת אין ראוי להרבות בתוארים, כי לו דומיה תהלה, וכמו שאמרו בנמרא לאחר שהרבה בתוארי שבת "וכי סיימתינהו לכולהו שבחא דמרך". אלא שמ"מ אנו מכנים ומשבחים אותו על שם אותם מדות שמתגלים בהנהגת העולם לפי זכותם של המקבלים. [ולכן לפי פשוטו כשראו שאין מתגלה יראתו וגבורת גבורתו בעולם הזה, אמרו איה גבורותיו ואיה נוראותיו]

נאָר וואָס דען, דער אמת איז אַזוי [שאין להרבות בתוארים לפניו יתברך], ווי די גמרא זאָגט²² [וכי] סיימתינהו לכולהו שבחי דמרא?, [ולכן] אלמלא לא אמרם כבר משה רבינו און די אנשי כנסת הגדולה, העט מען אונז נישט גיווען געקאָנט זאָגן [אפילו רק הגדול הגבור והנורא. פאָרוואָס, ווייל [כולהו] שבחי דמרא קען מען נישט זאָגן].

נאָר וואָס דען מ'זאָגט נאָר דעם שבח, אויף דעם וואָס דער בורא כל עולמים איז זיך משתמש [בהנהגת העולמות, כפי מה שאנו רואין ההשפעה בעוה"ז, כמו שגילה לנו ע"י נביאיו]. דאָס איז אַמאָל פֿאַרהאַנדן לטובת הדור, [ווען] מ'איז ראוי די מקבלים, איז מען זיך משתמש מיט דער מדה [של הגדול או הגבור או הנורא, שהם חסד גבורה תפארת. אבל כשח"ו אין המקבלים ראויים, אף שלמעלה יש תמיד השפעת המדות, אין המדות מתגלים למטה בעולם הזה, ואז שייך לשאלו איה גבורותיו ואיה נוראותיו. כן הוא הפירוש לפי פשוטו].

צו

ישוב קושיא יג - לדרכינו

[ועוד כי] באמת בתוך כל המדות, אף בתוך מדות הדין, טמון בה מדת הגדולה והחסד. ומה ששאלו "איה גבורותיו ואיה נוראותיו", לא שאלו על מדת הגבורה והנורא עצמו, אלא שאלו: איה מדת "הגדולה" והחסד שניכר גם בתוך "גבורותיו ונוראותיו" שהם מדות הדין, ועתה בזמן הגלות אין ניכר זאת לכני אדם

[אבל יש לומר עוד, כי ירמי' ודניאל] זיי האָבן געוואוסט אַז דער בורא כל עולמים [מדת] "גבורותיו ונוראותיו" איז זיכער דאָ [בכל העולמות], כאָטשיג מ'זעט נישט [לעיני בשר בעולם הזה, מצד חסרון המקבלים].

נאָר וואָס'זשע דען אַז ס'זאָל ליגן די מדת טובך [שהוא מדת הגדולה והחסד] זאָל ליגן אין די [מדת] גבורה, און אין נוראות זאָל ליגן, די בחינת מדת טובך אַז ס'זאָל ליגן דערינען, דעם האָט מען נישט געזען פריער [בעת הצרות שבימי ירמי' ודניאל. כי] בעוונתנו הרבים ס'האָט זיך נישט דורכגעפירט [בהשתלשלות העולמות שיראו זאת בפועל גם בעולם הזה]. [ועל זה אמרו] איה גבורותיו איה נוראותיו, [דהיינו איה מדת הגדולה והחסד, שבתוך גבורותיו ונוראותיו]²³.

²¹ והלא כבר העיד העיד בנו השי"ת מראש בתורתו הקדושה, כי אם נסור מאחריו ולא נעשה ככל הכתוב בספר התורה הזה, ימצאנו צורות רבות ורעות, וא"כ מהו דקאמר שבעבור שהוא אמיתי לא כיזבו בו לאמר שבחים אלו. (דברי יואל פרשת אחרי).

²² בגמרא ברכות (דף לג): ההוא דנחית קמיה דרבי חנינא, אמר הָקָל הגדול הגבור והנורא והאדיר והעוז והיראי החזק והאמיץ והוראי והנכבד, המתין לו עד דסיים, כי סיים אמר ליה סיימתינהו לכולהו שבחי דמרך?, למה לי כולי האי. אן הני תלת דאמרינן, אי לאו דאמרינהו משה רבינו באורייתא (עקב י, י) וְאֵתָנוּ אַנְשֵׁי כְנֶסֶת הגדולה ותקנינהו בתפלה, לא הוינן יכולין למימר להו, וְאֵתָנוּ אַמְרָת כּוֹלִי הָאֵי וְאֵתָנוּ? משל למלך בשר ודם שהיו לו אלף אלפים דינרי זהב, והיו מקלסין אותו בשל כסף, והלא גנאי הוא לו.

²³ והיינו כי לפירוש הפשוט הפירוש של "גבורתו ונוראותיו" האמור בכאן, הוא מה שהוא יתברך יראוי ומאויים בעיני הבריות. אבל לפירוש רבינו כאן הפירוש "גבורותיו ונוראותיו" הכוונה על "הדינים" והצרות 'הנוראות',

אָבער דער אמת, אין דעם 'אַלעמען' ליגט די בחינת "הגדול" [שהוא מדת החסד].

צז

ישוב קושיית הזיקוקין דנורא

לאחר שנאלו מן הגלות והצרות, ראו והכירו למפרע שגם בהצרות והדינים היה טמון בה מדת החסד והרחמים, כי ה"בוכ"ע הוא מקור הטוב ורוצה רק להטיב, וע"כ תואר "הגדול" הוא העיקר, שהוא הטמון בכל המדות, וגם הוא עיקר החידוש מה שנתגלה בזמן האנשי כנסת הגדולה, שבאמת בכל המדות טמון מדת ה"גדול"

איבערדעם איז דאָס, דער עיקר איז מדת "הגדול", ווייל ס'ליגט אין אַלעמען.

דאָס ווייסט מען דאָך אַז דער בורא כל עולמים איז דער מקור הטוב, ורוצה להיטיב. [נאָר] דער עיקר איז אַז ס'ווערט דורכגעפירט [גם בעולם הזה], אַז מען 'זעט' דעם טעם [הטוב והחסד] פון דאָס גלות.

[שפעטער] ביי די גאולה [מגלות בבל, בימי אנשי כנסת הגדולה] האָבן זיי געזען [למפרע] דעם תכלית 'פאַרוואָס' מ'האָט דאָס געברויכט האָבן, די אַלע 'צרות' וואָס ס'איז דורכגעגאַנגען. [וראו האידן] דאָס האָט געברענגט אַ תכלית. זעט מען [למפרע בזמן הגאולה כן] אין דעם אַליין ליגט אויך מדת טובה.

איבערדעם איז דער [שבח של תואר] "הגדול" איז געוואָרן מער¹¹, [כי ראו] אַז אין "הגבור והנורא" ליגט אויך די בחינת "הגדול".

צח

דאָס איז אַלעס מיט [חסדים], אַלעס, די אַלע "גבורות", דאָס איז אַלעס איז ממותק [הדינים ברחמים], אַלעס איז מיט "רחמנות". נאָר וואָס דען, "אונז" פאַרשטיי מיר נאָר נישט.

צט

ווי דער זיידע זכרוננו לברכה אין ייִטב לב¹² ברענגט פונעם פאָטער רבי אלעזר ניסן [זלה"ה¹³, לפרש הנוסח] שְׂבָעֵנו מְטוֹבָה, [על דרך שפירשו¹⁴ וואָס] מ'זאָגט [בתהלים ובפסוקי דזמרה] הָרָאנוּ ה' חֲסִדָּךְ, [כי באמת] 'אַלעס' איז "חסדים" [ואף הצרות], נאָר מ'זעט נישט [החסד שבו, ולזה מתפללים שיהיו חסדים כאלו שהם נראים בגלוי לחסדים, בלי צרה ועקתא]. [ונהגה] דער כלל [איז, ווין] די גמרא זאָגט דאָך (יומא עד:) סומא אינו שְׂבֵעַ [דמי שאינו רואה אינו נעשה שבע אפילו כשאוכל כדי שבעו, ואם כן השביעה תלוי בהראייה], איבערדעם זאָגט

ודו"ק. - (הנה רבינו קיצר מאוד בכאן, וגם הוא ענין דק ורוחני, והוכרחנו להוסיף כאן ביאורים משלנו יותר מן הרגיל, עבור צורך הבנת הענין, ואם שגיגו ה' הטוב יכפר, כי יש לצדד עוד בהבנת הענין באופנים אחרים, וכעת נקטנו דרך הנראה מובחר ע"פ סגנון לשונות רבינו והבנת הענינים בהגמרא ובישוב הדיוקים שהזכיר רבינו ובהמשך הדרוש).

¹¹ וכענין דרך השבחות יעקב בתיירצו, ודו"ק. וכן שעבור זה אמרו שהחזירו 'עטרה' ליושנה, כי הם גילו כי מדת הגדול והחסד הוא הראש לכל המדות הקדושות, אשר כל המדות מתנהגים על ידו והוא טמון בכולם, וכמו שכתב השבחות יעקב על פי דרכו (כמובא לעיל בהערה מח).

¹² בייטב לב (אמור, ד"ה במדרש ולקחתם) וז"ל: על פי מה שפירש מוזה"ה (ישמח משה פרשת תשא עה"פ ויאמר אני אעביר, ובתפלה למשה לב ז' אות ב) שְׂבָעֵנו מְטוֹבָה (תפלת שבת ויר"ט), כי יש חסדים 'מעוטפים', על דרך (ברכות ס:) כל מה דעביד רחמנא לטב (וחסד) עביד, ויש חסדים שהם 'גלויים וידועים'. וזה שאנו מבקשים (תהלים פה, ח) הָרָאנוּ ה' חֲסִדָּךְ, דכבר אמרו (יומא עד:) סומא אינו שבע, ומהחסדים שהם מעוטפים ומכוסים אין בהם כדי שביעה, על כן אנו מבקשים שְׂבָעֵנו מְטוֹבָה, כלומר הראנו ה' 'טוב' חסדך בגלוי, ואז 'נשבע' מטובך, עד כאן דבריו.

¹³ כן היה רגיל בפי רבינו להזכירו בשם רבי אלעזר ניסן זצ"ל (עיין דברי יואל פרשת לך, ודבריו יואל לחנוכה), והוא לפלא, כי בייטב לב הביאו בשם זקינו, והוא נדפס בישמח משה, וכמובא לעיל.

¹⁴ כן הוא בייטב לב וישמח משה הנוכחים. וכן הוא גם בדגל מחנה אפרים (וירא עה"פ ויקרא שם בשם ד' קל עולם), ובקדושת לוי (ואתחנן ד"ה או יבואר ואתחנן), ובאגרא דכלה (חיי עה"פ ואברהם זקן), ועוד.

מען שבענו מְטוּבָה, אַז מ'זאָל זען די חסדים [אַז נוכל 'לשבוּע' מטיבן], וואָרן ווען איך זע נישט [את החסד שבו] איז מען דאָך אַזוי ווי אַ סומא.
מ'גלייבט אורדאי [שהכל הוא חסדים], נאָר אָבער מ'איז נישט "זאָט", [כי] סומא אינו שבע. [ותפלינו שנראה החסדים בגלוי באופן ששפיר נוכל לְשַׁבֵּעַ מהם].

ק

על כל פנים [לאחר גאולת בבל] איז עס אַרויסגעקומען [מדת "הגדול" שבכל המדות], יהיה איך שיהיה וויאזוי כ'וועל שוין זאָגן, על כל פנים דורכן [התגלות מדת] "הגדול", דעמאָלטס [בימי אנשי כנסת הגדולה] ווען מ'האָט צוגעגעבן [לומר גם] "הגבור והנורא", האָט עס באַקומען דעם נאָמען [אנשי כנסת "הגדולה"], מ'ווערט אָנגערופן "גדול".

קא

ישוב קושיא ז' (אופן ג)

היצט די זעלבע זאך קאָן מען דאָ זאָגן [לענין שבת "הגדול"].

קב

תפילות אבות תקנום, לומר "הגדול הגבור והנורא". אבל בזמן גלות מצרים פסקו מלומר הגבור והנורא, כדרך שפסקו בזמן גלות בבל, עבור שאלת איה גבורותיו ואיה נוראותיו. ועתה בשבת הגדול כשראו גדול הנס הכירו למפרע הטובה והחסד של הצרות שעברו עליהם עד אז, וע"כ חזרו לומר "הגדול הגבור והנורא" כמו בימי אנשי כנה"ג, ולכן נקרא שבת "הגדול", כדרך שהם נקראו אנשי כנסת "הגדולה", מטעם האמור

לאָמיר זען. [הנה] תפילות אבות תקנום (ברכות כו:), האָבן זיי [האבות הק'] דאָך אורדאי מתקן געווען [לומר בתפלה השבחים] אַזוי ווי אונז מ'זאָג מיר, הַקֵּל הַגָּדוֹל הַגָּבוֹר וְהַנּוֹרָא. אָבער ווען ס'איז געקומען [זמן גלות מצרים], אידן זענען געקומען קיין מצרים און ס'איז געווען די אַלע צרות, [איז געווען] די זעלבע זאך וואָס ירמיה הנביא מיט דניאל'ן [האָבן געזאָגט איה גבורותיו ואיה נוראותיו], האָט מען אויפגעהערט צו זאָגן [תואר הגבור והנורא, כי הלא] ווי האָט מען געקענט זאָגן, איה גבורותיו איה נוראותיו.

קג

אָבער אַזוי ווי ס'איז געשען [בעשור לחודש ביום] "שבת" דעס "נס", האָט מען געזען [למפרע] די 'גבורות' הבורא און 'נוראותיו' [שגם בזה היה טמון מדת החסד והרחמים, על כן חזרו אז לומר בתפילה "הגדול הגבור והנורא"], איז צוריק אַרויסגעקומען די בחינת "הגדול". אַזוי ווי [ביי] די אנשי כנסת "הגדולה", און אַזוי ווי עזרא האָט געזאָגט, ער האָט געזאָגט הָאֱלֹקִים הַגָּדוֹל, אַזוי איז דעמאָלטס געוועזן ביי דעם נס, איז דאָס געוועזן [התגלות והתעלות שבת "הגדול"].

איבערדעם איז רעכט וואָס ס'ווערט אָנגערופן שבת "הגדול".

קד

הקדמה לישוב קושיא ו' (אופן ה)

בב"ח: בשבת הוא עת רצון לקיבול תפלות, יען שהוא יום שניתנה בו תורה לישראל

[ולבאר] פאַרוואָס ס'איז גראַד "שבת", [למה קבעו זכר הנס על יום השבת, לפי דרך זה].
[יש לומר בהקדם] ס'שטייט דאָך אין טור און ב"ח [אין] הלכות שבת^{יח} (סימן רצב), [בטעם] פאַרוואָס מ'זאָגט שבת ואני תפילתי לך ה' עת רצון, ביי מנחה [קודם קריאת התורה]. (עיקר ההמשך להלן באות קו)

^{יח} בטור הלכות שבת (אור"ח סימן רצב) כתב: סדר מנחה [בשבת], אומר ש' צ' אשרי ובא לציון וקדיש, ואומר פסוק ואני תפילתי לך ה' עת רצון על פי המדרש ישיחו בי ישיבי שער ונגינת שותי שִׁכָּר: (תהלים טט, יג) וכתב בתריה

קה

[וכן עוד איתא בטור שם, בטעם שבתפלת מנחה דשבת אומרים] **מִי כְעֶמֶךְ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בְּאַרְץ, זָאָגַט ער״ט, ווייל תוספות אין חגיגה דף ג' (ע"ב, ד"ה ומי) ברענגט ער דעם מדרש, הקדוש ברוך הוא וישראל ושבת מעידין זה על זה, זיי זענען מעידין [על ישראל שהם גוי אחד], "הקדוש ברוך הוא" מיטן "שבת" זענען מעידין אויף "אידן" מי כְעֶמֶךְ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בְּאַרְץ. איבערדעם זאָגט מען דאָס שבת [במנחה] מִי כְעֶמֶךְ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בְּאַרְץ.**

[ונכתב עוד הטור שלכן תקנו בשבת בכל תפילה ברכה אחרת, מה שלא תקנו כן ביום טוב, כי זה מורה על ג' מיני שבתות גדולות. ולכן] **פרייטאָג צו נאַכטס זאָגט מען אויף בריאת שמים וארץ** [דהיינו על שבת בראשית, ולכן אומרים אֶתָּה קִדְשָׁתָּ אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי תְּכַלִּית מַעֲשֵׂה שְׁמַיִם וָאָרֶץ וכו', וְיָכֳלוּ וכו'].

און בייטאָג [בשחרית, זאָגט מען] **אויף [שבת של] מתן תורה, [ולכן אומרים] יִשְׁמַח מִשֶּׁה וכו'** **כְּעֶמְדוֹ לִפְנֵיךְ עַל הָרַ סִינִי וְשָׁנִי לַחֹת אֲבָנִים הוֹרִיד כִּידּוֹ וכו'.**

און ביי מנחה [קאי על שבת דלעתיד].
[כין] **לכאורה** [קשה שהרין] **דאָס [ברכת אֶתָּה אֶחָד וכו' ומי כְעֶמֶךְ וכו'] קער דאָךְ גאַרנישט צו "שבת". נאָר וואָס דען, ווייל דער "שבת" איז מעיד מִי כְעֶמֶךְ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד, [וזה יתקיים בשלימות לעתיד לבא שהוא יום שכולו שבת].**

[והיוצא מזה כי בתפלת שבת מזכירין ענין שבת של מתן תורה, וכמו שאמרו דלכולי עלמא בשבת ניתנה תורה (שבת פו:)]^ו.

(ראה עוד בדברי הטור אלו, לקמן אות קסו)

(שם, יד) **וְאֲנִי תַּפְלִיתִי לָךְ יִדְּוֹ עַת רְצוֹן וגו', אמר דוד לפני הקב"ה, רבונו של עולם, אף על פי ששתינו ואני תפילתי לך ה'.**

ועל זה כתב הבית יוסף: על פי המדרש וכו'. כן כתוב בשבלי הלקט (סימן קכו) בשם רש"י (ספר הפרדס עמוד שיג). וכתב שלא נהגו לאמרו "ביום טוב", מפני שתיקן עזרא שיהו קורין בתורה בשבת במנחה, ולא תיקן כן ביום טוב.

ועל זה הוסיף הב"ח וז"ל: ונראה דטעם דכיון שקורין בתורה נופל הלשון לומר אז עת רצון, כמו שאמרו רבותינו ז"ל בספרי (עין מנחםא תשא סימן לא, וסדר עולם פ"ו) ומביאו רש"י ז"ל בסדר עקב (ט, יח) דביום הכפורים כשכלו ארבעים יום האחרונים נתרצה הקב"ה בשמחה ואמר למשה סלחתי כדברך, לכן הוקבע למחילה ולסליחה, ומניין שנתרצה ברצון שלם וכו', מה הראשונים ברצון אף אחרונים ברצון. השתא ניחא, דאמר ישיחו בי ישיבי שער, דהאומות שותין ומשתכרין ופוחזין ומשיחין בי ומלעיגין עלי על שאנו שומרים את השבתות, כדאיתא בפתיחתא דאיכה רבה (פסקא יז) רבי אבא פתח ישיחו בי יושבי שער (עיי"ש), אבל ואני תפילתי לך ה' בשבתות שהוא עת רצון כיון שאנו קורין בתורה שהוריד משה לישראל בו ביום שנתרצה לישראל. - וגם אפשר, לפי דלכולי עלמא בשבת ניתנה תורה לישראל (שבת פו:), דהיה אז עת רצון כשניתנה להם, על כן אנו אומרים בשבת בשעת מנחה כשקורין בתורה לאחר שאכלו ושתו ואני תפילתי לך ה' עת רצון, שהיום שהוא עת רצון לקבלת התורה שקורין בו עתה במנחה, הוא הגורם שתעניי.

^ט **בטור שם כתב עוד:** **מי כְעֶמֶךְ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בְּאַרְץ, איתא במדרש ג' מעידין זה על זה, הקב"ה, ישראל, ושבת. הקב"ה וישראל מעידין על השבת שהוא יום מנוחה, ישראל ושבת מעידין על הקב"ה שהוא אחד, הקב"ה ושבת מעידין על ישראל שהן יחידין באומות. ועל פי זה נתקן [לומר במנחה דשבת] אתה אחד [וגו'] - ומה שתקנו בשבת ג' ענייני תפלות, אתה קדשת, ישמח משה, אתה אחד, וביום טוב לא תקנו אלא אחת, אתה בחרתנו. מפני שאלו ג' תפלות תקנום כנגד ג' שבתות, אתה קדשת כנגד שבת בראשית כמו שמוכיח מתוכו, ישמח משה כנגד שבת של מתן תורה דלכולי עלמא בשבת ניתנה תורה, ואתה אחד כנגד שבת שלעתיד.**

^ו **גם נראה עוד, דהבאת דברי הטור בכאן בפורטרוט (ויתר מצורך הדרוש שבכאן), הוא גם יען שהוא גם הקדמה לאופן "דלהלן (באות קסו), וכיון שמביא דברי הטור בסימן רצ"ב, על כן הביא עוד מדבריו שם, במה שנוגע להלן. ומ"מ קצת שייכות יש לזה גם בכאן.**

קו

איבערדעם זאָגט מען וַאֲנִי תַפְלִיתִי לָךְ ה' עַת רְצוֹן, זאָגט דער ב"ח. זאָגט ער פאַרוואָס, ווייל שבת - זאָגט ער - איז בשבת ניתנה תורה, ווייל מ'האָט געגעבן די "תורה" [בשבת], איבערדעם איז עס אַן עַת רְצוֹן אויף "תפילה", איבערדעם איז "שבת" אַן עַת רְצוֹן אויף תפילה [שיהיו ישראל נענים אז בתפילתם].

קז

ישוב קושיא ו (אופן ה)

זכות יום השבת הוא שעמד להם במצרים שיהיו נושעים בתפילתם, כי הוא עת רצון לתפילה בזכות קבלת התורה (על שם העתיד), וע"ז נגזר כל הנס, וע"כ קבעוהו על יום השבת

ממילא האָט דאָך דער "שבת" גורם געווען דאָס אַלעס [מה שנענו ישראל במצרים בתפילתם ונושעו מהמצרים, ומה שהחזירו עטרה ליושנה בענין "התפילה", לחזור ולומר כל הג' תוארים "הגדול הגבור והנורא"], אַזוי ווי איך האָב פריער געזאָגט (באות קג). [כי השבת היה זמן המסוגל לקבלת תפילה, "על שם העתיד" שביום השבת קיבלו ישראל את התורה]. (ראה השלמה לזה להלן באות קיב) דאָס זעלבע ווי איך האָב שוין געזאָגט (באופן השני, באות כט-מט) פונעם יערות דבש [לפי דרכינו שם, לבאר איך השבת היה מסוגל להצלת ישראל, ושלכן קבעוהו על יום השבת דייקא. וכן הוא לפי דרכינו עתה באופן אחר].

קח

אופן שביעי

הקדמה לישוב קושיא ו (אופן ו), ולישוב קושיא ז (אופן ד)

אַבער קען נאָך זיין [לפי דברי הב"ח דלעיל, בטעם שנקרא שבת "הגדול"].

קט

בגמרא איכא ב' מאן דאמרים בפסוק "בית גדול", חד אמר מקום שמגדלין בו תורה, וחד אמר מקום שמגדלין בו תפילה די גמרא זאָגט אין מגילה דף כ"ז^א, ביי סנחריב [שטייט], ער האָט פאַרברענט נָל בֵּית גְּדוֹל, וואָס ער האָט געטון, ער האָט פאַרברענט את בֵּית גְּדוֹל. פרעגט די גמרא פאַרוואָס הייסט דאָס בית "גדול", [איז דאָ] צוויי מאן דאמרים, איינער זאָגט שמגדלין בו "תורה".

א "הויז" וואָס מ'לערנט דערינען תורה - [דכתיב בה] (ישעי' מב, כא) "יִגְדִּיל תוֹרָה וַיֵּאדָר - ווערט אָנגערופן "גדול".

און איין מאן דאמר זאָגט שמגדלין בו "תפילה", פאַרוואָס, וויאָזוי איז געדרינגען אַז תפילה הייסט "גדול", ווייל ס'שטייט (מלכים ב, ח, ד) סִפְּרָה נָא הַגְּדֹלוֹת אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים, ומה שעשה אלישע "ברחמי" הוא דעביד, [דהיינו] דורך "תפילה". זעט מען דאָך אַז גְּדֹלוֹת ווערט אָנגערופן תפילה.

אַזוי זאָגט די גמרא, צוויי מאן דאמרים. [און] די גמרא פירט אויס, תסתיים אַז [לרבי יהושע בן לוי] דאָס גייט אַרויף אויף "תורה".

^א בגמרא מגילה (כז): (דרש בר קפרא, מאי דכתיב (מלכים ב, כה, ט) וַיִּשְׂרַף אֶת בֵּית ה' וְאֶת בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֶת כָּל בְּתֵי יְרוּשָׁלַם וְאֶת כָּל בֵּית גְּדוֹל שָׂרָף בָּאֵשׁ. בֵּית ה' זֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, בֵּית הַמֶּלֶךְ, אֵלּוּ פִּלְטִין שֶׁל מֶלֶךְ, וְאֶת כָּל בְּתֵי יְרוּשָׁלַם, כַּמְשַׁמֵּן. וְאֶת כָּל בֵּית גְּדוֹל שָׂרָף בָּאֵשׁ, רַבִּי יוֹחָנָן וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לִוִּי, חֵד אִמֵּר מִקּוֹם שֶׁמִּגְדִּלִין בּוֹ תוֹרָה, וְחֵד אִמֵּר מִקּוֹם שֶׁמִּגְדִּלִין בּוֹ תַפְלָה. מֵאֵן דֹּאמֵר תוֹרָה, דְּכָתִיב (ישעי' מב, כא) ה' תִּפְּחֵץ לְמַעַן צַדִּיקוֹ יִגְדִּיל תוֹרָה וַיֵּאדָר. וּמֵאֵן דֹּאמֵר תַפְלָה דְּכָתִיב (מלכים ב, ח, ד) סִפְּרָה נָא הַגְּדֹלוֹת אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים. וְאִלִּישַׁע דַּעֲבַד בְּרַחֲמֵי הוּא דַּעֲבַד. תַסְתִּיִם דְּרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לִוִּי הוּא דֹאמֵר מִקּוֹם שֶׁמִּגְדִּלִין בּוֹ תוֹרָה, דֹאמֵר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לִוִּי בֵּית הַכְּנֶסֶת מוֹתֵר לַעֲשׂוֹתוֹ בֵּית מִדְרָשׁ, שֶׁמַּע מִינָה.

קי

ולדברי הב"ח דלעיל, שלכן בשבת הוא עת רצון "לתפילה" עין שבו קיבלו "התורה", נמצא דב' הסכרות הם הא בהא תליא, דבוכות התורה מתקבלת התפילה, ושניהם נקראו בשם "גדול"

לאמיר'זשע זען. היצטערט לויטן ב"ח (דלעיל באות קו) אַז מ'זאָגט וואָנאָ תּפֿלתי לך ה' עת רצון [בשבת במנחה] ווייל ס'איז יום שניתנה בו "תורה", און דורכדעם איז עס אַן עת רצון אויף "תפילה", איז דאָך דאָס בייזע [מאן דאמרים] הא בהא תליא. [ווייל] דורך "תורה" איז אַן עת רצון אויף "תפילה", איבערדעם הייסט עס "גדול" [שמגדלין בו תפילה], הייסט עס "גדול" שמגדלין בו תורה.

קיא

ישוב קושיא ו (אופן ו), וישוב קושיא ז (אופן ד)

במדרש מבואר שאמר הקב"ה למשה להקהיל קהלות גדולות בכל שבת וללמדם תורה, ובודאי נהג משה רבינו כן אף במצרים קודם שנצטוו, כדרך ששמר כל התורה עד שלא נתנה. ובפרט בשבת הגדול כשרצה לקרבם לעבודה ולהכניס בלבם התלהבות לעול מלכות שמים בודאי דרש לפניהם דברי "תורה", ובוכות זה נתקבל תפילתם

איבערדעם איז רעכט [בענין הנס דשבת הגדול], אַז דאָס איז געוועזן אום שבת. [דהנה על הפסוק] וַיִּקְהַל מֹשֶׁה (ויקהל לה, א), זאָגט דער מדרש^כ, [אַז] מ'זאָל צוזאַמנעמען אין שבת, עשה כיתות כיתות, און מ'זאָל עוסק זיין "בתורה", ויהא שמו הגדול מתקלס. אזוי זאָגט דאָך דער מדרש דאָרטן. מסתמא משה רבינו האָט דאָס געטון [נאָך] פון פריער אַן [במצרים], ער האָט דאָך אַלדינגס געטון עד שלא ניתנה.

איבערהויפט 'דעמאָלט' [בשבת הגדול שלפני יציאת מצרים], ער האָט געוואָלט אידן צוציען, און אַריינברענגען אַן התלהבות, צו קבלת עול מלכות שמים. אויף דעם איז "שבת" אַן עת רצון.

קיב

השלמה לשוב קושיא ו (אופן ה) - שבאות קו

או שעל שם העתיד שבו יקבלו התורה, בוכות זה נתקבל תפילתם

[ועוד כי] אפילו [שהיה השבת אז עת רצון רק] על שם העתיד [אַז] מ'וועט געבן [התורה ביום השבת, כבר היה זה עת רצון אף בעודם במצרים קודם מתן תורה. שהרין די גאַנצע [זכות של יציאת מצרים] איז דאָך געווען על שם העתיד, ווייל מ'וועט מקבל זיין די תורה, [כדכתיב (שמות ג, יב) בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה, עיין ברש"י שם].

קיג

המשך ישוב קושיא ו (אופן ו), וישוב קושיא ז (אופן ד)

השבת הוא יום המסוגל לתורה ולקבלת התפילה כדברי הב"ח, וע"כ בשבת עמד להם זכות התורה וקבלת התפילה הנקראים בלשון "גדול", ולכן נקרא שבת "הגדול", וכן קבעוהו דיקא ליום השבת

און דער שבת זעט מען דאָך איז מסוגל אויף תורה און אויף תפילה, אזוי ווי דער ב"ח זאָגט [בטעם שאומרים בשבת] ואני תפילתי לך ה' עת רצון.

איז עס [געווען] אַ מקום שמגדלין בו תורה [ותפילה], פאַרדעם הייסט עס שבת "הגדול", איז דאָס געווען טאָקע. און דאָס האָט גורם געווען דאָס נס [של למכה מצרים

^כ בילקוט שמעוני (ריש פרשת ויקהל): וַיִּקְהַל מֹשֶׁה. רבותינו בעלי אגדה אומרים, מתחלת התורה ועד סופה אין בה פרשה שנאמר בראשה ויקהל אלא זאת בלבד. אמר הקב"ה, עשה לך קהלות גדולות ודרוש לפנייהם ברכים הלכות שבת, כדי שילמדו ממך דורות הבאים להקהיל קהלות בכל שבת ושבת, ולכנסו בבתי מדרשות ללמד ולהורות לישראל דברי תורה איסור והיתר, כדי שיהא שמי הגדול מתקלס בין בני.

בבכוריהם], דער כח התפלה, [וכדכתיב] הגדלות אשר עשה אלישע, [דגם משה כל מה דעבדי ברמחי הוא דעבדי].

קיד

מיט דעם איז אלעס פארענטפערט, איז אלעס רעכט [הן מה שנקרא שבת "הגדול", והן] טאקע דעם וואס מ'האט אנגעאנגען דעם נס אינעם "שבת", ווייל דאס האט א שייכות.

קטו

אופן שמיני

ישוב קושיא ז (אופן ה)

בגמרא איכא מאן דאמר, מאי "גדול", שנדלו בשם המפורש

איין מאן דאמר איז [בגמרא יומא על הפסוק וַיִּכְרֶךְ עֲנָא אֶת ה' הַאֱלֹקִים הַגָּדוֹל, מאי גדול], שְׁגָדְלוּ בִשְׁם הַמְּפֹרָשׁ. - דארט אויבן [בדברי הגמרא יומא וואס] מ'האב מיר פריער (באות פה) געזאגט אויבן. קאן זיין דאס איז אויכעט [מרומז בטעם שנקרא שבת "הגדול"].

קטז

ומבואר במדרש דלהאבות לא נמסר שם המפורש רק למשה, כי יש בזה צורך להצלחת הגאולה

[דהנה] דער מדרש זאגט דאך³⁰ [בפסוק] וַיִּכְרֶךְ עֲנָא אֶת ה' הַאֱלֹקִים הַגָּדוֹל, וְשָׁמִי ה' לֹא נִדְעָתִי לָהֶם (וארא ו, ג), זאגט דער מדרש, פאר די אבות הקדושים האט מען נישט איבערגעגעבן דעם שם המפורש, נאר פאר משה רבינו. פארוואס, ווייל ער האט עס געברויכט האבן צו דער גאולה.

קיז

ואינו מבואר בדבריהם מתי השתמש בזה

זעט מען דאך [אז] צו דער גאולה האט ער געברויכט האבן דעם שם המפורש. און 'ווען' ער האט עס באנוצט, שטייט נישט, נאר [אז] מ'האט עס געברויכט האבן [לצורך הגאולה].

קיח

ויש לומר דבאותה הנגדל שבת הגדול שהיתה התחלת הגאולה, אז השתמש משה בדיעת שם המפורש הנקרא בשם "גדול", ולכן שפיר נקרא שבת "הגדול"

ממילא פארשטייט מען דאך, אז דעמאלטס [בשבת הגדול] איז דאס געוועזן [התחלת הגאולה], דאס ערשטע שריט פון די גאולה איז דאך געווען דעמאלטס אין דעם שבת, מיט די בכורים, [שהרין] ביז דעמאלטס איז דאך נישט געשען גארנישט עפעס אזא מין זאך, איז עס אודאי געוועזן [מענין הגאולה], און געוויינטליך [עיקר הכח צריכין בשעת ההתחלה, ואם כן] אז ער האט געדארפט האבן דעם שם המפורש צו די גאולה, איז עס געווען 'דעמאלט' [בשבת הגדול] דער זמן דערויף [שהוצרך להשתמש בדיעת שם המפורש]. אידן זענען געווען צוזאמען אפשר דארט, אלע ששים רבוא אידן דעמאלט [במקום לקיחת הכבשים לצורך הקרבן פסח, וכשיש רבבות אלפי ישראל במקום אחד הוא מסוגל להשראת השכינה, וזה סייע למשה רבינו בענין השתמשות בשם המפורש לצורך הגאולה]³⁰.

³⁰ בתנחומא (וארא סימן א): שלא גלה אותו (פי' השם המפורש) לאבות העולם, ולמה גלה אותו למשה, על שהלך לגאול את ישראל. ובילקוט שמעוני (וארא סוף רמז קעו): וארא אל אברהם וגו' ושמי ה' לא נודעתי להם, לא פירשתי להם אם מפורש הוא, ולך גילתי אותו, שאתה הולך לגאול את ישראל, כדי שתצליח.

³⁰ כן נראה הכוונה בדרך אפשר. והוא על דרך דמבואר בספרים, דאם היה חסר מששים רבוא נשמות ישראל לא היו יכולין לזכות למעמד הנבחר, ועיין עוד באור החיים (ויגש מו, ד) שיש כמה מדרגות בענין השראת השכינה, עיי"ש. ובדאי אחד מהם הוא בחינה גבוהה ששים רבוא מישראל כאחד. וע"ע בתנחומא (במדבר סימן יב).

קט

איבערדעם איז רעכט, האָט עס דעמאָלט געברויכט צו זיין [ההשתמשות בידעת שם המפורש], הייסט דאָס אויך [שבת] "הגדול" [על דרך וואָס] די גמרא זאָגט דאָך "גדול" בשם המפורש.

קכ

[עכ"פ האַרענו עד כה בכמה אופנים ביישוב קושיא ו-ז], דאָס איז אַלץ טעמים פאַרוואָס ס'הייסט "הגדול", און דאָס איז אַלץ רעכט [אז] ס'האָט געברויכט צו זיין אום "שבת".

קכא

אופן תשיעי

הקדמה ליישוב קושיא ז (אופן ו) - ממה שאמרת כבר

הפטרת שבת הגדול מסתיים בפסוק הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני יום ה' "הגדול והנורא, וכיאר הישמה משה על פי דברי הפלתי כי רק כשהגאולה הוא "בעתה" בא אליהו מקודם, שאז יש ב' בחינות, בחינת "הגדול" שהוא חסד להצדיקים, ובחינת "נורא" שהוא דין להרשעים

קען נאָך זיין [עוד בקריאת שם "הגדול"].

[דהנה] די הפטורה פון שבת הגדול לאָזט זיך אויס [=שמסיים] וְהַשִּׁיב לְבָ אָבוֹת, הֲנֵה אֲנֹכִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֶת אֱלִיָּה הַנָּבִיא לְפָנַי בּוֹא יוֹם ה' "הַגָּדוֹל" וְהַנּוֹרָא וְהַשִּׁיב לְבָ אָבוֹת עַל בְּנֵי וְלִבְ בְּנֵי עַל אָבוֹת] (מלאכי ג, כג-כד).

שטייט אין ישמח משה^ה [בביאור זה הפסוק], ברענגט ער וואָס דער כרתי ופּלתי זאָגט דאָך^{טו} אַז אליהו וועט נאָך קומען [לכשר קודם הגאולה] ווען ס'וועט זיין [הגאולה] בַּעֲתָהּ, [אָבער] אַז ס'וועט זיין [הגאולה בזמן] אַחֲשִׁינָה, איז נישטאָ [ענין זה], קומט נישט אליהו [מקודם].

איי די גמרא (עירובין מג.) זאָגט דאָך אַז ס'קען נישט זיין [דיבוא משיח כשלא בא אליהו מאתמול, כמבואר בגמרא] ביי נזירות, [דהאומר הרניני נזיר ביום שכן דוד בא מותר לשתות יין בשבתות וימים טובים, כיון שאין אליהו בא בערבי שבתות וי"ט].

זאָגט ער [הכרתי ופּלתי], ווייל ס'איז אַ מילתא דלא שכיחי, דער אַחֲשִׁנָה איז אַ מילתא דלא שכיחי, איז מען נישט חושש לנזירות אויף אַ מילתא דלא שכיחי, [אבל מ"מ אולי ירחם ה' להחיש הגאולה בבחינת אחישנה, ולכן לא החליט הרמב"ם לומר דביאת אליהו צריך להיות דוקא קודם ביאת המשיח, אלא יתכן שיהיה לאחר ביאת משיח].

אַזוי זאָגט דער כרתי ופּלתי אין סוף סימן ק"י.

קכב

זאָגט ער [הישמח משה, איך לרמוז זאת בדברי הפסוק הנזכר, דהנה] אַז ס'איז בַּעֲתָהּ [אם כן לא זכור, ולכן] איז דאָך דאָ נעבעך [רשעים שנידונין אַז], איז דאָך [טובה וחסד] נאָך פאַר צדיקים, און ס'איז דאָ אַזעלעכע וואָס זיי ווערן נידון [בדינים], נישט פאַר רשעים [איז

^ה בישמח משה (פרשת צו בהפטרות): הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בא יום ה' הגדול והנורא. יתבאר עפ"י ש"ב כרתי ופּלתי סימן ק"י, כשזכר אחישנה אז אין צריך לביאת אליהו. והנה "הגדול" רומז על חסד גדולה כנודע, "נורא" על פחד. וידוע דבעתו בלא זכור והשארתי אחד מעיר זכור (ירמיה ג, יד), ואז חסד לצדיקים ופחד לרשעים, מה שאין כן בזכור, דאז כולם נקבצו (ישעי' מט, יח), והוי חסד לכל, אם כן הוי "גדול" בלא "נורא". והיינו הנה אנכי שולח לָכֶם וגו' לְפָנַי בּוֹא וגו' "הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא" דייקא, מה שאין כן "בגדול" לבד, והבן.

^{טו} בכרתי ופּלתי על שו"ע יורה דעה (להגיד יונתן אייבשיץ זלה"ה) בקונטרס בית הספק שבסוף סימן ק"י. והובא דבריו בויואל משה (א, נג) עיי"ש לשונו. (וע"ע לקמן בהערה טט).

דער חסד, איז עס "הגדול והנורא" [שיש שתי הבחינות, הן 'גדולה' וחסד לצדיקים, והן 'נורא' ודין לרשעים]. ווען ס'איז אָבער אַחישנָה [אם כן 'זכור'], איז פֿאַר יעדן גוט [ואין שם דינים], איז עס 'נאָר' "הגדול". הַגְדוֹל איז חֶסֶד (עיין לעיל אות צב).

[וזה שאמר הכתוב] הִנֵּה אֲנֹכִי שִׁלַּח לָכֶם אֶת אֱלֹהֵי הָרָק כַּשֶּׁהוּא [רק כשהוא] לְפָנַי בּוֹא יוֹם ה' "הַגְדוֹל וְהַנּוֹרָא" [דהיינו כשגאולה הוא בַּעֲתָהּ, ויש גם בחינת "נורא", דעמאַלטס] וועל איך שיקן אליהו'ן [מקודם. משא"כ כשהוא אַחישנָה והוא רק בחינת "הגדול" לבד]. - [עד כאן בישמח משה].

קכג

ישוב קושיא ז (אופן ו) - ממה שאמרת כבר

שבת הגדול במצרים חל באמצע מכת חושך, בין ג' ימים הראשונים לג' ימים האחרונים

קאָן מען זאָגן אַזוי.

דעמאַלט [בשבת הגדול היה באמצע מכת חושך], - דעס האָב איך שוין געזאָגט אַמאַל^{טו}, - אַז דער רמב"ן (בא י, ד) מאַכט דעם חשבון אַז [מכת] אַרְבֶּה איז געוועזן אין ניסן, וכי מכת ברד היה באדר כשכר מתחילין האילנות לצמות, וכדכתיב במכת ברד (שם, ד) ואכל את כל העץ הצומח לכם מן השדה], אַזוי זאָגט דער רמב"ן.

ממילא [לפי זה ביארתיו] 'ווען' איז געווען [מכת] חושך?, ס'האָט דאָך געמוזט דויערן זיבן טאָג [דער מכת] ארבה, [ואם כן בז' ימים הראשונים של ניסן אז היה מכת ארבה, ולפי זה נמצא] איז [מכת] חושך געווען דריי טאָג פֿאַר שבת [הגדול, ביום ז' ח' ט' ניסן]^{טו}, און דריי טאָג נאָך שבת [הגדול, ביום י"א י"ב י"ג ניסן. שהרי] אין "שבת" איז דאָך נישט משמש געווען די מכה [של ארבה כמובא במדרשים וכמבואר הטעם בחוט המשולש (ירש פרשת בא), וא"כ שבת הגדול שחל ביום י' ניסן, היה בין הג' ימים הראשונים והאחרונים של מכת ארבה, ואז שבתה המכה ליום אחד].

קכד

ובג' ימים הראשונים בימי האפילה של מכת חושך מוח כל הרשעים, ונמצא כי קודם שבת הגדול כשהיו ביניהם רשעים היה בחינת "הגדול והנורא", אבל בשבת הגדול כבר היה רק בחינת "הגדול", כי נשארו רק הכשרים שבישראל [און] דעמאַלטס [בג' ימים שלפני השבת] זענען 'אוועק' די וואָס זענען [מתן] אין די שלשת ימי אפילה [הראשונים]. קומט אויס, [אין] 'דעם שבת' [שבשעור לחודש] איז שוין נישט געווען פון 'די' גאָרנישט, [שכבר לא היו הרשעים ביניהם והיו כולם צדיקים, וממילא] איז שוין נישט געווען נאָר בלויז "גדול" [שהוא מדת החסד, וכדברי היש"מ לענין זמן אחישנה]. פריער [קודם השבת] איז געווען "הַגְדוֹל וְהַנּוֹרָא", [שעדיין היו ביניהם רשעים שהיה נדונים קודם הגאולה במדת מורא ודין], וואָרן ס'האָט דאָך [מכת חושך] אַ גרויסן דין געטון ברשעים [להמיתם], די וואָס זענען 'געבליבן' [במצרים] אין שלשת ימי אפילה. אָבער דערנאָך [משבת הגדול ואילך] איז שוין נישט געווען נאָר "הגדול" אַליין [שהוא מדת החסד].

^{טו} עיין טעם זה על שבת "הגדול" בס"ג שבת הגדול תש"כ. ועיין שם גם החשבון דשבת הגדול היתה באמצע מכת חושך, וכמו שמבואר גם בס"ג שבת הגדול תשט"ז. - [וכנראה שכאן חזר רבינו על זה, כדי להמשיך בחינה זו גם כהיום, שתהיה הגאולה רק במדת החסד לבד, ולהוסיף כאן על זה באופן אחר להמתיק הענין לטובה, דאף שכבר הוא בַּעֲתָהּ והוא בחינת חסד ודין, יהיו הדינים חלים רק על האומות העולם, ועל כל ישראל יהיו רק חסדים לבדם, וכמבואר להלן אות קכו-קכז. [וכן לעיל בדרוש דאנשי כנסת הגדולה, סוכב הדרוש גלויות מדת החסד שכלל המדות ושתואר "הגדול" הוא הראש והגדול שבכולם]. ומי יודע מה עמקו מחשבותיו הקדושים לעורר עובדא לעילא].

^{טו} דיוס ז' ניסן עולה לכאן ולכאן, דמקצת היום ככולו, וכמו שבאר רבינו בשבת הגדול תש"כ [לשון קדשו אות לד].

קכה

ולכן נקרא שבת "הגדול", כי כבר לא היה אז בחינת "נורא", רק בחינת "הגדול" לבד

איבערדעם הייסט עס שבת "הגדול", [ווייל] ביז דעמאלט איז געווען "הגדול והנורא", און דעמאלטס איז נאָר געוועזן "הגדול" אליין. [עד כאן ממה שאמרתי כבר בטעם קריאת שבת "הגדול"]

קכו

ישוב קושיא ז' (אופן ז')

[והוא הוספה על אופן ו', לפרש הענין קצת באופן אחר]

באמת דברי הפלתי במה שרצה ליישב בזה דעת הרמב"ם שכתב שיש פלוגתא אם ביאת אליהו הוא קודם ביאת משיח או לאחריו, קשה להעמיד זאת בלשון הרמב"ם, כמו שביארתי בספר יואל משה

נאָר איך מיינ אפשר קאָן זיין [להוסיף עתה לומר קרוב לזה אבל קצת באופן אחר, שלא על פי דרך הפלתי והישמח משה].

וואָרן לעולם - אין ויואל משה שמועס איך באריכות^ט - דער [דעת] כרתי ופלטתי [בישוב שיטת הרמב"ם במה שלא החליט שביאת אליהו הוא דוקא קודם ביאת משיח, דהוא עבור שבזמן אחישנה אין אליהו בא מקודם, דאָס איז] איז אַביסל שווער אין [לשון פון] רמב"ם אַריינצוצעצן, [כי ברמב"ם כתב הלשון שהוא פלוגתא בין החכמים, ולא משמע שתלוי בחילוק הזמנים רק בחילוק דעות החכמים].

קכז

וגם דברי הישמח משה אין זה "כלל", [שלמי שאינם צדיקים יהיה בחינת "נורא", כי רחמיו יתברך מרובים על כל ישראל] און ס'איז טאָקע נישט קיין "כלל" [שרק הצדיקים יזכו למדת החסד, כדברי הישמח משה, כי רחמיו יתברך הם מרובים על כל ישראל להחיותם ולקרבם אליו יתברך].

קכח

ולכן נראה לפרש כעין דרך הישמח משה באופן אחר, כי "הגדול" קאי על כל ישראל אפילו אותם שאינם זכאים, "נורא" קאי רק על האומות העולם, ושפיר שייך הפסוק אף כשהגאולה הוא בבחינת אחישנה, שגם באופן זה יהיו דינים על האומות העולם [וכדכתיב כי אעשה כלה בכל הגוים]

[אמנם] מ'קען זאָגן [בפירושו הכתוב לפני בוא יום ה'] "הגדול והנורא" [על דרך הישמח משה, שפירושו מדת החסד ומדת הדין, רק הוא באופן דאין הכוונה על ישראל לבד, אבל הכוונה] אָבער קעגן די אומות, קעגן די גוים, די [שגרמו כי] מ'האָט געזאָגט 'איה מוראו', [עליהם] קאָן מען זאָגן טאָקע הגדול "והנורא", [שעליהם יחולו הדינים ובחינת "הנורא", ולא ח"ו על ישראל אפילו על אותם שאינם זכאים וצדיקים], דעמאלטס וועט קומען אליהו [לפני

^ט **ביואל משה** (א, מט), הביא רבינו דעת מהר"ל (בהגדה, קודם שפון חמתך) דסימן הגאולה הוא שיבא אליהו מקודם. וכתב: אמנם הרמב"ם ז"ל אינו כן שהרי כתב (מלכים יב, ב) שהוא פלוגתא בין החכמים אם יבוא קודם ביאת המשיח או אח"כ. ובסימנים שאחר זה שקיל וטרי רבינו למצוא מקור לדעת הרמב"ם שיש פלוגתא בזה, ואח"כ (בסוף סימן נג) הביא דברי הפלתי שכתב שגם הרמב"ם סובר שביאת אליהו קודם, אלא שיש חילוק בזה בין בעתה או אחישנה, וסיים רבינו ז"ל: יעיי"ש שהאריך בפירושו ד"ש מעיקרא מאי קסבר ולבסוף מאי קסבר, ויש לפלפל הרבה בדבריו אלא שאין להאריך כל כך בזה. ועיקר הדבר קשה לפענ"ד להעמיד בלשון הרמב"ם ז"ל כדבריו, כי מבואר בלשון הרמב"ם ז"ל שהוא פלוגתא בין החכמים וכו', ולדברי הכרתי ופלטתי אינו סובר שיש פלוגתא אלא היא מילתא דלא שכיחא שינוי סדרא דקרא מחמת אחישנה, עד שלא חשו חכמינו ז"ל לזה אף באיסורא דאורייתא של נזירות אפילו בזמניהם, ומכל שכן בדורות האחרונים. והחתם סופר בליקוטי שו"ת סימן צ"ח הביא סברת הפלתי בזה וקלסיה, אבל לא ביאר מ"ש להעמיד זה בלשון הרמב"ם.

ולהלן שם אח"כ (באמצע סימן נד) כתב: על כל פנים גם הפלתי נתקשה בדברי הרמב"ם מה שעשה פלוגתא נגד הגמרא, ולכן כתב סברא מחודשת לחלק בין אם היא בעתה או אחישנה. ואף שהסברא טובה היא, מכל מקום לפענ"ד כתבתי שקשה להעמיד זה בלשון הרמב"ם. ואולי לא רצה הרמב"ם ז"ל להגיד דיעה מוחלטת בענין ביאת אליהו כיון שיש בזה שום נפקא מינה להלכה וכו', ואנחנו צריכין לידע רק ההלכות שמוטל עלינו לעשות, לא יותר, ועדיין צ"ע. (ויע"ש בפנים באורך ואכמ"ל).

ביאת המשיח שאז יהיה יום "הגדול והנורא", שהוא חסד לישראל ודין לאומות העולם, שאז יעשו כלה בכל הגוים], קָאָן מען 'סיי ווי סיי' [=בכל אופן] זאָגן ביידע "הגדול והנורא" אפילו באופן שהגאולה תהיה בבחינת "אחישנה", ואין צריכין לפרש הכתוב עם פירוש הישמח משה רק על פי דעת הפלתי, כי כשנפרש בחינת "הנורא" על 'הגוים', ס'קען אויסהאַלטן ביידע [בפירוש הכתוב], דער "הגדול והנורא", [הגדול לישראל והנורא לאומות העולם].

קכט

וכן בגאולת מצרים היה בשבת הגדול חסדים על ישראל ודינים על המצריים, ולכן נקרא שבת "הגדול", כי העיקר הוא מה שנוגע לישראל, ואצלם היה רק בחינת "הגדול" לבד, ולא בחינת "נורא"

[וכן היה במצרים, שהיה חסדים לישראל, ודינים להמצריים]. און אפילו [דבעת הגאולה הוא] אינאיינעם "הגדול והנורא", זאָגט מען אויך [נאָר] דער עיקר [שהוא] "הגדול", ווייל פאַר 'אידן' איז "הגדול".

איבערדעם איז רעכט, הייסט עס שבת "הגדול", לגבי [אידן].

[וואָרן] דער עיקר רעדט מען דאָך [תמיד] אויף דעם וואָס ס'איז [נוגע] פאַר 'אידן'. [און] דעם "נורא" ברויך מען האָבן [נאָר] פאַר 'זיי', פאַר די 'אומות העולם', [אַבער] פאַר 'אידן' איז [נאָר] דער "הגדול", די מדת, די בחינת החדס.

איבערדעם קאָן עס הייסן שבת "הגדול" [אף שבאמת היה אז גם יום "הנורא" להמצריים].

קסו

אופן עשירי

הקדמה לשוב קושיא ז' (אופן ח)

בטור כתב הטעם שתקנו ג' מיני תפילות בשבת, דהוא נגד ג' שבתות גדולות, בערבית נגד "שבת בראשית", בשחרית נגד "שבת מתן תורה", במנחה נגד "שבת דלעתיד" שהוא יום שכולו שבת

קאָן זיין אפשר דאָס איז אויך אַ טעם פון שבת "הגדול".

[על פי] דעם וואָס ס'שטייט, דער "טור" (או"ח סימן רצב)² רעכנט דאָך עס אויס – דאָכט זיך מיר (ולא הב"ח), – [אַז] איבערדעם האָט מען געהייסן ג' [מיני תפילות לומר בשבת], די דריי תפילות פון שבת, אתה קדשת [בערבית], און ישמח משה [בשחרית], און [אתה אחד במנחה], מ'האָט געגעבן דאָ דריי [סאָרט] תפילות [בשבת, מה שאין כן ביום טוב אומרים בכל תפילה אתה בחרתנו].

זאָגט ער [דהטעם הוא יען כי] דריי שבתים [גדולות] איז געווען, דריי שבתים איז דאָ גרויסע, דריי שבתים. דער ערשטער שבת פון בריאת העולם. און דערנאָכדעם דער שבת פון מתן תורה, און שבת לעתיד. און אויף דעם זענען די דריי [סאָרט] תפילות.

פרייטיג צו נאָכטס איז אויף בריאת שמים וארץ.

און בייטאָג איז ישמח משה, אַקעגן שבת פון מתן תורה.

און שלש סעודות איז, די תפילה פון שלש סעודות איז דאָך ביי מנחה, איז אַקעגן שבת לעתיד.

דעם איז [כמו שמבואר במשנה דסוף תמיד] מזמור שיר ליום השבת (תהלים צב, א), מזמור שיר לעתיד לבא ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים, דעם איז אויף שבת לעתיד. [עד כאן דברי הטור].

² הובא לשונו לעיל בהערה נט.

קסז

ישוב קושיא ז (אופן ח)

בשבת הגדול התעורר כח הגאולה שהוא מעין הגאולה העתידה שהוא "שבת דלעתיד", ועל כן נקרא שבת "הגדול", שהיה מעין דלעתיד שהוא "יום שכולו שבת"

איבערדעם קאָן זיין, 'דער' שבת פאַר גאולת מצרים איז געווען אַ התעוררות אַ בחינה [מעין גאולה העתידה^{עא} שהוא השבת דלעתיד, שהוא יום שכולו שבת שעל זה נאמר] מזמור שיר ליום השבת.

אַזוי געפינט מען אין די משנה (תמיד ז, ד) [שהמשנה] טייטשט דאָך אויס לעולם [הפסוק מזמור שיר ליום השבת, על יום שכולו שבת] (וכמובא גם לעיל סוף אות קג), אַזוי ווי מ'זאָגט דאָס [דברי המשנה] אין השיר שהלויים [היו אומרים], אין די ברייתא (שאומרים לאחר תפילת מוסף בשבת ויום טוב), [בשבת היו אומרים "מזמור שיר ליום [השבת]", מזמור שיר לעתיד לבא ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים.

"דער" שבת [הגדול במצרים] איז געווען אין 'דער' [בחינה], "דער" שבת איז געוועזן אַ בחינה, אַן התעוררות פון יום שכולו שבת. נאָר וואָס מ'האָט [דעמאָלטס] נישט זוכה געוועזן, מ'האָט נישט זוכה געווען נאָך, [ווייל] ס'איז נאָכנישט געקומען דער זמן.

אַבער אין אמת'ן אַריין דאָס איז געווען אַן התעוררות [יום שכולו שבת, אין] 'דעם שבת' [הגדול]. זיי האָבן שוין געשפירט [במצרים] דעם טעם פון תפלת [מנוחה בשבת], אַזוי ווי דער ענין פון תפלת המנוחה, בחינת שבת לעתיד האָבן זיי דערשפירט. [און] דעם איז דאָך טאַקע אַ שבת "הגדול", אַז ס'איז געווען אַן התעוררות פון לעתיד [ווען] ס'וועט זיין יום "שכולו" שבת ומנוחה לחיי העולמים.

אַלעס [ביציאת מצרים] איז געווען [א הכנה] אויף לעתיד, ממילא אַז מ'האָט דאָס געשפירט פון לעתיד [שפיר נקרא זה בשם שבת "הגדול"].

קעא

ברכת הקודש

דער בורא כל עולמים זאָל העלפן מ'זאָל מיר זוכה זיין טאַקע [צו] די רעכטע ישועה וואָס מ'האָף מיר.

דער באַשעפער זאָל העלפן מ'זאָל זוכה זיין [אז] במהרה זאָל טאַקע זיין דאָס גרויסע התעוררות [של השבת דלעתיד], די רעכטע ישועה, די גאולה שלימה. מ'זאָל מיר שוין זוכה זיין צו זען יְשַׁמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתִגַּל הָאָרֶץ [שהוא צירוף חודש ניסן].

מ'זאָל מיר זוכה זיין צו זען במהרה, בישועת כל ישראל ושמחתן, בהתגלות כבוד שמים עלינו, במהרה בימינו אמן.

ראוי לציינן כי בס"ג חוהמ"פ תשכ"ז שחוזר רבינו על מה שאמר כאן בשבת הגדול (באופן א' וב'), ומוסיף עוד טעמים על שבת הגדול

^{עא} וכדיאיתא במכילתא דאילו זכו היתה גאולה מצרים גאולה נצחית, אלא דמחמת שלא זכו היתה גאולה לשעה. (דברי יואל פרשת אחרי).

